

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK VE
UYGULAMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sümevra AÇIK

BURSA - 2019

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK VE
UYGULAMALARI**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sümevra AÇIK

Danışman

Doç. Dr. Abdurrahim Kozalı

BURSA - 2019

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İslam Tarihi ve Sanatları Bilim Dalı'nda 700923020 numaralı **SümeYra Açık**'ın hazırladığı **“İslam Hukukunda Çok Eşlilik ve Uygulamaları”** konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 08 / 04 / 2019 günü **11:30.. - 12:30..** saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının **başarılı** (başarılı/başarısız) olduğuna **oybirliği** (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

DOÇ. DR. ABDURRAHİM KOZALI
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

PROF. DR. HALİL İBRAHİM ACAR
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

PROF. DR. MUSTAFA YILDIRIM
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

...../...../20....

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

08.03.2019

Tez Başlığı / Konusu: İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK VE UYGULAMALARI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 135 sayfalık kısmına ilişkin 08.03.2019 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı:	SümeYra AÇIK
Öğrenci No:	700923020
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Y.Lisans
Statüsü:	Y.Lisans ☒ Doktora ☐

Doç. Dr. Abdurrahim KOZALI

(Handwritten signature of Abdurrahim Kozali)

SümeYra AÇIK

(Handwritten signature of SümeYra Açık)

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “İslam Hukukunda Çok Eşlilik ve Uygulamaları” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntılarım kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

15.04.2019

Adı Soyadı : Sümeysra Açık

Öğrenci No : 700923020

Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Statüsü : (X) Yüksek Lisans () Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Sümeyra AÇIK
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XII + 124
Mezuniyet Tarihi : /.... /2019
Tez Danışman(lar)ı : Doç. Dr. Abdurrahim Kozalı

İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK VE UYGULAMALARI

Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi anlamına gelen çok eşlilik, İslam hukuku eserlerinde de “Teaddüd-i Zevcat” olarak adlandırılmaktadır. Çok eşlilik insanlık tarihi kadar eski, ailenin tarihi ile eşdeğerdir. Seyrek ya da yaygın olarak toplumlarda, ekonomi, din, kültür gibi değişik sebeplerle uygulanagelmiştir. Çok eşlilik, İslamiyet’ten önce Arap coğrafyasında da kuralsız, sınırsız ve adaletsiz bir şekilde uygulanmaktaydı. Aileye ve onu oluşturan değerlere son derece önem veren İslam dini aile ve evlikle ilgili diğer konularda olduğu gibi çok eşliliği de revize etmiş ve hukuki bir zemine oturtmuştur. Özde tek eşliliği tavsiye eden İslam dini çok eşliliği tamamen yasaklamayarak şartları ve sınırlarını belirlemiştir. Fakat gerek fikhî anlamda bir görüş birliği olmaması gerek kural ve hukuka dikkat edilmeden yapılan uygulamalar neticesinde zamanla çok eşlilik konusunda kafa karışıklığı artmış, bu uygulamalar Müslümanlar tarafından gereklilik yahut şartsız olarak mübah şeklinde görülmüştür. Alandaki ilk resmi düzenleme Osmanlı Devleti’nde 1917 Hukuk-iAile Kararnamesi ile yapılmış, bu kararname diğer Müslüman devletlere de örnek teşkil etmiştir. Bugün Türkiye ve Tunus hariç halkının çoğunluğu Müslüman olan ülkelerde çok eşlilik şartsız yahut şartlı bir şekilde uygulanmaktadır. Şartların genel olarak uygulamalara yansımadağı göz önünde bulundurulduğunda bu uygulamalar, Gayrimüslimlerce de İslam’ın şartsız müsaadesi olarak algılanmakta ve basın yayın araçları ile İslam aleyhine antipropaganda yapılmaktadır. Sosyal bir olgu olmasından hareketle son yıllarda çok eşliliğin aile bireyleri üzerindeki psikolojik etkileri de araştırmalara konu olmuştur.

Anahtar Kelimeler:

İslamHukuku, Çok Eşlilik, Çok Kadınla Evlilik, Kadın, Aile, Teaddüd-i Zevcat.

ABSTRACT

Name and Surname : Sümeyra Açık
University : Bursa Uludağ University
Institution : Social Science Institution
Field : Department of Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Master
Page Number : XII + 124
Degree Date : /.... /2019
Supervisor (s) : Doç. Dr. Abdurrahim Kozalı

POLYGAMY AND ITS APPLICATION IN ISLAMIC LAW

The polygamy, which means a man marrying more than one woman, is also called, Teaddüd-i Zevcat (plurality of wives) in Islamic law works. The polygamy is as old as the history of humanity. Its history is equivalent to history of family. It has rarely or practically been applied in societies for different reasons such as economy, religion, culture. Polygamy was being practiced in an unrestricted and unjustmanner in Arab geography before Islam. Islam, which attaches great importance to the family and its values as in other matters related to family and marriage, has also revised polygamy and framed it on a legal basis. In its essence, Islamic religion, which recommends monogamy, has not completely prohibited polygamy, rather specified its conditions and limites. However, absence of consensus in terms of jurisprudence and the practices without paying attention to rules and law lead to confusion regarding polygamy, and overtime it has been considered as necessity or unconditionally licit by Muslims. The first official arrangement regarding polygamy was made by Ottoman Empire's 1917 Family Decree, and it has set up an example for other Muslimstates. Today, except Turkey and Tunisia, in predominantly Muslim countries polygamy is applied in a conditional or unconditional manner. Considering that the conditions are not reflected in the practices in general, these polygamy practices are perceived by non-Muslims as Islam's unconditional permission and anti-Islamist propaganda focusing on polygamy is carried out by media. As it is a social phenom on, the psychological effects of polygamy on family members have also been the subject of research in recent years.

Keywords:

Islamic Law, Polygamy, Multi-Woman Marriage, Women, Family, Teaddüd-i Zevcat (Plurality of Wives).

KISALTMALAR

a.g.e.	adı geçen eser
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
a.yer	aynı yer
b.	basım
bkz.	bakınız
bt.	binti
C.	cilt
çev.	çeviren
der.	derleyen
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	editör
Ekev	Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı
h.	hicri
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
İstem	İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi (Dergisi)
md.	madde
muh.	muhtasar
nak.	nakleden
nşr.	neşreden
OTAM	Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	sayfa
S.	sayı
ss.	sayfadan sayfaya
t.y.	tarih yok
TC.	Türkiye Cumhuriyeti
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	tahkik
TMK	Türk Medeni Kanunu
TOD	Tarih Okulu Dergisi
vd.	ve diğerleri
y.y.	yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Özellikle son asırda İslam'a yöneltilen eleştirilerin başında "Kadın" konusu gelmektedir. Kadının tesettürü, çok eşlilik, recm cezası, mirastaki payı, çalışması, kadın erkek eşitliği, vs... Birden fazla kadınla evlilik meselesi bu hususların belki de en önemlilerinden birisidir. İslam'ın çok eşliliğe müsaade etmiş olması konusundaki eleştirilerde, bu hükmün kadın erkek eşitliğine uymadığı, kadının ezilmesine ve haklarının kısıtlanmasına neden olduğu üzerinde durulmuştur. Bunun yanında çok kadınla evlilik ilk defa İslam dini ile birlikte ortaya çıkan bir müesseseymiş gibi bir algı oluşturulmakta ve ve bu yönden hem İslam dini, hem de bu dinin ilk tebliğcisi olarak Hz. Peygamber, evlilikleri noktasında eleştirilmiştir. Konu hakkında otoriteler arasında fikir ayrılıkları olması ve çok kadınla evliliğin bir kısım İslam ülkesi tarafından sınırsız, kuralsız bir şekilde uygulanması da eleştirilere dayanak teşkil etmiştir.

İşte bu çalışmamızda çok eşliliğin İslam hukundaki yerini, şartlarını ve hükümlerini tespit etmek, bunun yanında çok eşliliğin tarihi sürecini, sosyo - psikolojik neden ve sonuçlarını, Tülkiye ve İslam ülkelerinde uygulanışını ele alarak alana katkı sağlamayı amaçladık.

Çok eşlilik konusunda derli toplu kaynakların azlığı başta olmak üzere, konu hakkında görüş bildirenler arasında kadınların nadir olması ve konuya olan merakımız da bir kadın olarak bizi bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir.

Bugüne kadar üzerimde emekleri bulunan, çalışmamda fikirlerinden istifade ettiğim İLSAM Onursal Başkanı M. İlyas Bozkurt Bey başta olmak üzere, çalışmam esnasında yönlendirme ve desteklerini esirgemeyen değerli danışmanım Doç. Dr. Abdurrahim Kozalı Beyefendiye, ilim öğrenme ve öğretme yolunda bizlere örnek olan çok sevgili babam ve anneme, bu süreçte bana destek olan kardeşlerim, arkadaşlarım, sevgili eşim ve kızlarıma teşekkürü borç bilirim.

SÜMEYRA AÇIK
BURSA 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	viii
İÇİNDEKİLER	ix
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMANIN KONU VE YÖNTEMİ	1
III. İLGİLİ LİTERATÜR	3

BİRİNCİ BÖLÜM

EVİLİK ÇEŞİTLERİ VE ÇOK EŞLİLİĞE GENEL BAKIŞ

I. EVİLİLİĞİ TANIMI, İŞLEVLERİ VE ÇEŞİTLERİ.....	5
A.EVİLİLİĞİN TANIMI	5
B.EVİLİK KURUMUNUN İŞLEVLERİ	7
1. Biyolojik İşlev	7
2.Psikolojik ve Duygusal İşlev	8
3. Toplumsal İşlev	8
4. Ekonomik İşlev	9
C. EVİLİLİĞİN ÇEŞİTLERİ.....	9
1. Çevre Ölçütüne Göre Evlilikler	9
a. Grup İçi Evlenme (Endogamy).....	9
b. Grup Dışı Evlenme (Exogamy)	10
2. Eş Sayısına Göre Evlilikler	10
a. Tek Eşle Evlilik (Monogamy)	11
b. Çok Eşle Evlilik (Polygamy).....	11
II. ÇOK EŞLİLİĞİN TARİHİ	13
A.ÇEŞİTLİ MEDENİYETLERDE ÇOK EŞLİLİK.....	13

1. Hint Hukuku.....	13
2. Mısır	13
3. Babil - Hammurabi.....	13
4. Atina- Yunan.....	14
5. İnan	14
6. Çin.....	15
7. Anadolu – Türk	15
B. DİNLERDE ÇOK EŞLİLİK	16
1. Yahudilik.....	16
2. Hıristiyanlık	17
C. CAHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA ÇOK EŞLİLİK.....	18
III. ÇOK EŞLİLİK UYGULAMASININ NEDENLERİ	23
A. DEMOGRAFİK NEDENLER.....	24
B. TOPLUMSAL, KÜLTÜREL, KİŞİSEL NEDENLER.....	25
C. EKONOMİK NEDENLER.....	26
D. BİYOLOJİK NEDENLER.....	27
IV. ÇOK EŞLİLİKTE AİLE BİREYLERİNİN PSİKOLOJİK DURUMLARI	27
A. ERKEĞİN PSİKOLOJİK DURUMU.....	29
B. KADININ PSİKOLOJİK DURUMU	29
C. ÇOCUĞUN PSİKOLOJİK DURUMU.....	30

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK

I. KUR'AN-I KERİM' DEKİ ÇOK EŞLİLİK İLE İLGİLİ AYETLER.....	33
A. ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEPLERİ.....	34
1. Nisa Suresi 3. Âyet.....	34
2. Nisa Suresi 129. Âyet.....	36
II. HADİS VE RİVAYETLERDE ÇOK EŞLİLİK.....	38
A. HZ. PEYGAMBER'İN UYARISI OLAN HADİSLER	38
B. HZ. PEYGAMBERİN UYGULAMALARI İLE İLGİLİ OLAN RİVAYETLER	39
C. HZ. PEYGAMBERİN KIZI VE DAMADI HAKKINDAKİ RİVAYETLER....	40

D.ÇOK EŞLİLİK ÂYETİ GELDİĞİ ZAMAN HZ. PEYGAMBERİN UYGULAMASINA DAİR RİVAYETLER.....	43
III. AYET VE RİVAYETLERİN TAHLİLİ.....	46
A. ÇOK EŞLİLİĞİN SINIRLANDIRILMASI	46
1. Çok Eşliliğin Sınırsız Olduğu Görüşü.....	46
2. Çok Eşliliği Sınırlandıranların Görüşleri	48
a. Dörtten Fazla Sayı ile Sınırlandıranların Görüşleri.....	48
b. Çok Eşliliğin Dört Kadınla Sınırlı Olduğu Görüşünde Olanlar	48
B. ADALET ŞARTINI TEMİN	51
C. TEK EŞ TAVSİYESİ.....	55
D. ÇOK EŞLİLİKTE KADININ RIZASI	57
IV. HZ. PEYGAMBERİN EVLİLİKLERİ VE SEBEPLERİ.....	59
A. HZ. PEYGAMBER'İN HANIMLARI	60
B. HZ. PEYGAMBERİN EVLİLİK SEBEPLERİ.....	65
V.ÇOK EŞLİLİĞİN MEŞRU OLABİLECEĞİ DURUMLAR	70
A. TOPLUMSAL – DEMOGRAFİK SEBEPLER	71
B. EKONOMİK SEBEPLER	73
C. BİYOLOJİK VE FİZYOLOJİK SEBEPLER	73
1. Kısırlık	73
2. Uzun Süreli Yahut KalıcıHastalık.....	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE DİĞER İSLAM ÜLKELERİ KANUNLARINDA ÇOK EŞLİLİK DÜZENLEMELERİ

I. TÜRKİYE'DE ÇOK EŞLİLİK.....	78
A. OSMANLI DEVLETİ'NDE 1839 TANZİMAT FERMANINA KADAR ÇOK EŞLİLİK	78
B. 1839 TANZİMAT FERMANINDAN SONRAKİ FİKİR AKIMLARI VE ÇOK EŞLİLİK KONUSUNA BAKIŞLARI.....	80
1. Batıcılar	81
2. Türkçüler	82
3. İslamcılar.....	83

C.1917 HUKUK-İ AİLE KARARNAMESİ İLE ÇOK EŞLİLİĞİN ŞARTA BAĞLANMASI.....	85
D. 1926 MEDENİ KANUN İLE ÇOK EŞLİLİĞİN YASAKLANMASI.....	87
II. İSLAM ÜLKELERİ KANUNLARINDA ÇOK EŞLİLİK DÜZENLEMELERİ ..	88
A. ÇOK EŞLİLİĞİ YASAKLAYAN ÜLKELER.....	89
B. ÇOK EŞLİLİĞİ SERBEST BIRAKAN ÜLKELER	90
C. ÇOK EŞLİLİĞİ MEŞRU GEREKÇE ÖN ŞARTI İLE SINIRLAYAN ÜLKELER	93
SONUÇ	99
BİBLİYOGRAFYA	103

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

İslam dininde kadın meselesi ve bununla birlikte çok kadınla evlilik, hakkında çokça konuşulan merak edilen ve spekülasyona da açık olan bir konudur. Bunun yanında çok eşlilik yanlış bilgiler dahilinde İslam'a hasredilmekte ve bu durum kafa karışıklığına sebebiyet vermektedir. Alanda yapılmış çalışmalar genellikle çok eşliliğin sadece bir yönünü ele almakta, okuyucuya derli toplu bir bilgi sunmamaktadır. Biz de eksikliğini hissettiğimiz çok eşlilik meselesini tarihi, uygulanış nedenleri ve psikolojik yansımaları, İslam dini ile birlikte ne gibi değişikliklere uğradığı, İslam hukukundaki düzenlenişi ve mevcut İslam ülkelerinde nasıl uygulandığı konularını bir çalışma içerisinde derleyerek alana katkı sağlamak istedik.

II. ARAŞTIRMANIN KONU VE YÖNTEMİ

Çok eşlilik konusu hukukun yanında çeşitli yönleri ile tarih, sosyoloji ve psikolojiyle de yakından ilgilidir. Bizim çalışmamızda çok eşlilik konusu bu disiplinler dahilinde kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Üç bölümden oluşan çalışmaya ilk bölümde kavram tanımlaması ile başlanmış olup, çok eşliliğin geniş bir çerçevesi çizilmiş, konu her yönüyle tanımlanmaya ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Birinci bölüme Evlilik Çeşitleri ve Çok Eşliliğe Genel Bakış başlığı verilmiştir. Evliliğin tanımı, işlevleri ve çeşitleri, çok eşliliğin tarihi, çok eşliliğin uygulanma nedenleri, çok eşlilikte aile bireylerin psikolojik durumları bu başlık altında incelenmiştir. Bu bölümde ağırlıklı olarak kavram sözlüklerinden, dünya tarihi kaynaklarından, kutsal kitaplardan, sosyolojik kaynaklardan ve sosyo-psikolojik araştırmalardan faydalanılmıştır.

İkinci bölümde çok eşlilik İslam hukuku açısından incelenmiş, konunun naslarda ve ilgili rivayetlerde ne şekilde yer aldığı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Akabinde ilgili ayet ve rivayetlerin tahlili yapılarak İslam hukukundaki sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Alanda en çok karşılaşılan eleştirilerden birisi olarak, Hz. Peygamber'in çok kadınla evliliği de bu bölümde işlenmiş, evliliklerini hangi şartlar ve sebepler dahilinde yaptığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bölümün sonunda ise çok eşliliğin

meşru olabileceği durumlar aktarılmış konu makâsıdü'ş-şerîa çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Bu bölümde ağırlıklı olarak Kur'an ve hadis kaynaklarından, furu fıkıh kaynaklarından, ahkâm tefsirleri ve Kur'an kavramları sözlüklerinden, Hz. Peygamber zamanını incelemek üzere siyer, tabakat ve tarih kaynaklarından, son kısmında da demografi, tıp ve hukuk kaynaklarından yararlanılmıştır. Böylece İslam hukukunda aslolanın çok eşlilik değil, tek eşlilik olduğu ve fakat ailenin işlevlerinin devamlığına dayanan belli arızı durumlar dahilinde yapılmasına da açık kapı bırakıldığı, uygulandığı taktirde kadının rızası da dahil olmak üzere her yönüyle adalet ilkesi üzerine oturtulması gerektiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Son bölümde ise İslam ülkeleri kanunlarında çok eşlilik konusundaki uygulamalar incelenmiştir. Bölüm Türkiye ve İslam Ülkeleri Kanunlarında Çok Eşlilik şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Çok eşliliğin Türkiye'deki seyri Osmanlı Devletinin kuruluşundan 1926 yılında yasaklanmasına kadar ele alınmıştır.

Osmanlı Devletinin son dönemlerinde yaşanan toplumsal olaylar, ülkede meydana gelen değişiklikler ve gelişmelerle ortaya çıkan fikir hareketlerinin çok eşliliğe olan bakış açıları ve bunların Hukuk-i Aile Kararnamesi üzerindeki etkileri ele alınmıştır. 1917 tarihli Hukuk-i Aile Kararnamesi, İslam aile hukuku alanında yapılan ilk düzenleme olmasıyla İslam dünyasına da örneklik teşkil etmiş ve pek çok Müslüman ülke bu kararnameyi alarak uygulamaya koymuştur. Bu noktadan hareketle bölümün ikinci kısmında da çok eşliliğin Müslüman ülkelerde uygulanış biçimleri ele alınarak bu alandaki mevcut merak giderilmeye çalışılmıştır. Müslüman ülkelerin çok eşlilik konusunda tamamen yasaklama, şartlı (genellikle meşru gerekçe) serbest bırakma veya şartsız serbest bırakma şeklindeki uygulamaları ortaya konulmuştur. Çok eşliliği meşru gerekçe ön şartı ile kabul edip uygulayan İslam ülkelerinde bu durumun genellikle yasalarda kalıp tam manası ile uygulanmadığı, meşru sebeplerin kabulünün genel olarak hâkimininsiyatifinde olduğu, adalet şartının da verilen sözlerde kaldığı tespit edilerek bu husus üzerinde değerlendirme yapılmıştır. İlgili bölümde hukuk kaynaklarından, Osmanlı'nın belirli dönemlerini inceleyen çalışmalardan, çok eşlilikle ilgili yapılmış dönem ve alan çalışmalarından ve ilgili ülke kanunlarından faydalanılmıştır.

III. İLGİLİ LİTERATÜR

Araştırmamızın ilk bölümü kavramın tanımlanması, konunun çerçevesinin çizilmesi, konunun tarihinin ve sosyal - psikolojik boyutunun ele alınmasından oluşmaktadır. Bölümde ağırlıklı olarak İslam hukuku kavram sözlüklerinden, alanla dini ve tarihi kaynaklardan, sosyal ve psikolojik araştırmalardan istifade edilmiştir.

Çalışmamızın ana bölümü olan ikinci bölümünde, tezimizin de ismini aldığı İslam hukukunda çok eşlilik konusu ele alınmıştır. Kur'an-ı Kerim meali olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Meali tercih edilmiş, bunun yanında karşılaştırma yapılabilmesi açısından dipnot olarak birkaç farklı meal daha verilmiştir. Hadis kaynaklarından başta Buhari, Müslim, olmak üzere Ebu Davud, İbn Mace, Tirmizi, Nesai, Darimi, Darekutni, Ahmet b. Hanbel, gibi kaynaklardan faydalanılmıştır. Konuyla ilgili hadisleri tahlil etmede, Yusuf Ziya Keskin'in " *Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Âyet ve Hadislerin Tahlili*" isimli makalesinden faydalanılmıştır. Çok eşliliğin sınırlandırılması ile ilgili ağırlıklı olarak er-Razi, İbn Kudame, İbn Kesir, Maturidi, Kurtubi gibi isimlerin tefsirlerinden yararlanılmıştır. İlgili ayetlerin kelime incelemelerinde el-İsfahani'nin *el-Müfredat*'i, Abdulkerim Zeydan'ın *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*'i, İbn Manzur'un *Lisanü'l Arab*'i, Fuad Abdülhakî'nin *El-Mu'cemu'l-Müfehres*'i gibi kelime tahlil eserlerinden faydalanılmıştır. Konuyla ilgili mezheplerin görüşleri noktasında Celal Yıldırım'ın *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farklılıkları*, Abdurrahman Cezeri'nin *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı* isimli eserlerin yanında, dört mezhebin kaynaklarına da ayrıca atıf yapılmıştır. Çok eşlilikte adalet konusunda adaletin tanımı ve muhtevası ile hukuk kitaplarının yanında M. İlyas Bozkurt'un Mukaddime isimli eserinden faydalanılmıştır. Ayetlerin fıkıh usulü bakımında tahlili hususunda özellikle Abdurrahim Kozalı'nın " *Die Funktionen Des Rechts Und Einige Bemerkungen zu Den zentralen Koranversen über die Polygamie aus der sicht der hanafitischen Rechtsmethodologie (usûl al-fıqh)*" (*Hukukun İşlevleri ve Hanefî Fıkıh Usûlü Açısından Çok Eşlilikle İlgili Temel Âyetler Hakkında Bir Değerlendirme*) isimli makalesi konuyu sarıh bir şekilde işleme bakımından faydandığımız başlıca kaynak olmuştur. Mustafa Yıldırım'ın " *Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi*", Halil İbrahim Acar'ın " *Poligami Konusunda Bazı Mülâhazalar*" isimli makaleleri konunun doğrudan ele alındığı çalışmalar olarak faydalanılan kaynaklardan olmuştur. Hz. Peygamberin Evliliklerinin incelendiği kısımda İbn Hişam'ın *es-Sire*, İbn Sad'ın *Tabakât*,

Askalânî'nin *Kitabu'l-İsabe* gibi Hz. Peygamberin ailesini ve sahabenin incelendiği eserlerden, Hamidullah, İbn Kesir gibi isimlerin İslam Tarihikonulu eserlerinden, bunun yanın da Salih Tuğ'un "*Rasulullah Muhammed (a.s)'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı*", Mehmet Soysaldı'nın "*Peygamberimizin Evliliklerinin Sebep ve Hikmetleri*", İsmail Yakıt'ın "*Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo, Kültürel ve Dini Analizi*", Rıza Savaş'ın, "*Hz. Peygamberin Evliliğinin Siyasi Boyutu*", Adnan Demircan'ın "*Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik*" gibi makalelerinden faydalanılmıştır. "Çok Eşliliğin Meşru Olabileceği Durumlar" başlığında güncel nüfus verileri, tıp, hukuk ve bazı elektronik veriler faydalandığımız kaynaklar olmuştur.

Çalışmanın son bölümü olan 3. Bölümde ağırlıklı olarak dönem tarihini inceleyen çalışmalar ve ilgili ülkelerin yasalarından faydalanılmıştır. Konuyla ilgili alanında yazılmış olan makaleler de çalışmamıza ışık tutar nitelikte olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİK ÇEŞİTLERİ VE ÇOK EŞLİLİĞE GENEL BAKIŞ

Aile ve evlilik, başta sosyoloji olmak üzere, hukuk, din, ekonomi gibi birçok sosyal alanı ilgilendiren bir müessesedir. Aile ve onun oluşmasını sağlayan evlilik akdi toplumun temel yapı taşı oluşturulmaktadır. Aile, sosyal hayatın başlıca şekillerinden birisi olması açısından topluluk veya örgüt, kendisini oluşturan bireyler arasındaki ilişkiler bakımından grup, bireylerin oluşturduğu bu birliğin devamlılığının sağlanmasında başvurulan sistemleşmiş kurallar yönünden de toplumsal bir kurumdur.¹

Aile, neslin devamı fonksiyonu çerçevesinde oluşmasının yanında,² insanlığın sosyal ve kültürel açıdan gelişimini, ilerlemesini ve devamlılığını sağlar. Bunun yanında bireylerinin ekonomi ile ilgili ilişkilerinden dolayı ekonomik açıdan da incelenebilen bir kurumdur. Evlilik de aile birliğinin karakteristik unsurlarından bir tanesi olan temel bir akittir.

Toplum hayatında bireylerin birbirleri ve toplumla olan ilişkilerini düzenlemeyi kendisine temel amaç ve hedef olarak belirleyen “hukuk”³ da bu öneme binaen aile kurumuyla yakından ilgilenecek, onun sistemleştirmiştir. Gerek dinî gerek medenî hukuk sistemlerinde aile hukukuna müstakil bölümler ayrılarak aileye dair meseleler hukuki açıdan detaylı bir şekilde ele alınmıştır.⁴

I. EVLİLİLİĞİ TANIMI, İŞLEVLERİ VE ÇEŞİTLERİ

A.EVLİLİLİĞİN TANIMI

Evlilik ve ailenin çeşitli fonksiyonlar icra etmeleri sebebiyle birçok tanımlanmıştır. Evlilik ve aile kavramları çoğu zaman birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Sosyal Bilimler Ansiklopedisi’nde evliliğin tanımı şu şekilde geçmektedir:

¹Birsen Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, Türk Aile Ansiklopedisi, Ankara; TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, C.2, ss. 508-515, s. 509.

²Robert Winch, *The Modern Family*, Newyork; Holt Rinehartand Winston, 1965, s. 12; Birsen Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, s. 508.

³Necip Bilge, *Hukuk Başlangıcı: Hukukun Temel Kavram ve Kuramları*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998, s. 32.

⁴Aile hukuku, modern dönem İslam hukuk eserlerinde el-Ahvalü’ş-şahsiyye, klasik dönem eserlerde el-Münkehat başlığı altında, kıta avrupası hukuk sisteminde şahıs ve miras hukuku bölümleri içerisinde detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

“Evlilik, nikah töreninin tamamlanması ile başlayan ve böylelikle toplumsal ve hukuki açıdan geçerli sayılan, taraflara ve doğacak çocuklara belli bir statü sağlayan birliğin oluşmuş haline denmektedir.”⁵

En kısa ve basit şekliyle aile: *“Evlilik ve kan bağına dayanan, karı, koca, çocuklar, kardeşler arasındaki ilişkilerin oluşturduğu toplum içindeki en küçük birlik”* olarak tanımlanmıştır.⁶

Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü’nde evlilik birliği, *“Evlenme akdi ile kurulan ve üyelerinin birbirlerine karşı bir takım ahlaki vazife ve mükellefiyetleri bulunan birlik.”⁷* olarak tanımlanmıştır.

İslam Hukuku kaynaklarında aile ve onu oluşturan evliliği tarif etmek için “nikah” ifadesi kullanılmıştır.⁸ Evlenme akdi tüm unsurlarını barındırarak şu şekilde tanımlanmıştır.

“Karı-koca arasında birlikte yaşamaya ve birbirinden faydalanmaya imkân oluşturan ve taraflara karşılıklı hak ve görevler yükleyen rızâ bir akittir.”⁹

Daha kapsamlı bir tanım da şöyledir:

“Nikah, karşılıklı olarak karı kocanın korunma altında bulunması, aile hayatının ayakta durması ve neslin devam etmesi, fertler arasında yardımlaşma anlayışının gerçekleşmesi suretiyle toplumun güçlenmesi, hayatın zorluklarının birlikte taşınması, sevinç ve üzüntülerin beraber paylaşılması ve çocuk yetiştirmek amacıyla ulu Allah’ın kulları için koyduğu hukukî bir akittir.”¹⁰

Modern hukuka göre evlilik şu şekilde tarif edilir:

“Tam ve sürekli bir hayat ortaklığı meydana getirmek üzere, cinsiyetleri ayrı iki kişinin hukuken makbul ve geçerli bir şekilde birleşmesidir.”¹¹

⁵ Hüseyin Peker, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, İstanbul: Risale Yayınları, C.1 (1991) ss. 489-491.

⁶ “aile” <http://www.tdk.gov.tr> (25.02.2018)

⁷ Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998, s. 101.

⁸ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku, Şahıs, Aile ve Miras*, 2.b., İstanbul: İslam Hukuku Külliyyatı Yayınları, 1983, s. 159, 176.

⁹ Muhammed Ebu Zehra, *El-Ahval’üş-Şahsiyye*, Mısır: Dar’ul-Fikri’l-Arabi, 1950, s. 17-18.

¹⁰ Yunus Vehbi Yavuz, *Çağdaş Fıkıh Problemleri*, Bursa: Feyz Yayınları, 2008, s. 205. (Yunus Vehbi Yavuz eserinde, mezhep fakihlerinin yaptıkları evlilik tariflerinin Kur’an ve sahih Sünnet çerçevesinde ele alınmasının mümkün olmadığı, bu tariflerin ancak Müslüman toplumların o gün ki kadına bakışını yansıttığını, günümüz modern tariflerinde ise hakim unsurun cinsellik olduğunu beyan ederek, Kur’an ve sahih Sünnet çerçevesinde kendisi yeni bir tarif oluşturmuştur.)

¹¹ Hıfzı Veled Velidedeoğlu, *Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku*, 5.b., İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965, s. 45.

Ailenin işlevlerinin de göz önüne alınarak yapıldığı sosyolojik bir tanım da şöyledir:

“İçinde insan türünün belli bir biçimde üretildiği, topluma hazırlanma sürecinin belli bir ölçüde ilk ve etkili bir biçimde cereyan ettiği, cinsel ilişkilerin belli bir biçimde düzenlendiği, eşler, anne babalar ile çocuklar arasında belli bir ölçüde içten, sıcak, güven verici ilişkilerin kurulduğu, yine içinde bulunulan toplumsal düzene göre ekonomik etkinliklerin az ya da çok bir ölçüde yer aldığı toplumsal kurumdur.”¹²

Tüm bu tanımlardan hareketle aile özetle şu şekilde tanımlanabilir; evlilik bağı ile kurulan aile, meşru bir nikâh akdi ile bir erkek ve kadının rızalaşıp bir araya geldiği, birlikte yaşama, birbirinden yararlanma, nesillerini devam ettirme ve birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılama imkânları oluşturan, taraflara da hukukî ve vicdanî düzlemlerde haklar ve görevler yükleyen yasal ve toplumsal bir müessesedir.

B.EVLİLİK KURUMUNUN İŞLEVLERİ

Aile, yukarıdaki tanımlara da uygun olarak toplumda bir takım işlevler/fonksiyonlar görmektedir. Bunlar temel olarak, biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik işlevlerdir.

Tezimizde inceleme konusu yaptığımız çok eşlilik açısından önemine binen, ailenin işlevlerini biraz ayrıntılı ele almamız uygun olacaktır.

1. Biyolojik İşlev

İnsan, neslinin devamını sağlamak açısından, fitratında şehvet duygusu ile yaratılmıştır. Eşlerin birbirlerinin isteklerini uyum içinde karşılamaları ve şehvet duygusunun meşru yoldan doyuma ulaşması, bu duygunun neticesi olarak da nesilleri devam ettirme isteği de en sağlıklı bir şekilde aile kurumunun bünyesinde olmaktadır. Aile, toplumun işlevsel bir ögesi olarak insanın üremesine diğer bir deyimle biyolojik işlevin yerine getirilmesine “nikâh” akdi ile sosyal ve yasal açıdan meşru bir zemin hazırlamaktadır.¹³

¹² Özer Ozankaya, *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1979, s. 233.

¹³ İbrahim Ethem Özgüven, *Evlilik ve Aile Terapisi*, Ankara: Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi Yayını, 2000, s.19-20; İbrahim Kır, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile'nin İşlevi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kahramanmaraş: C.10, S.36 (2011), ss.381-404, s.385.

Toplumda nüfusun kaynağını oluşturması, kuşakların sürekliliğini ve neslin devamını sağlaması açısından temel sosyal bir kurum olan ailenin biyolojik işlevi demografik açıdan da önemlidir.¹⁴

2.Psikolojik ve Duygusal İşlev

İnsan fitraten sevmek ve sevilmek üzere yaratılmıştır. Kendisini oluşturan bireyler arasında karşılıklı sevgi ortamı meydana getiren aile bu anlamda birincil ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerdir. Aile kurumunun değeri sevgi, şefkat ve güvenliğin kaynağı olmasındandır. Aile ortamı içerisinde yaşanan yoğun, samimi ve duygusal nitelikte olan ilişkiler, aile fertleri arasındaki bağlılığı ve yalnızlıktan çıkıp biz olma, ait olma duygusunu güçlendirerek, kişilerin psikolojik doyuma ulaşmalarını sağlamaktadır.¹⁵ Ailede var olan çocuk ise eşlerin birbirlerine olan bağlılıklarını daha da güçlendirir. Bunun yanında aile sadece karı ile kocanın değil, çocuğunda duygusal açıdan sevgi ve şefkatin doyumuna ulaştığı yerdir. Sevgi çocuğun en önemli manevi ihtiyacıdır. Çocuk aile içerisinde anne babasından alacağı sevgiyle sağlıklı bir kişilik geliştirir.¹⁶ Sağlıklı bireylerin yetiştiği aileler de sağlıklı toplumları oluşturacaktır.

3. Toplumsal İşlev

Toplumun en küçük yapı taşı olan aile, toplumsal yapıdaki en temel işlevleri üstlenmiştir. Bireyler toplum içinde bir statü ve role sahip olmalarına rağmen gerçek kişiliklerini ancak diğer bireylerle sosyal ilişkiler kurarak oluşturabilirler. Bu ortamı da bireylere en iyi aile sağlamaktadır.¹⁷ Bu anlamda aile, bireylerin sosyalleşmesini, toplumda var olmasını ve sağlam toplumsal ilişkileri kurmasını sağlamaktadır. Aile, bireyi topluma kazandırması yanında bireye de içinde bulunduğu toplumun kültürel, sosyal ve ahlaki değerlerinin kazandırıldığı ve sürekliliğin sağlanmaya çalışıldığı eğitim programının başladığı ilk yerdir.

Aile, bireyin sevildiği, sayıldığı, beğenildiği, sosyal güvenliğinin sağlandığı bir yerdir. Bu açıdan ailenin toplumsal işlevinin bir yönü de bireylerin her açıdan güven duygusu ve güvenliliğinin sağlanmasıdır. Aile eşlerin 'sosyal' gereksinim olarak

¹⁴ Kır, a.g.m., s. 385.

¹⁵ Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2010, s.132.

¹⁶ Kır, a.g.m., s. 385.

¹⁷ Ali Acar, *Türk Aile Yapısı Ve Kızılcahamam Aile Yapısı Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990, s.22-23.

birlikte güven içinde yaşama, dayanışma içinde olduklarını hissetme, geleceğe güvenle bakabilme, toplumda bir yer edinebilme, birbirlerinden gurur duyabilme gibi 'bireyin destek, korunma ve yaşam gereksinimlerini doyurma olanağı buldukları bir mecradır.¹⁸

4. Ekonomik İşlev

Aile, bireylerinin geçinme, oturma, yeme, giyinme gibi hayatı devam ettirme çabalarına cevap verir. Ailenin kendi ihtiyaçlarını oluşturacak üretim birimi oluşu da bu işlevini ifade etmektedir. Fakat sanayi devrimiyle birlikte aile bu işlevinden uzaklaşmış, üretici yerine tüketici bir işlevi ifade eder olmuştur.¹⁹

Zaman içinde toplumdan topluma farklı işlevler de gören ailenin, biyolojik, psikolojik ve toplumsal işlevleri hiç değişmeden devam etmektedir.

Aile, çeşitli evlenme şekilleriyle oluşabilmektedir.

C. EVLİLİĞİN ÇEŞİTLERİ

Evlilik geleneği dünyanın her yerinde görülmele birlikte eş seçimi, eş sayısı ve evlilik törenleri bakımından farklılıklar gösterir. Bunun yanında yaşanılan çevre de eş seçiminde bir ölçüt olarak karşımıza çıkmaktadır. Aşağıda yaygınlığı dikkate alınarak eş seçiminde çevre ölçütü ile eş sayısı ölçütüne göre evliliklere değinilmiştir.

1. Çevre Ölçütüne Göre Evlilikler

Bu ölçüte göre evliliklerde, grup içi ve grup dışı olmak üzere iki farklı uygulama vardır.²⁰

a. Grup İçi Evlenme (Endogamy)

Bu tarz evlenmede kişi, evleneceği eşini, içinde bulunduğu akrabalık, sosyal sınıf, din, kast, millet, komşuluk ve tanıdık yakın çevre gurubu içerisinde seçer. Bu tür evlilik biçimiyle gurubun düzeninin, prestijinin ve statüsünün korunması amaçlanır. Grup içi evlenmelerin, en yaygın şekli, akrabalık bağlarını güçlendirmek ve sürekli kılmak düşüncesi ile yapılan akrabalar arası evliliklerdir. Özellikle kayınbirader yenge, baldız-enişte evliliklerinin bir yönü de budur. Grup içi evlenmenin bazı dini gruplarda, özellikle uygulandığı gözlemlenmiştir. Örneğin, Hristiyanlıkta Katolik mezhebine

¹⁸ Özgüven, a.g.e., s. 20.

¹⁹ Mahmut Tezcan, *Sosyolojiye Giriş ve Temel Kavramlar*, Ankara: A.Ü. Yayınları, 1995, s.119.

²⁰ Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, s. 510.

mensup bir kişinin eşini Katolik mezhebinden seçmesi gerekir.²¹ Amerika'daki Yahudiler arasında yapılan bir araştırmada, Yahudilerin, % 92, 8 oranında birbiriyle evlendikleri bulgusuna ulaşılmıştır.²² Grup içi evlenme özellikle Hindistan'daki kast sisteminin belirgin bir özelliğidir.²³

b. Grup Dışı Evlenme (Exogamy)

Grup dışı evlenmede, kişi eşini kendi gurubunun dışından seçmek durumundadır. Bu durum, sosyal guruplar arasındaki eş alıp verme sistemiyle açıklanabilir. Dıştan evlenme sistemi, insanların kendi aileleri ya da gurupları dışından evlenmelerini öngörerek toplumun çeşitli gurupları arasındaki haberleşme ve işbirliği imkânlarını arttırmakta, böylece bazı çatışmaların önü alınmış olmaktadır.²⁴

Bazı sosyologlarca (Durkheim gibi) en eski topluluk olarak kabul edilen klanlarda, dıştan evlenme vardır. Aynı klan üyelerinin birbiriyle evlenmeleri ise yasaktır.²⁵Tarih öncesi Eski Yunan toplumu üzerine yapılan incelemelerde de farklı zamanlarda hem dıştan evlenme hem de içten evlenme örnekleri görülmektedir.²⁶

Grup içi yahut grup dışı evliliklerde olsun, grup sınırlamaları toplumların kendi yapılarına göre göreceli ölçütlerdir. Örneğin grup içinde akrabalık evlenmelerinde, kardeş ile evlenme, bir toplumda yasak iken diğer bir toplumda serbest olabilmektedir. Yahut kişinin kuzeni ile evlenmesi bir toplumda serbest iken başka bir toplumda yasak olabilmektedir.

2. Eş Sayısına Göre Evlilikler

Bu gruptaki ölçüt eş sayısıdır. Bunlar tek eşle evlilik (monogamy) ve çok eşle evlilik (polygamy) dir.

²¹ Asife Ünal, "Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri", *Dinlerde Nikah- Milletler Arası İlimi Toplantı.*, 2012, İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, ss. 279-308, s.286

²² Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, s. 510.

²³ Peker, a.g.e., ss. 489-491.

²⁴ Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, s. 510.

²⁵ Peker, a.g.e., ss. 489-491.

²⁶ George Thomson, *Eski Yunan Toplumu Üstüne İnceleme, Tarih Öncesi Ege*, çev: Celal Üster, İstanbul: Payel Yayınevi, t.y., C.I, s.65-85.

a. Tek Eşle Evlilik (Monogamy)

Tüm dünyada yaygın ve ideal evlilik şekli olarak kabul gören tek eşlilik, bir kadının bir erkekle evlenmesi ve evlilik devam ettiği sürece tek eşli kalınmaya devam edilmesidir.²⁷ Tek evliliğe duyulan istek ve gereksinim, toplumlarda küçük/çekirdek ailenin meydana gelmesine sebebiyet vermiştir. Bunun yanında, çağdaş yaşama düzeninin sonucu olarak meydana gelen iş bölümü, uzmanlaşma, uzun süreli öğretim zorunluluğu gibi durumlar da küçük ailenin ve buna bağlı olarak tek eşle evlilik biçiminin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Tek eşle evlilik çiftler arası ilişkiler kadar anne-baba ve çocuk arası ilişkilerin de düzenli bir biçimde yürütülmesine olanak sağlar.²⁸

b. Çok Eşle Evlilik (Polygamy)

Bu evlilik türü, bir kadının birden fazla erkekle evlenmesi yahut bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi ile oluşmaktadır.

(1). Çok erkekle evlilik (Polyandry)

Polyandry bir kadının birden fazla erkekle evlenmesidir. Yaygınlığı az olmakta birlikte lokâl olarak bazı Eskimo kabilelerinde yoğun şekilde uygulanmaktadır.²⁹

Birden fazla erkekle evliliğe, Hindistan bölgesinde Toda ve Naya, Polonezya'da Marquesas kabilelerinde ve Tibet'te rastlanmaktadır. Toda'lardaki çok erkekle evlilik, kardeşler arasındaki evliliğe dayamakta ve bu durum hem çok kadınla evlilik, hem de bir çeşit grup evliliği biçimine dönüşmektedir.³⁰

Bu evlilik türünün başlıca sebepleri, ekonomik, demografik ve doğal koşullardır. Tarım yapılan arazilerin sınırlı sayıda olması yahut hiç olmaması birkaç erkek kardeşin tek bir kadınla evlenmesine yol açabilmektedir. Böylece ailenin mal varlığının parçalanmasına engel olunmakta ve az sayıda çocuğa sahip olunarak bir çeşit

²⁷ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Türk Aile İktimaiyatı", *Aile Yazıları I*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss.1-42, s. 31; Hilmi Ziya Ülken, "Aile", *Aile Yazıları I*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 27-32, s. 31; Bilge Könezoğlu, *Aile ve Ailenin Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Akara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 15.

²⁸ Birsen Gökçe, "Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım", *Aile Yazıları 4*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1991, ss. 385-400, s. 388.

²⁹ Halil Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974, s.10.

³⁰ Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, s. 512; Aygen Erdentuğ, "Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri", *Antropoloji Dergisi*, S.12 (1980), ss.165-212, s. 208.

fiili nüfus planlaması da yapılmaktadır. Ayrıca nüfus artışını engelleyebilmek amacıyla kız çocuklarının öldürülmesi de toplumda yetişkin kadın ve erkek dengesini bozmaktadır.³¹ Bu sebepten dolayı *Polyandry* genel olarak kadın sayısının erkek sayısından az olmasıyla ilişkilendirilmektedir.³²

(2).Çok kadınla evlilik (*polygny/polygamy*)

Polygny, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesidir. Tarih boyunca genel itibariyle erkeğin erkek çocuk sahibi olma arzusu, kadınların iş gücünden faydalanılmak istenmesi, toplumsal saygınlığın artırılması gibi başlıca sebeplerle polygny çeşitli toplumlarda varlığını sürdürmüştür.³³

Bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi demek olan bu terim İslam fıkında “Teaddüd-i Zevcât” olarak adlandırılmaktadır.³⁴

Normal şartlarda, kadın ve erkek nüfusunun birbirine yakın olması nedeniyle, hem doğal hem de en yaygın olan evlenme biçimi bir erkeğin, tek bir kadınla evlenmesidir. Fakat birden fazla kadınla evlenilmesi de özellikle kadın cinsinin doğurganlık özelliği nedeniyle tarihin her döneminde farklı toplumlarca uygulanmıştır.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki, çok eşlilik (polygamy) normalde hem bir erkeğin birden çok kadınla evlenmesini, hem de bir kadının birden çok erkekle evlenmesini ifade etmektedir. Fakat umumiyetle dinlerde çok kocalılığın mümkün olmaması ve hali hazırda uygulanırlık oranının çok düşük olması sebebiyle, genellikle çok eşlilik yahut çok evlilik terimiyle, bir erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi kastedilmektedir.

Polyandrynin çok az rastlanan bir evlilik biçimi olması nedeniyle birçok sosyal araştırmacı *polygyny* yerine doğrudan doğruya “polygamy” yi kullanmaktadır. Biz de çalışmamızda çok kadınla evliliği ifade etmek üzere yaygın kullanım olan polygamy (poligami) kavramını kullanacağız.

³¹ Gökçe, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, s. 512; Fındıkoğlu, *Türk Aile İctimaiyyatı*, s. 31; Ülken, a.g.m., s. 31.

³² Erdentuğ, a.g.m., s.208-209.

³³ Erdentuğ, a.g.m., s.190; Gökçe, *Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım*, s. 388; Andreas Schwarz, *Aile Hukuku I*, çev. Bülent Davran, 2.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları,1946, s. 30.

³⁴Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kamusu*, nşr. Sıtkı Güllü, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1997, C.5. s.155.

II. ÇOK EŞLİLİĞİN TARİHİ

İnsanlık tarihinde çok eski bir geçmişe sahip olan çok eşlilik, uygulandığı toplumların, din, örf, adet, kültür, gelenek, görenek, ekonomi, nüfus vs gibi özellikleri ile yakından alakalıdır. Çok eşliliğin doğudan batıya, aşağıda belirtileceği üzere hemen hemen her toplum ve medeniyette yahut çeşitli din ve inanışlarda uygulama alanı bulunduğu görülmektedir.

A.ÇEŞİTLİ MEDENİYETLERDE ÇOK EŞLİLİK

Hammurabi, Babil, Mısır, Atinalılar, Hintler, Çinliler, İranlılar, Âsurlar, Lidyalılar, Slavlar, Cermenler, Angosaksonlar, Türklere varıncaya kadar birçok millet ve toplum çok eşliliği seyrek yahut yaygın, tamamen serbest veya belli şartlar dahilinde uygulamışlardır.

1. Hint Hukuku

Eski Hint hukukunda çok kadınla evlilik uygulanmıştır. Erkekler mensubu olduğu dinin oluşturduğu kast sınıfına (Brahman, Kşatriya, Vaisya ve Sudra) göre sırasıyla dört, üç, iki yahut bir kadınla evlenebilmektedir.³⁵ Kastlar arası sosyal ilişkilerin keskin biçimde düzenlendiği eski Hint hukukunda en yüksek kast olan Brahmanlar, evlenirken ilk eşini kendi kastından seçtikten sonra bir alt kasttan bir kadınla evlenebilirler. Bunun yanında üst sınıf kastına mensup bir kadının kendinden aşağı kasttaki bir erkekle evlenmesi kötü olarak görülmektedir.³⁶

2. Mısır

Kaynaklarda, eski Mısır'da çok kadınla evliliğin, az sayıda olmakta birlikte mevcut olduğu görülmektedir.³⁷

3. Babil - Hammurabi

Hz. İbrahim'inde muasırı olduğu tahmin edilen³⁸ Babil Kralı Hamurabi' nin kanunlarına göre bir erkek tek kadın ile evlenebilir. Fakat bazı şartlarda ikinci bir

³⁵Mahmut Esat Seydişehrî, *Tarih-i İlm-i Hukuk*, İstanbul: Matbaa-i Amire, h.1331, s. 141-143; Sadri Maksudi Arsal, *Umumi Hukuk Tarihi*, 3.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1948, s. 46.

³⁶ Emine Ersöz, *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 73-74.

³⁷ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 13; Seydişehrî, a.g.e., s. 44.

kadınla evlenme izni verilir. Erkeğin karısı ağır veya ölümcül hastalığa yakalanmış ise ona ölüncüye kadar bakıp iâşesini temin etmek kaydıyla, ikinci bir kadınla evlenebilir.(md.148) Kadın kısır ise erkek ikinci bir kadınla evlenebilir fakat evlendiği ikinci kadın ilk kadının sahip olduğu haklara sahip olamaz. (md.145) Kısır olan ilk kadın eşine çocuk doğurmak üzere bir odalık temin ederse ve erkeğin o odalıktan çocuğu olursa, erkek ikinci bir evlilik yapamaz. Bu çocuk da meşru kabul edilir.(md.144)³⁹ Birinci eş her zaman üstün durumda kabul edilir.⁴⁰

4. Atina- Yunan

Atina'da birden fazla kadınla evlilik istisnâî bazı hallerde kabul edilmiştir.⁴¹ Atina'da normal evlilikten farklı ve gayrimeşru sayılan odalık kullanma adeti mevcuttur. Sicilya seferinden sonra Atina'da nüfusu yeniden çoğaltmak için M. Ö. 413-403 seneleri arasında çok eşliliği öngören bir kanun çıkarılmıştır.⁴²

Eski Yunanlılardan olan Ispartalılar'da çok kadınla evlilik mevcuttur; fakat bunun karşısında kadının da aynı zamanda istediği kadar koca edinme hakkı vardır.⁴³ Hatta Roma imparatorluğuna komşu "Etruskanya" gibi bazı yerlerde çok kadınla evlilik güzel geleneklerden sayılmıştır.⁴⁴

5. İnan

Zerdüşî dinine mensup olan eski İnanlılarda birden fazla kadınla evlilik uygulaması vardır. Halk çok eşli olmaya teşvik edilmiştir.⁴⁵

³⁸ Halil İbrahim Acar, "Poligami Konusunda Bazı Mülâhazalar", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum: C.1, S. 2 (1998), s. 189-220, s. 190.

³⁹ Recai Galip Okandan, "Hammurabi Mecellesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, İstanbul: C.17, S.1-2 (1951), ss.283-315, s.291.

⁴⁰ Jean Bottero, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004, s. 83.

⁴¹ Arsal, a.g.e., s.131; Recai Galip Okandan, *Umum-i Hukuk Tarihi Dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1951, s. 280-281.

⁴² Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 14.

⁴³ İsmail Mutlu, *Teaddüdü Zevcat ve İslam Dini*, Ankara: Gaye Matbaası, 1983, s. 12.

⁴⁴ Abdilaziz Çavış, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev: Mehmet Akif, Ankara: Pars Matbaası, 1975, s. 165.

⁴⁵ Halil İbrahim Acar, a.g.m., s. 19; Abdülkadir Donuk, "Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, İstanbul: S.33 (1980-1981), ss. 147-168, s.151.

6. Çin

Çin hukukunda kocanın serveti müsait olursa ikinci derecede zevceler alabilir. Fakat bu kadınlardan doğacak çocuklar birinci ve asıl zevcenin çocukları sayılmaktadır.⁴⁶

Moğallarda da uygulanan çok eşlilikte, kadınlardan biri asil kadın olarak seçilir. Bu kadınlardan doğan çocukları ise hükümdarlığa varis olma hakkı elde ederler.⁴⁷

Sümerlerde tek kadınla evlilik esastır fakat kadının çocuğu olmuyorsa erkek ilk eşinin haklarını korumak şartıyla ikinci bir kadın alabilmektedir.⁴⁸

7. Anadolu – Türk

Arkeolojik kazılardaki bulgulardan anlaşıldığına göre Anadolu'da bazı durumlarda çok eşlilik uygulanmıştır.⁴⁹ Toplumun üst tabakasındakilerin, ekonomik durumu uygun olanların⁵⁰ve hükümdarların siyasi yahut askeri sebeplerle birden fazla kadınla evlendikleri görülür. İlk kadın diğer kadınlardan farklı bir pozisyona sahiptir ve evde baş kadın olarak anılır.⁵¹ Hükümdarın ilk eşi de “Baş Hatun” olarak anılır ve sadece ondan doğan erkek çocukları veliaht olabilir. Bu durum bazen eşler ve erkek çocukları arasında saltanat mücadelesine sebebiyet vermiştir.⁵² Eski Kazak, Uygur ve Kerkük Türklerinde kadın kısır olduğu veya (bazı bölgelerde) erkek çocuğu olmadığı zaman ikinci kez evlenilebilir.⁵³ Hunlar arasında da Levirat tipi evlilik var olması sebebi ile çok evliliğin uygulandığı görülmektedir.⁵⁴

⁴⁶ Bekir Topaloğlu, *İslam'da Kadın*, 4.b., İstanbul: Yağmur Yayınları, t.y., s.96; Seydişehirî, *a.g.e.*, s.44.

⁴⁷ Curt Alinge, "Moğol Kanunları", çev. Coşkun Üçok, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara: C. XI, S. 1-2 (1954), s. 538.

⁴⁸ Afet İnan, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1975, s. 21.

⁴⁹ Kevser Kamil Ali, Salim Ögüt “Çok Evlilik” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C.8, ss. 365- 369.

⁵⁰ Sevim Can, *Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008, s. 168.

⁵¹ Bahaeddin Ögel, *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1988, s. 252; Esra Yakut, “Eski Türklerde Hukuk”, *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Eskişehir:, C.1, S.3 (2002), ss.401-426, s.416.

⁵² Mehmet Mandalıoğlu, *İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku*”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya: S.33 (2003), ss.133-156, s. 148.

⁵³ Mehmet Eröz, “Türk Ailesi”, *Aile Yazıları I*, der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 236-238.

⁵⁴ Orhan Türkdöğen, “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, C.I, ss. 1-38, s.34.

Osmanlı Devleti'nde, çok eşlilik örnekleri görülmekle birlikte yapılan araştırmalarda uygulama alanının son derece sınırlı olduğu ortaya çıkmıştır.⁵⁵Konuyla ilgili tafsilata çalışmamızın üçüncü bölümünde değinilecektir.

B. DİNLERDE ÇOK EŞLİLİK

Brahmanizm ve Zerdüştlük gibi Doğu dinlerinde de çok kadınla evlilik meşru kabul edilmiştir.⁵⁶ Semavi dinler olan Yahudilik ve Hristiyanlıkta çok eşlilik kutsal metinlerde emir veya nehiy şeklinde geçmemiş, bundan dolayı inananlarca meşru kabul edilmiştir.

1. Yahudilik

Eski Ahit'te ve İsrail adetlerinde çok eşlilik doğrudan doğruya emredilmemekte fakat bunu yasaklayan bir hüküm de bulunmamaktadır.⁵⁷ Tevrat (Eski Ahit)'ta çok eşliliğe dair ifadeler bulunması sebebiyle bu uygulama meşru kabul edilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim,⁵⁸ Hz. Yakup,⁵⁹ Hz. Davut⁶⁰ ve Hz. Süleyman⁶¹'ın ve İsrailoğulları'nın diğer bazı peygamberlerinin⁶² çok ešli olduğu bildirilmektedir. Aynı zamanda kral ve din adamlarının da çok eşliliğine rastlanmaktadır.⁶³

Yahudilikte çok eşliliğe dair sınırlama erkeğin evlenmek istediği kadınların yaşesini temin edebilecek ekonomik güç ve eşlik haklarını sağlamasıdır. Tanah'ta geçen şu ifadeler buna işaret etmektedir. "...Eğer kendisine başka bir kadın alırsa, evvelkinin

⁵⁵ Gül Akyılmaz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yayınları, 2008, s. 331.

⁵⁶ Kevser Kamil Ali, Salim Öğüt, a.g.m.,s.366

⁵⁷Avram Galanti, *3 Sami Va'z-ı Kanun: Hammurabi, Musa, Muhammed*, İstanbul: Kağıtcılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1927, s. 26.

⁵⁸ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 16/ 1-4, 24/1 (Hz. İbrahim, Sâra, Hacer ve Ketura adında üç hanımla evlenmişti. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Buğra Ekinci, *İslam Hukuku Ve Önceki Şeriatleri*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2003, s. 102).

⁵⁹ Kitab-ı Mukaddes, Tekvin, 29/ 20-30; 30/ 3-13, 32/ 22 (Hz. Yakup'un hür iki hanımı, iki de cariyesi vardı. Kardesi Esav'ın da üç hanımı vardı. Tekvin 36/ 2-5)

⁶⁰ Kitab-ı Mukaddes, I.Tarihler,14/3, (Hz. Davud'un dokuz hanımı vardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekinci, *İslam Hukuku Ve Önceki Şeriatleri*, s. 102).

⁶¹ Kitab-ı Mukaddes, I. Krallar, 11/ 2-3.

⁶²bkz, Kitab-ı Mukaddes, Çıkış 18/ 2-4; Sayılar, 12/1.

⁶³ Kitab-ı Mukaddes, Hakimler, 8/30; II. Tarihler, 11/21.

*nafakasını, esvabını ve karılık haklarını eksiltmeyecektir. Ve eğer bu üç şeyi yapmazsa, meccanen ve parasız olarak çıkacaktır... ”*⁶⁴

Bu özelliğinden dolayı çok eşlilik Yahudi toplumunda üst sınıflar (zenginler ve krallar) arasında daha yaygın bir uygulama olmuştur.⁶⁵

Yahudilerde çok eşlilik uygulaması ortaçağa kadar devam etmiştir. XI. Yüzyılda (Mainz Hahamı) Rabbi Gershom kutsal metinlerde yasak olmamasına rağmen, çok evliliğin Batı’da yasaklanmasını sağlamıştır.⁶⁶ 1949 yılında da İsrail’de resmi olarak yasaklanan çok eşlilik günümüz Yahudilerinde nadir olarak görülmektedir.⁶⁷

2. Hıristiyanlık

Mevcut İnciller’de çok evliliği yasaklayan bir ifade bulunmamaktadır. Hatta Matta İncili’ndeki Hz. İsa’nın bazı ifadeleri çok evliliğe işaret ettiği düşünülerek izin sayılmıştır.⁶⁸ İlk yüzyıllarda da hiçbir konsil ve din bilgini çok eşliliğe karşı bir beyanda bulunmamıştır.⁶⁹ Bunun karşısında Hristiyanlığın ikinci kurucusu sayılan Pavlus, tek eşliliğe dair din adamlarına tavsiyelerde bulunmuştur.⁷⁰

Birçok Doğu Roma imparatorunun çok eşli evliliklerinin olması, zaman içinde bazı din adamlarının birden çok kadınla evlenebilmesi için kanun çıkartılması Hristiyan Doğu Romada çok eşliliğin devlet bazında uygulandığını göstermektedir.⁷¹

Protestan Reform Hareketinin öncü ismi Martin Luther (1546), çok kadınla evliliği meşru kabul etmiştir.⁷² Bazı Hristiyan mezhepleri çok eşliliğe izin vermiş,

⁶⁴ Kitab-ı Mukaddes, Çıkış 21/10-11.

⁶⁵ Selime Leyla Gürkan, *Yahudilik*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaası, 2008, s. 173.

⁶⁶ Ömer Faruk Harman, “Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamberlik Evlilikleri”, *Aile Yazıları 4*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, ss. 567-582. s.579; Asife Ünal, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Evlilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s.57; Kevser Kamil Ali, Salim Öğüt, a.g.m., s.366.

⁶⁷ Ünal, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Evlilik*, s.57.

⁶⁸ Kitab-ı Mukaddes, Matta, 25/ 1-10; Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatleri*, s. 131.

⁶⁹ Çaviş, a.g.e., s. 166.

⁷⁰ Ünal, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Evlilik*, s.117; Mahmud Akkad, *Kur'an’da Kadın Hakları*, çev. Ahmet Demirci, İstanbul: Çığır Yayınları, 1977, s 110. (Pavlus’a göre kadın suçludur, şerrin kaynağı olan şeytandır. Rahipler eğer güçleri yeterse hiç evlenmemelidir. Fakat zinaya düşme tehlikeleri varsa en azından bir kadın ile evlenmelidirler.)

⁷¹ Ünal, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam’da Evlilik*, s.118-119.

⁷² Muhammed Hamidullah, *İslam’a Giriş*, çev. Cemal Aydın, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996, s. 208 (Martin Luther, Hz. İbrahim’in de birden fazla evli olmaktan kaçmadığını, Allah’ın özel şartlar altında Tevrat mensubu birçok din adamının çok kadınla evlenmesine izin verdiğini, bunlara

bazılar ise özellikle çok eşliliğin lehine mücadele etmişlerdir.16 Yy'da Almanya'da ortaya çıkan Anabaptisler 1531 yılında açıkça samimi olan her gerçek Hıristiyan'ın çok karısı olması gerektiğini belirterek teşvikte bulunmuşlardır.⁷³ Başka bir Hristiyanlık mezhebi olan Nasturiler de çok eşliliği savunmuşlardır. Otuz yıl savaşlarından sonra imzalanan Westfalya Anlaşmasını takiben (1648), erkek nüfüsündeki azalma göz önüne alınarak, azalan nüfus artışının planlanması sebebiyle Frankonya Parlamentosu çok kadınla evliliği teşvik eden kararlar almıştır.⁷⁴ 1830 yılında Amerika'da teşkilatlanan Mormonlar ise, çok eşliliği kutsal ve ilahi bir düzen olarak kabul etmektedirler.⁷⁵

Alman Reformistler 16. Yüzyıla kadar –ilk eşin kısır olması gibi- bazı sebeplerle çok kadınla evlenmeyi mübah saymışlar, Alman Aristokrat tabakası ise 19. Yüzyıla kadar çok kadınla evlenmeye devam etmiştir.⁷⁶

Netice olarak, Hristiyan dünyasında da çok eşlilik sebepsiz yahut sebebe dayalı olarak uzun müddet uygulama alanı bulmuştur.

C. CAHİLİYE DÖNEMİ ARAP TOPLUMUNDA ÇOK EŞLİLİK

Arapların, İslam dininden önceki dînî ve sosyal hayat telakkilerini ifade etmek üzere “cahiliye” terimi kullanılmaktadır.⁷⁷ İslami değerlerin oluşumunda tarihin rolünü belirleyebilmek için cahiliye döneminin de bilinmesi gerekir. Çünkü Arapların kültürel, sosyal, iktisadi anlamda her türlü yaşayışı, bu değerlerin oluşumunda etkili olmuştur. Cahiliye döneminde kadının durumuna değinmemiz konuyu anlamak açısından faydalı olacaktır.

Onlarca put ve tanrıya tapılan cahiliye döneminde gerçek ve sağlam bir iman temeline sahip olunmadığı için ahlaken yozlaşmış bir topluluk oluşmuştur. İçki, kumar, fuhuş gibi gayri ahlakî davranışlar toplumu sarmış, fitrattaki sevginin, saygının ve

uyumak isteyen Hristiyanların da bu şartlarda çok eşlilik yapabileceğini ve bunun boşanmaktan daha hayırlı olacağını belirtir.)

⁷³ Ünal, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Evlilik*, s.120.

⁷⁴ Ekinci, *İslam Hukuku ve Önceki Şeriatleri*, s. 131; Akkad, a.g.e., s. 111.

⁷⁵ Akkad, a.g.e., s. 112; Ramazan Işık, “Mormonluk ve Mormon Kilisesi Üzerine Bir Araştırma”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas: C.X, S.1 (2006), ss. 165-190, s.175.

⁷⁶ Akkad, a.g.e., s. 119, Çaviş, a.g.e., s. 166; Hamidullah, *İslama Giriş*, s. 137.

⁷⁷ Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM),1993, C.7, ss.17-19.

hoşgörünün yerini; kabile milliyetçiliği, aşiret kavgaları ve güçlünün zayıfı ezdiği bir düzen almıştır.⁷⁸

Pederşahi bir yapıda olan aile de bu inanç düzeni ve anlayış içerisinde oluşmuştur. Ailede kadın, erkeğin çok gerisinde bir yer teşkil etmiştir. Kadınların cariyeye ve hür olarak iki sınıfa ayrıldığı bu anlayışta cariyeler “kapı önündeki deve” nin mülkiyeti ile aynı telakki edilmiştir. Hür kadınlar ise cariyer kadar kötü konumda olmasa da erkeğin sahip olduğu insani hakların az bir kısmına sahip olabilmüşlerdir.⁷⁹

Erkek ile kız çocuğu arasındaki fark daha doğar doğmaz başlamaktadır. Araplarda erkek çocuk iftihar, kız çocuk ise utanç vesilesidir. Erkek çocukta yapılan şenliklerin yerini kız çocuğunda adeta bir ölü evi sessizliği almaktadır. Bunun en önemli nedeni erkek çocuğunun, kabileler arasında sıklıkla yaşanan savaşlarda savaşçı, savunucu ve ganimet toplayıcı, kız çocuğunun ise tüketici ve külfet olarak görülmesidir.⁸⁰ Kız çocuklarını diri diri gömme âdetinin de bazı Araplarca uygulandığı bilinmektedir.⁸¹

Cahiliye’de kadının durumu şahsiyet anlamında genel olarak böyle iken, Mekke, Medine ve Taif gibi yarı medenî şehirlerde⁸² istisnai durum ve pozisyonlarda etkin kadınlar olduğu da belirtilmektedir. Görüşlerine başvuru alan kadınlar,⁸³ önde gelen kadın şairler ve şarkıcılar, bilgisine başvuru alan kadın kâhinler olduğu da belirtilmektedir. Bunun yanında Cahiliye döneminde, ticaret hayatında da Hz. Hatice gibi bazı kadınların etkin bir şekilde rol aldığı ve ticarete yön verdiği görülmektedir. Bazı kadınların Kabe’ nin onarımı ve aydınlatılmasında görev aldıkları, bazılarının da ebelik mesleğini icra ettikleri aktarılmaktadır. Bazı kadınların, ticaret ve miras yoluyla kazandıkları ekonomik gücü kullanma, erkekler gibi köle ve cariyeye sahip olma hakları olduğu da görülmektedir.⁸⁴

⁷⁸M. İlyas Bozkurt, *İnhiraf*, Bursa: Bozkurt Vakfı, 2013, C.1, s.6.

⁷⁹ Abdussamed Bakkaloğlu, *Cahiliye Dönemi Aile Hukuku*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995, s. 26-27.

⁸⁰Şemseddin Günaltay, “İslam’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile Ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Belleten Dergisi*, Ankara: C. 15 (Ekim- 1951), ss. 691-707, s. 694.

⁸¹ Tekvir Suresi (81) / 8-9.

⁸² Bakkaloğlu, a.g.e., s.28.

⁸³(Beni Temim kabilesinin başkanlarından biri olan Lakit b. Zurâre’nin kızı Dahtanos’u yanında bulundurup görüşlerine başvurduğu ve anlaşmazlığa düşen iki erkeğin bazen kadın hakeme müracaat ettiği nakledilmektedir.) bkz. Rıza Savaş, *Hazreti Muhammed (s.a.v) Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yayınları, 1992. s. 25.

⁸⁴ Savaş, *Hazreti Muhammed (s.a.v) Devrinde Kadın*, s. 25- 27.

Kabilecilik ve asabiyetin hâkim olduğu Arap toplumunda, evlilik düşmanlıkları kaldırıp, aileler arası yakınlık ve dostluklar kurmayı kolaylaştıran önemli bir etken olmuştur. Nitekim bazı evlilikler, savaşların son bulup, düşman kabilelerin bu yolla dost olmasına sebep olmuştur.⁸⁵

Kadın ve evlilikle ilgili anlayışları mülkiyet anlayışlarıyla yakından alakalı olan Cahiliye Arap toplumunda kadın, hak sahibi değil, bundan ziyade hakka ve temellüke konu olabilen bir eşya konumundadır. Özellikle göçebe olan Araplar arasında evlilik, hayat ortaklığı kurma fikrinden öte kadının babasına ödenen mehir karşılığında erkeğin kadına sahip olması olarak anlaşılmıştır. Bunun için evlenme bir çeşit alım - satım akdi gibi düşünülmüştür. Kadın, eşi vefat ettiği takdirde kocasının mirasından sayılmıştır.⁸⁶

Cahiliye dönemi Arap toplumunda, birbirinden farklı evlilik/ nikâh şekilleri mevcuttur.

İstibda Nikahı olarak anılan nikah, kadının kocasının isteği ile zekası ve meziyetleriyle tanınmış başka bir erkekle beraber olup ondan çocuk doğurmasıdır. Kocanın buradaki amacı kendi soyundan gelecek çocuklardan daha asil ve sağlam bir çocuğa sahip olmaktır.⁸⁷

Makt Nikahı, erkeğin, babasının boşaması yahut ölüp dul bırakması akabinde, üvey annesi ile evlenmesidir.⁸⁸ Araplar arasında yaygınlığı bilinen bu uygulama Yesrib gibi bazı Arap bölgelerinde zorunlu, Kureyş de ise mübah olarak görülmektedir.⁸⁹

Bu durumda kadın, mehir almaksızın ya zorunlu olarak üvey evlatla evlenir, yahut üvey evlat onu mehrini kendi almak koşuluyla bir başkası ile evlendirebilirdi. Şayet erkek daha çocuk yaşta ise kadın büyüyene kadar bekletilirdi.⁹⁰ Bu uygulamanın veraset nikahı olarak anılan farklı bir versiyonu da kadının ölen kocadan miras kaldığı düşünülerek mirasçılara veraset yoluyla geçmesidir. Burada miras alınan kadınla

⁸⁵ Savaş, *Hazreti Muhammed (s.a.v) Devrinde Kadın*, s. 32; İbn Hişam, *Siretü'n-Nebeviyye*, 3.b., Beyrut : Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi ,1971, C.I, s. 123-124, 186.

⁸⁶ Ali Bardakoğlu, "Cahiliye Döneminde Kadın" *Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, ss. 9-16, s. 11.

⁸⁷ Şemseddin Günaltay, a.g.m., s.704; Buhari, *Sahih*, IV, 132,

⁸⁸ Neşet Çağatay, *İslam Önce Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957, s. 124; Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, 2.b., Bağdat: Camiatü'l-Bağdâd, 1993. C.V. s.534; Adnan Demircan, *Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik*, *İstem Dergisi*, S.2, İstanbul (2003), ss. 9-32. s. 16.

⁸⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b.Ebu Bekir Kurtubî, *El Cami, Li Ahkami'l Kur'an*, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruc Yayınları, 1998, C.5, s.67-68.

⁹⁰ Ramazan Altıntaş, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Konya: Ribat Yayınevi, 1996, s. 208; Günaltay, a.g.m., s. 694.

mehirsiz bir şekilde evlenilebildiği gibi, başkası ile evlenmesine mani olunup ölünce mirasına sahip olunabilirdi. Her iki evlilik durumunda da kadının bu evliliği isteyip istememesi söz konusu değildi. Kadın için tek çıkış yolu, eşi vefat eder etmez kaçıp kurtulmasıdır.

Bedel Nikahı, iki adamın (belli süre zarfında)⁹¹ eşlerini karşılıklı olarak değiştirmelerine denilmektedir.⁹²

Mut'a Nikahı, kadınla erkek arasında belli bir süre için anlaşmalı olarak yapılan ve kadının mehir talep ettiği nikahtır. Mut'a, daha çok cinsi arzuları tatmin amacı ile yabancı memleketlerde geçici bir süre kalan yahut savaşlar sebebiyle evinden ayrı kalan Araplar arasında ilgi görmüştür.⁹³

Hıdn Nikahı, Cahiliyye döneminde cariyelerin âşık olarak zina etmeleri ayıp sayılmadığı halde hür kadınlar için zina kötü görülmektedir. Bu nikah çeşidinde kadın veya erkek yaşadıkları dost/ metres hayatını gizlilik içinde sürdürmektedir.⁹⁴ Kısacası hür kadınlar da zinayı gizli bir şekilde yapmaktadır.

Müşterek / Raht Nikah, On kişiden az olan erkek gurubunun bir kadını eş edindiği nikah türüdür. Bu münasebetlerden doğacak olan çocuk, kadın tarafından bu erkeklerden istediğine nisbet edilebilir ve adam da bunu kabul etmek durumundadır.⁹⁵ Bu uygulama, çok kocalı evliliğin Araplardaki versiyonu olarak düşünülebilir.

Biga Nikahı, bazı kadınların evlerine gelen erkekleri kabul etmeleri ve bunun alameti olarak kapılarına bayrak asmalarıdır. Burada doğan çocuk, kâşife götürülür ve kaşif çocuğu bu gelen erkeklerden birisine benzetmesi sonucu çocuk benzediği adama nispet edilir.⁹⁶

⁹¹ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 38.

⁹² Mahmud Şükri el-Âlusî, *Bulûğu'l Ereb fi Marifeti Ahvali'l-Arab*, C.II, Beyrut: Darul Küttübi'l-İlmiyye, t.y., s. 5; Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.38; Günaltay, a.g.m., s. 702.

⁹³İbrahim Kâfi Dönmez, "Mut'a" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C.7, ss.174-180.

⁹⁴ Günaltay, a.g.m., s. 702; Cevad Ali, a.g.e. C.V, s. 546.

⁹⁵ Günaltay, a.g.m., s. 703; Rıza Savaş, *Hazreti Muhammed (s.a.v) Devrinde Kadın*, s. 34; Altıntaş, a.g.e., s. 207; Buhari, Sahih, 5, 132.

⁹⁶ Günaltay, a.g.m., s. 702; Altıntaş, a.g.e., s. 207.

Şiğar Nikahı, İki erkeğin velâyeti altındaki kadınları karşılıklı olarak değişip mehirsiz bir şekilde evlenmeleridir.⁹⁷ Burada söz konusu olan kadınlar, kızlar yahut kızkardeşlerdir.⁹⁸

Ortaklaşa Nikah, Cahiliyede muahatlık (karşılıklı kardeş ilan etme) yoluyla kardeş olan erkeklerin gerek malları ve eşlerini ortak olarak kullanmasıdır.⁹⁹Fakat iki kız kardeşle aynı anda evli olma (cem') durumu, ayıplanıp çirkin karşılanan bir uygulamadır.¹⁰⁰

Yukarıda sayılan nikah şekilleriyle de Cahiliyede kadının sadece erkeğin kullanımına açık ve çocuk doğurma aracı olarak telakki edildiği anlaşılmaktadır.

Cahiliye Döneminde sahih olarak isimlendirilen ve en yaygın olan nikah ise evlenecek erkek ile kızın velisi arasında yapılan evlilik akdidir. Karşılıklı muvafakatta bazı aile ve durumlarda evlenecek kızın da rızası alınmaktadır. Bu akitte kız, velisi yahut babasının kendi adına aldığı mehir (başlık parası) karşılığında nikahlanır. Mehiri genellikle veli kullanır fakat mehri evlenecek kızı için harcamayı erdem sayan Araplar da mevcuttur.¹⁰¹ Bu nikah çeşidine Buûlet Nikahı da denmektedir.¹⁰²

Bu nikah haricinde sayılan tüm nikahlar İslam dini tarafından reddedilmiştir. Sahih nikah ise kadının lehine bazı değişikliklerle kabul edilmiştir.

Arap toplumunda uygulanan çok kadınla evlilik her toplumda olduğu gibi Arapların sosyal, kültürel ve ekonomik yapısıyla da yakından ilişkilidir. Kabilecilik sistemi üzerine kurulan aile yapısında güç, ilk planda nüfusa dayandığından çok eşlilik, iş gücünü arttıran ve savaşlar sebebiyle uğranılan nüfus kaybını özellikle de erkek nüfusunu telafi eden tabi bir yol olarak görülmektedir. O günün yerleşik ve göçebe Arapların hayat tarzı da erkekler arasında çok eşliliğe imkân vermektedir. Bunun yanında kuvvet ve servetin de göstergesi olarak görülen çok kadınla evlilik toplum içinde iftihar ve itibar vesilesi sayılmaktadır. Daha çok yaşlı ilerlemiş kabile liderleri ve köklü Araplar arasında yaygın olan çok eşlilik erkeğin güçlü, varlıklı ve cömert

⁹⁷ Sa'di Ebu Ceyb, *el-Kâmûsu'l-Fıkhî Lugaten ve Istılahen*, Dımeşk: y.y., 1988, s. 361; Cevad Ali, a.g.e., s. 537; Hasan Güleç, "Şiğar" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, C. 39, ss. 142-143.

⁹⁸ Muhammed er-Razi, *Muhtâru's- Sihâh*, Kahire: Darül Kütüb, t.y., s. 340.

⁹⁹ Günaltay, a.g.m., s. 705; Çağatay, a.g.e., s. 124.

¹⁰⁰ Bakkaloğlu, a.g.e., s.37.

¹⁰¹ Adnan Demircan, a.g.m., s. 16.

¹⁰² Bakkaloğlu, a.g.e., s.44.

olduğunu gösteren bir övünç kaynağıdır.¹⁰³ Özellikle evlenilirken verilen başlık parasının miktarı bunun en önemli göstergesidir. Hısım–akrabalık bağları Arap toplumunda çok önemlidir. Kabileler arası ilişkileri geliştirmek yahut oluşan gerginlikleri evlilik bağı ile yumuşatmak yaygın bir uygulamadır. Dolayısıyla zaten evli olan bir kabile şefi, bir başka kabile ile ilişkileri geliştirip düzenlemek amacıyla o kabileden genç yahut dul kadınlarla evlenebilir. Asil bir kadınla evlenmek ve ondan çocuk sahibi olmak, Araplar için oldukça önemlidir. Kızını veren taraf açısından, kızlarının asil bir kimse ile evlenmesi onlar için de iftihar ve saygınlık vesilesidir. Bu sebeptir ki bazen evlilik teklifleri, kızın velisi tarafından yapılmıştır.¹⁰⁴

Savaş ve çöl toplumu olan Araplarda erkek ölüm oranları fazla olmaktadır. Bu sebepten ekonomik kaynakların kıt olduğu bir ortamda dul kalan kadınların evlilik yapmaları, sosyal bir güvence olarak görülmektedir. Erkeklerin de dul kalan kadın ve yetimlere sahip çıkma amacıyla yaptıkları evlilikler toplum tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.¹⁰⁵

Görüldüğü üzere İslam öncesi, Arap toplumunda çok kadınla evlilik mevcut bir uygulamadır. Bir erkek istediği kadar kadın ile aynı zamanda evlenebilir. Erkeği bu hususta sınırlayabilecek tek şey maddi imkânıdır. Fakat çok kadınla evliğin sınırsız olduğuna bakılarak bunun toplumun tüm sınıfları için geçerli olduğu ve çok yaygın olduğu kanısına varmak zordur. Çok eşlilik İslam öncesi Arap toplumunda genç erkekler ve halktan erkekler arasında çok fazla yaygın olmayıp, genellikle kabile şefleri, itibarlı ve zengin erkeklerde görülmektedir. Erkeğin yaşı ilerledikçe, kabilesi içindeki konumuna paralel olarak taşıdığı sorumluluğun artması, ekonomik durumunun düzelmesi, prestijinin artması, yeni evlilikler yapmasını mümkün hatta kendi kültürlerince bazen de gerekli kılmıştır.¹⁰⁶

III. ÇOK EŞLİLİK UYGULAMASININ NEDENLERİ

Evlilik doğal, psikolojik ve sosyolojik şartlardan etkilenen ve bununla şekillenen bir kurumdur. Evliliğin bir versiyonu olan çok eşlilik de sosyo kültürel yapının bir

¹⁰³ Adnan Demircan, a.g.m., s. 19; Burhanuddin Delli, *Ceziretü'l Arab Kable'l İslam Tarihu'l-İktisadi İctimai Sekafi Siyasi*, Lübnan: Daru'l Farabi, 2004, s. 203.

¹⁰⁴ Adnan Demircan, a.g.m., s. 17.

¹⁰⁵ Adnan Demircan, a.g.m., s.18.

¹⁰⁶ a.g.m., s. 17.

parçası olması bağlamında toplumların, eğitimi, ekonomisi, aile yapısı, değer ve inanç sistemleriyle ilişki kurularak anlaşılabilir.

Evlilik çeşitlerinden en yaygın ve tüm toplumlarca kabul göreni tek kadınla olan aile hayatıdır. Fakat çok kadınla evlilik de toplumsal şartlardan doğan sosyal bir olgu olması sebebiyle çoğu toplumda meşru yahut gayrimeşru bir şekilde uygulanmıştır. Bu durum, toplumların yaşadıkları şart ve durumlara göre çeşitli sebeplerden meydana gelmiştir. Bunlar ekonomik, siyasi, demografik, ailevi, biyolojik ve psikolojik sebepler olabildiği gibi, tamamen kültürel de olabilmektedir.

A. DEMOGRAFİK NEDENLER

Dünyada doğal ve rutin şartlar dahilinde kadın-erkek nüfus dengesi birbirine yakındır. Fakat meydana gelen afetler, savaşlar gibi durumlarda bu denge kadın yahut erkek aleyhine değişebilmektedir. Cinsiyet dengesizliğinde savaşlar en çok karşılaşılan sebep olmuştur. Tarih boyunca savaşlarda her zaman erkekler ön planda olmuştur. Kadının narinliği, duygusal yapısının erkekten farklı olması ve çocuk yükümlüğü savaş gibi konularda arka saflarda ve daha az riskli görevlerde yer almasına sebebiyet vermiştir. Savaşlar sebebiyle o bölgelerde erkek nüfusun azalmasından dolayı kadın nüfus yoğunluğu artmıştır. Savaşların ardından özellikle dul kalan kadınlar ve yetim kalan çocuklar olmuştur. Bu demografik dengesizliğin meydana geldiği bölgelerde çok eşlilik görülmektedir.

Çok eşlilik bazı toplumlarda da nüfusu dengelemek ve fuhşu önlemek için planlı olarak başvurulan bir çözüm yolu olmuştur.¹⁰⁷ Bu durum sadece İslam ülkelerinde değil Avrupa ülkelerinde de görülmüştür. 2. Dünya savaşı sonrasında oluşan kadın nüfus yoğunluğu sebebiyle ciddi bir fuhş furyası başlamıştır. Alman hükümeti bunun önüne geçmek için çok kadınla eşlilik konusunda Ezher Üniversitesinden bilgi almıştır.¹⁰⁸

Hayat şartlarının çok çetin olduğu ve mücadele gerektiren toplumlarda erkek ölüm oranları fazla olmaktadır. Örneğin Eskimolarda ve Afrika bölgesi topluluklarında erkek sayıları kadınlara oranla çok daha azdır. Hayatlarını kazanmak amacıyla yağmur, kar altında yahut çöllerde çalışan erkeklerin yaşam süreleri de bunlara bağlı olarak kısa

¹⁰⁷ Mustafa Yıldırım "Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi", *Dinlerde Nikah- Milletler Arası İlimi Toplantı*, İstanbul, Dokuz Eylül Üniversitesi İslami İlimler Araştırma Vakfı (2012), ss.533-546, s. 535.

¹⁰⁸ Mustafa Sıbai, "Tarih Boyunca Kadın Haklarının Gelişimi ve Müslüman Kadının Durumu", *İslam'da Kadın Hakları*, Ankara: Rehber Yayınevi, 1993, C. I, s.59.

olmakta, çok az erkek 50 yaşına kadar yaşayabilmektedir. Bu bölgelerde yaşanan çok kadın ile evliliklerin sebeplerinden biri de budur.¹⁰⁹

B.TOPLUMSAL, KÜLTÜREL, KİŞİSEL NEDENLER

Bazı toplumlarda çeşitli sebeplerle, erkeğin ilk evliliğini aile zoru ile yapması, yahut erkek ve kadının çok genç yaşlarda evlenmesi, levirat (miras bölünmemesi, aile içine yabancı girmesinin istenmemesi gibi sebeplerle ölen kardeşinin karısı ile evlendirilme), berdel (karşılıklı kız alıp verme) , sorarat (karısının kardeşi ile evlenme) tipi evlilikler, kadının çabuk yaşlanması ve güzelliğini kaybetmesi yahut âşık olma sebeplerine dayalı olarak çok eşlilikler yapıldığı görülmüştür.¹¹⁰

Aşiret düzeni olan bazı kırsal kesim toplumlarında güçlü aşiret, toplum içinde yüksek statü demektir. Bu da aşiret sahibi ve mensuplarına can ve mal güvenliği getirir. Aşiretlerin gücü ise sahip olduğu kişi ve özellikle erkek sayısına bağlıdır. Yapılan evliliklerle akraba gurubu genişleyerek aşiretler güçlendirilmektedir. Güçlü aşiretlere yakın olmak da kişilere güven duygusu vermektedir. Evlilik yoluyla siyasi ve sosyal ittifak kurmak ve aile içi kırınglıkların giderilmesi çabası sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Yakın dostlarının kızları ile evlenerek aileyi onurlandırma, düşman kabile, topluluk veya aşiretlerden kız alarak onların dostluğunu kazanmak, çok eşle evliliğe yol açan nedenler arasında yer almaktadır.¹¹¹ Örnek olarak, Nusaybin’de birbirine düşman iki aşiretten biri, aralarındaki gerginliği yumuşatmak için diğer aşiretin önde gelen erkeğine ikinci hanım olarak bir kız vermiştir.¹¹²

Aşiretler yanında devletler arasında da ilişkiler evlilik vesilesiyle yumuşatılma yoluna gidilmiştir. Orhan Gazi’nin Bizans ile ilişkileri yumuşatmak amacı ile Yarhisar Tekfuru’nun kızı Haloforia (Nilüfer) ile olan evliliği ve Bizans İmparatoru olan Kantakuzenos tahta geçme mücadelesinde Osmanlıların desteğini kazanabilmek için kızı Theodora’yı onunla evlendirmesi, bu tür evliliklere örnektir.¹¹³

¹⁰⁹ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.31.

¹¹⁰ Mehmet Zeki Tanırca, *Çok Eşli Erkeklerde Sosyo demografik Özellikler, Ruhsal Belirti Dağılımı ve Kişilik*, (Uzmanlık Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2009, s.13.

¹¹¹ İlhami Karabulut, *Kültür Bağlamında Kur’an’da Çok Evlilik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.64-65.

¹¹² Nuran Elmacı, “Diyarbakır Yöresinde Çok Eşli Evliliklerin Nedenleri”, *I. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990, ss.43-49.

¹¹³ Yahya Başkan, “Orhan Bey’in Bizans İmparatoru Kantakuzenos’un Kızı Theodora ile Evliliği”, *Tarih Dergisi*, İstanbul: S.66/ 2 (2017), ss. 47-61, s.48.

Soyun erkek çocuktan geldiği inancı, erkek çocuk sahibi olma arzusunu körüklemiş ve bu da tek başına çok eşliliğin sebeplerinden biri olmuştur. Bunun yanında aileye eklenen yeni çocuklar, ebeveynler için özellikle yaşlılık dönemlerinde bir güvenlik ve duygusal destek faktörü olarak algılanmaktadır.¹¹⁴

Savaşlar sebebiyle eşleri ölen dul kadınların koruma altına alınması, yetimlere sahip çıkılıp topluma kazandırılması fikri de çok eşliliğe sebebiyet vermiştir. İlk dönem Osmanlı toplumunda devletin sürekli gaza halinde olması, büyüyen coğrafyada yerleşme istekleri çok eşliliğin nedenleri arasında yer almıştır. Gaza nedeniyle gidilen bölgelerde Bizanslıların dul kalan kadın ve bekâr kızları ile evlenilerek hazır yerleşik bir düzene sahip olma imkânı, çok eşliliğin bu toplumda özellikle askerler için toplumsal onayı sağlayıcı bir durum olmuştur.¹¹⁵

C. EKONOMİK NEDENLER

Çok sayıda eşe sahip olmak üreme imkânlarını artırmaktadır. Bundan dolayı özellikle ekonomisi tarıma dayalı olan topluluklarda ihtiyaç duyulan iş gücü sebebiyle çok eşliliğe başvurulduğu görülmektedir. Gelen gidenin fazla olduğu ağa evlerinde tek kadının işlere yetişememesi de çok kadınla evliliğe sebep olan bir durum olmuştur. Bunun yanında, savaşlar sonrası geride kalan dulların ekonomik anlamda geçim sıkıntısı çekmesi sebebiyle evli erkeklerle evlendikleri görülmektedir.

Bazı toplumlarda zengin aşiret ağalarının yahut kentsoylu milyarderlerin de ekonomik gücü sebebiyle, birden fazla kadınla evlendikleri görülmektedir. Bazen de kadınların ve ailelerinin ekonomik düşkünlükleri, kadınların evli erkeklerle evlenmesini netice vermiştir. Bunun yanında erkeğin, evleneceği kadının getireceği mal veya çeyizle ekonomik servetini artma düşüncesi de çok eşliliğin uygulanma nedenlerinden olmuştur.¹¹⁶

Bazı toplumlarda evlenmek ağır ekonomik şartlar gerektirmektedir. Böyle toplumlarda evlenmiş kadın erkek nüfusu arasında dengesizlik meydana gelebilmekte

¹¹⁴Ertan Yılmaz, Lut Tamam, Ufuk Bal, “Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri/ Polygamy and Its Effect on Mental Health”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, C.7,S.2, (2015); ss. 221-228.

¹¹⁵Ömer Düzbakar, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi(OTAM)*, Ankara: C.23, S.23 (2015), ss. 85-98, s.88.

¹¹⁶Nuran Elmacı, “Poligami: Çok Eşli Evlilikler”, *Türkiyede Kadın Olmak*, der: Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları, 1996, ss. 79-123, s. 90.

evlenmemiş kadın sayısında artış olabilmektedir. Bu duruma bağlı olarak maddi imkânları yerinde olan erkekler birden fazla kadınla evlenebilmektedir.¹¹⁷

D. BİYOLOJİK NEDENLER

Çocuk sahibi olma arzusu, tarihte ve günümüzde de çok kadınla evliliğin başlıca sebeplerinden olmuştur. Özellikle tıbbın imkânlarının sınırlı olduğu dönemlerde ve özellikle ataerkil tarım toplumlarında kadının çocuğunun olmaması, yahut erkek çocuğuna sahip olunamaması erkeğin çok eşli evlilik yapmasına sebep olmuştur.

Kadının uzun süreli yahut kalıcı şekilde hasta olması, fiziki ve ruhsal olarak erkeğe cevap verememesi çok eşliliğin sebeplerinden olmuştur.¹¹⁸

Hayızlı yahut gebe kadınların bu dönemlerinde sağlık sıkıntılarından dolayı erkeğin cinsel ihtiyacın karşılayamaması veya eşi sağlıklı olsa bile erkeğin cinsi ihtiyacını daha fazla tatmin isteği de çok eşliliğe neden olarak görülmüş ve uygulanmıştır.

Bunun yanında inançlardan dolayı, bazı ilkel toplumlarda kadının hayız döneminde geçirdiği rahatsızlığa özel bir anlam yüklenmiş, bu sebeplere kadınlar yaklaşılmamıştır. Hatta kadın, hayız döneminde toplumdan tecrit edilmiş, hiçbir surette kendisine yaklaşılmamıştır. Gebelik dönemlerinde de kadına yaklaşılmaması düşüncesi toplumlarda çok eşliliğe sebebiyet vermiştir.¹¹⁹

Görüldüğü üzere toplumların içinde bulunduğu, kültürel, ekonomik, dini yahut biyolojik sebepler çok eşliliğin tercih edilip uygulanmasına sebep olmuştur.

IV. ÇOK EŞLİLİKTE AİLE BİREYLERİNİN PSİKOLOJİK DURUMLARI

Son yirmi yılda dünya çapında çok kadınla evlilik üzerine akademik ilgi son derece artmıştır. Çok kadınlı aile yapısını, bunun işlevselliğini ve özellikle ailedeki kadın ve çocukların mental sağlıkları üzerindeki etkilerini araştıran çeşitli araştırmalar yapılmıştır.¹²⁰

¹¹⁷ Mustafa Aydın, *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s.58, 59.

¹¹⁸ Joseph Chamie “Polygamy among Arabs”, *Population Studies*, C.40. S.1 (1986), ss.55-66; Ali Rıza Demircan, “Teaddüd-i Zevcat” *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı- Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, İstanbul: İlmî Neşriyat, t.y., ss. 245-260.

¹¹⁹ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.15.

¹²⁰ Bu alanda Türkiye’de yapılmış başlıca çalışmalar şunlardır: Ertan Yılmaz, Lut Tamam, Ufuk Bal, “Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri (Polygamy and Its Effect on Mental Health)”, *Psikiyatride Güncel*

Araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, çok eşlilik, aile içi ilişkilerde önemli sorunlara ve ailenin tüm üyelerinde ruhsal bozukluklarda artışa neden olmaktadır. Çok eşli ailelerde istismarın, aile içi sorunların ve travmatik yaşantıların daha karmaşık bir yapıda olduğu gözlemlenmiştir.¹²¹ Bu sebeplerden dolayı çok eşlilik ciddiyle ele alınmayı gerektiren önemli bir toplumsal olgudur.

Çok eşli evliliklerde erkeğin, eşlerini aynı evde veya aynı binada farklı dairede yahut ayrı binalarda bazen de ayrı şehir ve kasabalarda barındırdığı görülür. Özellikle aynı evin çatısı altında yaşanan poligamik evlilik tarzı erkek, kadınlar ve çocuklardaki yaşanan stres ve ruhsal sıkıntıların en büyük sebebi olarak görülmektedir.

Çok eşli ailelerde özellikle kadınların mutsuz oldukları ve tek eşli ailelere göre daha fazla ruhsal bozukluk gösterdikleri yapılan araştırmaların ortak bulgusudur. Bunun yanında ruhsal belirti ve bozukluklar açısından poligam ve monogam gruplar arası anlamlı bir fark bulamayan çalışmaların¹²² bulunması da bir takım toplumsal ve kültürel farkların devreye girmesiyle açıklanmaktadır.¹²³

Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry, C.7,S.2 (2015); Mehmet Zeki Tanırcan, *Çok Eşli Erkeklerde Sosyo demografik Özellikler, Ruhsal Belirti Dağılımı ve Kişilik*, (Uzmanlık Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2009; Mustafa Özkan vd., “Mental Health Aspects of Turkish Women from Polygamous Versus Monogamous Families”, *International Journal of Social Psychiatry*, C.52, S.3 (2006); Mahmut Kaya, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çok Eşlilik Olgusu (Şanlıurfa Örneği)* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa: 2004; Nevin Başaran Alkan, *Anadolu'da çok Eşlilik ve Kuma Olgusu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Bu alanda yapılan yabancı çalışmalardan bazıları şunlardır; Aisha Hamdan, Sana Hawamdeh, Amal Hussein, “The Prevalence and Correlates of Depressive Symptoms among Arab Women in a Primary Health Care Setting”, *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, C.38, S.4 (2008); Crystal Patil, Craig Hadley, “Symptoms of Anxiety and Depression and Mother's Marital Status: An Exploratory Analysis of Polygyny and Psychosocial Stress”, *American Journal of Human Biology*, C.20, S.4 (2008); Elbedour Salman, Bart William, Hektner Joel, “The Relationship Between Monogamous/Polygamous Family Structure and the Mental Health of Bedouin Arab Adolescents”, *Journal of Adolescence*, C. 30, S.2 (2007); Elbedour Salman, Bart William, Hektner Joel, “Scholastic Achievement and Family Marital Structure: Bedouin Arab Adolescents from Monogamous and Polygamous Families in Israel”, *Journal of Social Psychology*, C.140, S.4 (2000); Dena Hassouneh-Phillips, “Polygamy and Wife Abuse: A Qualitative Sstudy of Muslim Women in America”, *Health Care for Women International*, 2001; Alian Al-Krenawi, Ernie Lightman, “Learning Achievements, Social Adjustment and Family Conflicts Among Bedouin-Arab Children From Polygamous and Monogamous Families”, *Journal of Social Psychology*, C.140, S.3 (2000); Alian Al-Krenawi, “Women of Polygamous Marriages in Primary Healthcare Centers Contemporary Family Therapy”, *An International Journal*, C.21, S.3 (1999).

¹²¹ Tanırcan, a.g.e., s.15.

¹²²David B. Mumford, Mohammed Nazir Faiz-ul-Mulk Jilani, Imam Yar Baig, “Stress and Psychiatric Disorder in the Hindu Kush: A Community Survey of Mountain Villages in Chitral, Pakistan” *British Journal of Psychiatry*, C.168, S.3 (1996), ss. 299-307; Aisha Hamdan, Sana Hawamdeh, Amal Hussein, “The Prevalence and Correlates of Depressive Symptoms among Arab Women in a Primary Health Care Setting”, *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, C.38, (2008) S.4, ss. 453-467; Mohammed T. Abou-Saleh, Rafia Ghubash, Tewfik Daradkeh “Al Ain Community Psychiatric Survey. I. Prevalence and Socio-Demographic Correlates”, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, C.36 S.1 (2001),

Aşağıda, çok eşlilikten ruhsal yönden etkilenen aile bireyleri tek tek ele alınacaktır.

A. ERKEĞİN PSİKOLOJİK DURUMU

Çok eşli erkekler üzerinde yapılan bir araştırmada iki eşli erkeklerden, eşlerini aynı çatı altında barındıran erkeklerin, eşlerini farklı evlerde barındıranlara göre kişiler arası duyarlılık öfke ve ek parametrelerinin (somatizasyon, anksiyete, obsesyon, depresyon, psikotik, paranoid, fobik, genel semptom indeksi) anlamlı derecede daha yüksek olduğu saptanmıştır. İki eşli erkeklerin aynı ev ortamındayken yaşanan stresi azaltmak için maddi imkânları olduğunda ayrı ev tuttukları görülmektedir.¹²⁴

B. KADININ PSİKOLOJİK DURUMU

Erkeğin evlendiği kadınların aile içindeki konumları toplumdan topluma değişiklik arz etmektedir. Özellikle ekonomisi tarıma dayalı ilkel topluluklarda ilk evlenen kadının aile içindeki konumu, erkeğin diğer eşlerine göre daha yüksek olmaktadır. İlk kadınların diğer eşler üzerinde kontrolleri olduğu, aile içinde de ayrıcalıklara sahip oldukları görülmüştür. Bunun yanında ilk kadınlar erkek üzerinde de önemli etkilere sahip olabilirler. Erkek ve kadının küçük yaşta, ailenin genişleyip güçlenmesi amacı ve politik kaygılarla ebeveynler tarafından görücü usulü ile evlendirildiği evliliklerde son evlenen kadın, erkeğin ilgisi, ekonomik kaynak ve sosyal desteği açısından ayrıcalıklı konumda olabilir. Çünkü bu tarz evliliklerde son evlenen kadın genellikle aşk, bağımsızlık ve özgürlük göstergesi olmaktadır.¹²⁵ Ev kazancının ve duygusal kaynakların eşit olmayan dağılımına yol açan bu iki durumda ilgi ve destek görmeyen kadınlar açısından kıskançlık, içe kapanıklık, stres, anksiyete vs gibi mental sorunlara sebebiyet verebilmektedir. Arap toplumlarında ilk eş genellikle daha geri konumda olmaktadır.¹²⁶

ss. 20-28; Crystal Patil, Craig Hadley, "Symptoms of Anxiety and Depression and Mother's Marital Status: An Exploratory Analysis of Polygyny and Psychosocial Stress", *American Journal of Human Biology*, C.20, S.4 (2008), ss. 475-477.

¹²³ Ertan Yılmaz, Lut Tamam, Ufuk Bal, a.g.m., ss.221-228.

¹²⁴ Tanırcan, a.g.e., s.15.

¹²⁵ Alean Al-Krenawi, "Family Therapy With a Multiparental/Multispousal Family" *Family Process*, C.37, S. 1 (1998), ss. 65-81.

¹²⁶ Ertan Yılmaz, Lut Tamam, Ufuk Bal, a.g.e., ss.221-228.

Arap ülkeleri¹²⁷, Afrika¹²⁸ve Amerika'¹²⁹da çok eşli Müslüman aileler arasında yapılan çalışmalarda ilk eşlerin daha mutsuz oldukları ve daha fazla ruhsal bozukluk gösterdikleri ısrarlı bir bulgudur. Çünkü kocanın yeni bir kadınla evlenmesi ev ortamında büyük bir değişime neden olarak, önceki eşlerle onların çocukları için travmatik bir olay olmaktadır.¹³⁰Türkiye'de yapılan çalışmalarda da göstergeler aynı sonucu ortaya koymaktadır.¹³¹

Diyarbakır da çok eşli evlilikler üzerinde yapılan bir araştırmada çok eşli erkeklerin çoğu (%70' ten fazlası) eşlerinin çok eşlilikten memnun olmadıklarını, eşleri arasında kıskançlık, çekişme, rekabet ve kavga gibi sorunların olduğunu, ayrıca çok eşliliğin aile içi huzursuzluk ve maddi sıkıntılara da neden olduğunu dile getirmişlerdir.¹³²

C. ÇOCUĞUN PSİKOLOJİK DURUMU

Çok eşlilik çocukları da önemli derecede olumsuz etkilemektedir. Çok eşliliğin bulunduğu ailelerde, çocukların okul başarısında azalma olduğu ve sosyal uyumlarının yetersiz olduğu bildirilmiştir.¹³³

Orta Doğu ve Afrika' nın farklı ülkelerinde yapılan çok sayıda çalışma çok eşli ailelerin çocuklarının duygusal, davranışsal ve fiziksel problemler, negatif benlik-imajı, okulda başarısızlık gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Çalışmalar, çok eşli ailede

¹²⁷Tanırca, a.g.e., s.16; J. Kutuiba Chaleby, "Women of Polygamous Marriage in İnpatient Psychiatric Services in Kuwait", *Journal of Nervous and Mental Disease*, C.173, S.1 (1985), ss.56-58; Alean Al-Krenawi, John R. Graham, Salem Al-Krenawi, "Social Work Practice with Polygamous Families" *Child and Adolescent Social Work Journal*, C.14, S.6 (1997). ss.445-458; Alean Al-Krenawi, John R. Graham, Abuelaish Izzeldin, "The Psychosocial Impact of Polygamous Marriages on Palestinian Women", *Women & Health*, C.34, S.1(2001), ss.1-16.

¹²⁸ Tanırca, a.g.e., s. 15; Philomina N. Gwanfogbe vd. "Poligamy and Marital Life Satisfaction: An Explanatory Study From Rural Cameroon", *Journal of Comparative Family Studies*, C.28, S.1 (1997), ss.55-71; Helen Ware, "Polygyny: Women's Views in a Transitional Society Nigeria", *Journal of Marriage and the Family*, C.41, S.2 (1975), ss. 431-441.

¹²⁹ Tanırca, a.g.e. s.16; Dena Hassouneh-Phillips, "Polygamy and Wife Abuse: A Qualitative Study of Muslim Women in America", *Health Care for Women International*, C.22, S.8 (2001), ss.735-748.

¹³⁰ Tanırca, a.g.e., s. 16.

¹³¹ Tanırca, a.g.e. s.17; Mahmut Kaya, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çok Eşlilik Olgusu (Şanlıurfa Örneği)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s.92; Mustafa Özkan vd., "Mental Health Aspects of Turkish Women from Polygamous Versus Monogamous Families", *International Journal of Social Psychiatry*, C.52, S.3 (2006), ss.214-220, s.215.

¹³² Tanırca, a.g.e. s.39.

¹³³ Tanırca, a.g.e., s.8.

yaşayan çocukların, sosyal uyum açısından tek eşli ailelerin çocuklarına göre daha çok zorlandığını ortaya koymaktadır.¹³⁴

Cezayir üzerinde yapılan bir araştırmada çok eşliliğin aile içi stresi artıran önemli bir faktör olduğu, bunun da kadınlarda olduğu gibi onların çocuklarında da çeşitli mental bozuklukların ortaya çıkmasına zemin hazırladığını bildirilmiştir.¹³⁵ Birleşik Arap Emirliklerinde yapılan diğer bir çalışmada çok eşliliğin olduğu ailelerden gelen çocuklarda mental bozukluk oranı yüksek bulunmuştur. Çok eşli ailelerden gelen çocuklarda tek eşli ailelerden gelen çocuklara göre okul başarısında ve sosyal uyumda yetersizlik, aile içi çatışmalarda da artış saptanmıştır.¹³⁶

Cinsiyet açısından kız çocuklarının erkek çocuklara oranla daha fazla olumsuz etkilendiği yapılan araştırmalarda saptanmıştır. Bunun sebebi de kız çocuklarının ev içinde daha fazla bulunarak çok eşlilikten kaynaklanan sorunları yakından görmeleridir.¹³⁷ Çok eşli ailelerin ergen (adolesan) ve daha büyük çocukları üzerine yapılan araştırmalarda ise tek eşli ailelerin çocuklarından farklı bir ruhsal sağlık sonuçlarına rastlanmamıştır.¹³⁸ Bu durum ergenlik yaşındaki çocukların küçük yaştaki çocuklara göre çevre hinterlandı açısından avantajlı konumda olmalarıyla açıklanmaktadır. Çünkü ergenlerin aile dışı çevreleri sorunlarla başa çıkmalarında, sosyal destek sistemi konumundadır.¹³⁹

Görüldüğü üzere çeşitli topluluklarda farklı zamanlarda çok eşli aileler üzerinde yapılan araştırmalar, aile bireylerinin tek eşli ailelere oranla ruhsal olarak daha fazla bozukluk gösterdiğini ortaya koymaktadır

¹³⁴ Tanırcan, a.g.e. s.16; Alian Al-Krenawi, Ernie Lightman, "Learning Achievements, Social Adjustment and Family Conflicts Among Bedouin-Arab Children From Polygamous and Monogamous Families", *Journal of Social Psychology*, C.140, S.3 (2000), ss. 345-355; Varghese Iepen Cherian, "Academic Achievement of Children From Monogamous and Polygamous Families", *Journal of Social Psychology*, C.130, S. 1(1990), ss. 117-119.

¹³⁵ Tanırcan, a.g.e. 16; Ihsan Al-Issa "Culture and Mental İllness in Algeria", *The International Journal of Social Psychiatry*, C.36, S.3 (1990), ss. 230-240.

¹³⁶ Tanırcan, a.g.e., s.16; Valsamma Eapen vd. , "Mental Health Problems Among Schoolchildren in United Arab Emirates: Prevalence and Risk Factors", *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, C.37, S.8 (1998), ss.880-886.

¹³⁷ Kaya, a.g.e., s.92.

¹³⁸ Elbedour Salman, Bart William, Hektner Joel, "The Relationship Between Monogamous/Polygamous Family Structure and the Mental Health of Bedouin Arab Adolescents." *Journal of Adolescence*, C. 30, S.2 (2007), ss.213–230; Elbedour Salman, Bart William, Hektner Joel, "Scholastic Achievement and Family Marital Structure: Bedouin Arab Adolescents from Monogamous and Polygamous Families in Israel", *Journal of Social Psychology*, C.140, S.4 (2000), ss.503–515.

¹³⁹ Ertan Yılmaz, Lut Tamam, Ufuk Bal, a.g.m., ss. 221-228.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK

Aile, toplumu oluşturan insanların yetişmesinde, bakımlarında, bedensel ve ruhsal gelişimlerinde, toplumsal ya da bireysel değerlerinin oluşmasında önemli bir rol oynar. Bu nedenle, aile kurumu gerek anayasal gerekse genel ve özel kanunlarla koruma altına alınmıştır.¹⁴⁰ Dinler ailenin bu fonksiyonundan dolayı, aileye önem vererek onu koruyucu bir takım kurallar beyan etmişlerdir. İslam dini de aileye ve onun güvenliğine, huzuruna, onu oluşturan değerlere, bireylere, özellikle insan haklarına, insanın şeref ve mahremiyetinin korunmasına önem verip bunu temel hedeflerden saymıştır. Bundan dolayı, İslam dini içine doğduğu Cahiliye dönemi hukukunda, ailenin işlevlerine dair var olan kurallardan yukarıda beyan ettiğimiz hususlardan olumlu olanları aynen korumuş, aileyi ifsad eden, işlevlerini bozan, genel ve İslam ahlakına uymayanların üzerini çizerek kendi kurallarını oluşturmuştur.¹⁴¹ Gelen âyet-i kerimelerle aile yapısının önemi vurgulanmıştır.

“...Size helal olan kadınlar ile evlenin.”¹⁴²,

“Aranızdan bekâr olanları evlendirin...”¹⁴³

Âyet-i kerimeleriyle inananlar aile kurmaya teşvik edilmiştir. Kur'an aile üyelerine özel bir anlam yüklemiştir. Rum Suresi 21. âyette :

“Allah'ın varlığının ve kudretinin delillerinden biri de: sizin için kendi cinsinizden, kendileri ile tatmin olacağınız, huzur bulacağınız eşler yaratması ve aranızda sevgiyi, şefkati yerleştirmiş olmasıdır...”¹⁴⁴

buyurularak ailenin, neslin devamını ve kişilerin himaye edilmesini amaçlayan bir kurum olması yanında insanın huzur bulacağı bir yuva olduğu belirtilmiştir.

¹⁴⁰ Közenoğlu, a.g.e., s.3.

¹⁴¹ Örneğin, İstibda, Makt, Bedel, Mut'a nikâhı gibi gayri ahlaki ve ailenin temel yapısını bozan nikâh çeşitleri kaldırılmıştır. Geniş bilgi için bkz. s. 20- 22.

¹⁴² Nisa 4 / 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁴³ Nur 24 / 32, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁴⁴ Rum 30/ 21, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

Bu bağlamda çok eşlilik de aile yapısında ve onun üyeleri arasında değişikliklere neden olan bir husustur. Kur'an da o toplumda sosyal bir vaka olan çok eşliliğin üzerinde durmuş, sınırlarını çizmiş, şartlarını bildirmiştir.

I.KUR'AN-I KERİM' DEKİ ÇOK EŞLİLİK İLE İLGİLİ AYETLER

Kur'an-ı Kerim'de aynı anda birden fazla kadınla evlilik hususu Nisa suresinin iki âyetinde geçmektedir.

Nisa suresi 3. âyette konu şöyle geçer:

*"Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz; şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamanız için en uygunu budur."*¹⁴⁵

Nisa Suresi'nin 129. âyetinde de konu şu şekilde geçmektedir:

*"Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, bari bir tarafa kalben tamamen meylettirmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız. İşleri düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki Allah şüphesiz bağışlar ve merhamet eder."*¹⁴⁶

¹⁴⁵Nisa 4 / 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

Ayetin birkaç farklı meali de şu şekildedir:

Diyanet Vakfı Meali: *"Eğer (kendileriyle evlendiğiniz takdirde) yetimlerin haklarına riayet edememekten korkarsanız beğendiğiniz (veya size helal olan) kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. Haksızlık yapmaktan korkarsanız bir tane alın; yahut da sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır."*

Süleymaniye Vakfı Meali: *"Eğer (evlenmek istediğiniz için mallarını teslim etmediğiniz) yetim kızlara karşı (kocalık) görevinizi yerine getirememekten korkarsanız, hoşunuza giden kadınlardan ikisini, üçünü, dördünü nikahlayın. Aralarında adaleti yerine getirememekten korkarsanız bir tek kadını veya hâkimiyetiniz altında olanı (bir esir kadını) nikâhlayın. Sıkıntıya düşmemeniz için en uygun olanı budur."*

Süleyman Ateş Meali: *"Şayet öksüz(kızlarla evlendiğiniz takdirde on)lar hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın. O(kadı)nlarda da adalet yapamayacağınızdan korkarsanız bir tane alın; yahut ellerinizin altında bulunan(cariye)lerle yetinin. Cevr (ve haksızlık) etmemeniz için en uygun olan budur."*

Mustafa Yıldırım Meali: *"Şayet himayenizde bulunan yetim kızlarla evlendiğiniz taktirde, onlara malları konusunda) haksızlık yapmaktan endişe duyarsanız (onlarla evlenmek yerine) uygun olan başka kadınlarla ikişer, üçer, dörder... evlenin. Eğer yapacağınız bu evliliklerin (geçim masraflarını onlarn mallarına yüklemek) yetimlere yine zarar vereceğinden korkarsanız sadece bir kadınla evlenin yahut elinizdeki cariye ile yetinin. Böylesi, haktan ve adaletten ayrılmamanız için daha uygundur."*

Bayraktar Bayraklı Meali: *"Şayet yetimler hakkında adaleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder alınız. O kadınlar arasında da adaleti sağlayamayacağınızdan korkarsanız, bir tane alınız; yahut ellerinizin altında bulunanlarla yetininiz. Zulüm ve haksızlık etmemeniz için en uygun olan budur."*

¹⁴⁶Nisa 4 /129, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

Ayetin birkaç farklı meali şu şekildedir:

Çalışmamızın ileriki bölümlerinde âyetlerin siyak ve sibakı¹⁴⁷ da ele alınarak konu detaylandırılacaktır.

A. ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEPLERİ

1. Nisa Suresi 3. Âyet

Bu âyetin nüzül sebebiyle ilgili Hz. Aişe'den gelen rivayetler mevcuttur.

Hz. Aişe'nin kardeşi olan Esmâ'nın oğlu Urve b. Zübeyr bu âyetin tefsirini Hz. Aişe'ye sorunca, şu cevabı almıştır:

“Ey kız kardeşimin oğlu, bu âyetteki yetim kız, velisinin, velâyet ve vesâyeti altında bulunup, malında erkeği ortak yapar. Kızın malı ve güzelliği, velisi olan erkeğin hoşuna gider, bu sebeple velisi onunla evlenmek ister. Fakat kızın mehrinde adaletle davranmaz ve başkasına(hür bir hanıma) vereceği kadar mehir vermek istemez. İşte bu âyetle baktığı yetimlerin malları ve güzelliklerine tamah eden velilerin, velâyeti altındaki yetim kızları hakkında adaletli olup onların mehirlerini en yüksek miktarına yükseltmedikçe- nikâhlanmaları yasaklanmış, bunların dışında kendilerine helal olan başka kadınlarla nikâhlanmaları istenmiştir.”¹⁴⁸

Sahih-i Müslim de geçen yine Hz. Aişe'den (yeğeni) Urve, Urve'den de oğlu Hişam'dan, nakledilen başka bir rivayette Hz. Aişe şöyle der:

“ Eğer yetim kızlar hakkında...” mealindeki âyeti şu hususta indirilmiştir. Bir erkeğin yanında yetim bir kızcağız olur ve bu erkek onun velisi ve varisi bulunur, öksüz kızın malı vardır fakat o erkekten başka onu savunacak ve nikâhına önayak olacak bir velisi de yoktur. İşte yegâne velisi olan bu erkek onun malına tamamen ortak olmak için kimseye nikâh etmez, engel olur, ona

Diyanet Vakfı Meali: *“Ne kadar istesenez de kadınlar arasında (tam) adalet yapamazsınız. Öyle ise (birine) tamamen yönelip ötekini askıda (kocasızmış) gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir, sakınırsanız, Allah bağışlayandır, esirgeyendir.”*

Süleymaniye Vakfı Meali: *“Çok kararlı olsanız bile kadınlar arasında adil davranmaya güç yetiremezsiniz. Öyleyse bir tarafa büsbütün meyledip diğerini ortada bırakmayın. Eğer uzlaşır ve Allah'tan çekinerek kendinizi korursanız bilin ki Allah, bağışlar ve ikramda bulunur.”*

Mustafa Yıldırım Meali: *“Ey Kocalar, ne kadar uğraşsınız uğraşın eşler arasında adaleti asla sağlayamazsınız. Öyleyse tamamıyla birine meyledip diğerini evli olup olmadığı belli olmayan bir kadın gibi ortada bırakmayın. Eğer onlara karşı iyi, yapıcı ve uyumlu davranır, haksızlık etmekten sakınırsanız bilin ki Allah Gafur'dur; eşler arasında işlenen ufak tefek kurusları bağışlar, Rahimdir, aile yuvasını yıkmamak için gayret edenlere daima şefkat ve merhamet gösterir.”*

Bayraktar Bayraklı Meali: *“Ne kadar istesenez de kadınlar arasında tam adalet yapamazsınız. Öyleyse, birine tamamen meyledip ötekini askıda kocasızmış gibi bırakmayınız. Eğer arayı düzeltir, sakınırsanız, Allah bağışlayandır; merhamet edendir.”*

¹⁴⁷Siyak ve Sibak (âyetleri önce ve sonrası ile ele alma) metodu Kur'an mesajının doğru bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olur. bkz. Mehmet Soysaldı, *Kur'an'ı Anlama Metodolojisi*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2001, s.115.

¹⁴⁸ Buhari, Tefsir, 73; Nikâh, 1; Ebu Davud, Nikâh, 2068.

Müslim, Tefsir, 3018; Nesai, Nikâh, 115-16; Darekutni, *Sünen III/ 264-65*.

zarar verir, iyi davranmaz. İşte Allah'ın Teâlâsı âyetiyle böyle kişilerin zarara ma'rûz bıraktıkları yetim kız çocuklarını bırakmalarını emretmiştir. ¹⁴⁹

Hiz. Aîşe'den nakledilen bir başka rivayet de şöyledir.

*"Bir adam yanında bulunan, babası ölmüş yetim bir kızla hurmalığı sebebiyle evlenmiş olup, kız için gönlünde bir arzusu olmadığı halde, sırf hurmalık yüzünden bu yetim kızı yanında tutuyordu."*¹⁵⁰

Hiz. Aîşe' den nakledilen bu rivayetler, âyetlerin ağırlıklı olarak yetim mallarının yenmesinin önüne geçme konusunu ele aldığını göstermektedir. Nisa Suresi'nin ilk on âyeti, yetimlerin hukukuyla ilgilidir. Sure hicretin üçüncü yılında yapılan Uhud savaşından sonra pasajlar halinde indirilmeye başlanmıştır. Bu savaşta 75 Müslüman şehit edilmiş, geriye çok sayıda dul eş ve yetim çocuk kalmıştır. Tabii olarak yakınları geride kalan dul ve yetimlerine sahip çıkmışlardır. Bilhassa hicret edip de yakını olmayan dul kadınlarla yetim çocuklar ise hem sahipsiz hem de muhtaç durumda kalmışlardır. Erkek, o ataerkil toplumda ailenin korunması, geçimini temin ve çocukların eğitilip yetiştirilmesi hususunda yegâne sosyal güvencedir. Müslümanlar arasında kimsesizleri barındıracak, yetimlere, fakirlere, yoksullara, yolculara yardım elini uzatacak sosyal kurumlar henüz oluşum safhasındadır. İslamda yetimler hukuku, çok kadınlı evlilikteki durumlar, miras taksimi gibi hususlar bu sureyle gündeme gelmeye başlamıştır.¹⁵¹

Konu bütünlüğü açısından âyetleri siyak ve sibakıyla birlikte alalım.

Nisa 2. âyet *"Yetimlere mallarını verin. Temizi murdara değişmeyin, onların mallarıyla kendi mallarınızı karıştırarak yemeyin, çünkü bu büyük bir suçtur."*¹⁵²

Nisa 3. âyet *"Eğer, velisi olduğunuz mal sahibi yetim kızlarla evlenmekle onlara haksızlık yapmaktan korkarsanız onlarla değil, hoşunuza giden başka kadınlarla iki, üç ve dörde kadar evlenebilirsiniz; şayet, aralarında adaletsizlik yapmaktan korkarsanız bir tane almalısınız veya sahip olduğunuz ile yetinmelisiniz. Doğru yoldan sapmamamız için en uygunu budur."*¹⁵³

¹⁴⁹ Müslim, Tefsir, 3018.

¹⁵⁰ Buhari, Tefsir, 95.

¹⁵¹ Zeki Duman, *Beyan'ul-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, Ankara: Fecr Yayınları, 2008, C.3, s.275.

¹⁵² Nisa 4/ 2, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁵³ Nisa 4/ 3, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

Nisa 4. âyet "Kadınlara mehirlerini cömertçe verin, eğer ondan gönül hoşluğu ile size bir şey bağışlarsa onu afiyetle yiyin."¹⁵⁴

Bir önceki (Nisa 2) âyetin ve sonraki üç âyetin (Nisa 5-7) yetimlerin mallarıyla alakalı olması, âyet-i kerimeler arasında bir konu bütünlüğünü göstermektedir. Bu âyetlerle Allah'üTeâla, yetimlerin mallarının korunması konusunda hassasiyetle durmuş, müslümanlara da yol göstermiştir.

İlgili rivayetlerden ve âyetlerden anlaşıldığı üzere o dönemde bazı kimseler, bakmakla yükümlü oldukları yetim kızların mallarını kendileri için kullanıyorlardı. Bu kişiler, ya yetimi başkasıyla evlendirmeyip kendi eli altında tutmakta, yahut hoşlanmadığı, ısınmadığı halde ve mehirini vermeksizin onunla evlilik yoluna giderek malını kullanmaktaydı. Bazıları da kendi ekonomik durumu müsait olmamasına rağmen bakmakla yükümlü olduğu yetimin malını kendi malı olarak görerek, birden fazla kadınla evlenip yetimin malını bu eşlerini geçindirmek için kullanmaktaydı. Allah'ü Teâla bu âyet-i kerimelerle yetimin malının onun kendi ihtiyaçları haricinde kullanılmasını yasaklamış ve mü'minlere yetimlerle malları için evlenmemelerini, kendileri için onlardan başka da evlenilecek kadınlar olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında, erkekte çok kadınla evlendiği takdirde yetim malına el uzatma veyahut evlendiği kadınlara geçim hususunda adaletsizlik yapma endişesi hasıl olursa, tek kadınla evlenmesi ve bunun kendileri için daha hayırlı olacağını belirtilmektedir.

Anlaşılabacağı üzere, Nisa Suresi 3. âyet-i kerimede çok kadınla evlilik konusuna özel olarak başlık açılmamış, bu durum toplumda var olan bir vakıa olarak kabul edilip, bunun üzerinden konuşulmuştur.

2.Nisa Suresi 129. Âyet

Çok evlilik konusunda delil gösterilen diğer bir âyet, Nisa Suresinin 129. âyeti olup bu âyetin nüzul sebebi 127. âyeti kerimede şu şekilde ifade edilmiştir.

"Kadınlar hakkında senden fetva isterler, de ki: "Onlar hakkında fetvayı size Allah veriyor: "Bu fetva, kendilerine yazılan şeyi vermeyip kendileriyle evlenmeyi arzuladığınız yetim kadınlara ve bir de zavallı çocuklara ve yetimlere doğrulukla bakmanız hususunda Kitap'da size okunandır". Ne iyilik yaparsanız Allah onu şüphesiz bilir."¹⁵⁵

¹⁵⁴ Nisa 4/ 4, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁵⁵ Nisa 4/ 127, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

Bu âyet-i kerimenin devamında gelen 128; 129;130. âyetler bu sorunun cevabı niteliğindedir. Mü'minlerin kadınlar hakkında soru sorması üzerine âyet-i kerimeler gelmiştir.

*"Eğer kadın, kocasının serkeşliğinden veya aldırışsızlığından endişe ederse, aralarında anlaşmaya çalışmalarında kendilerine bir engel yoktur. Anlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler kıskançlığa meyyaldir. Eğer iyi davranır ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki, Allah işlediklerinizden şüphesiz haberdardır."*¹⁵⁶

*"Adil hareket etmeye ne kadar uğraşsanız, kadınlar arasında eşitlik yapamayacaksınız, bari bir tarafa kalben tamamen meyiletmeyin ki diğerini askıdaymış gibi bırakmış olmayasınız. İşleri düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız bilin ki Allah şüphesiz bağışlar ve merhamet eder."*¹⁵⁷

*"Ayrılırlarsa, Allah her birini nimetinin genişliğiyle yoksulluktan kurtarır, Allah her şeyi kaplayandır. Hakim' dir."*¹⁵⁸

Nisa Suresinin 127-130 ayetleri arası tefsirlerde genellikle bir bütün olarak ele alınmış, Ayetlerin nüzül sebebinin genel olarak 127. ayetteki "*Kadınlar hakkında senden fetva istiyorlar...*" ifadesinde olduğu üzere mü'minlerin hala kadınlar hakkında gerek miras, gerek adalet, gerek boşanma ve geceleme vs konularında soru sormaları üzerine indirildiği ifade edilmiştir.¹⁵⁹ Bunun yanında 128. ayet'in Hz.Aiş'e'den gelen:

*"Bir erkeğin yanında, yâni nikâhı altında bir kadın olur, erkek bu kadına sevgi ve beraberliği çoğaltmak istemez, kadından ayrılmak ister. Bunu hisseden kadın, kocasına hitaben: Ben senin beni boşamak-sızın nikâhın altında bırakman için nafaka, geceleme gibi haklarımdan bir kısmını sana geri vereyim, der; (karı-koca arasında bu şartla sulh olup evliliklerini devam ettirirler). İşte bu âyet, bu hususta indi."*¹⁶⁰

rivâyeti üzerine geldiği ve 129. âyeti bu şartlar altında eşinden ayrılmayan kocanın, birden fazla hanımla olan evliliğinde kalbin meyli hususunda adaletle riayet etmesinin zor olması sebebiyle bundan sorumlu olmadıkları, fakat diğer hususlarda adaleti gözetip karısını tamamen dışlanmış gibi bırakmaması için vaaz edildiği belirtilmektedir.¹⁶¹

¹⁵⁶ Nisa 4/ 128, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁵⁷ Nisa 4/ 129, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁵⁸ Nisa 4/ 130, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

¹⁵⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerim Meali Âlisi ve Tefsiri*, İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, t.y., C.2, s. 138- 141; Tahsin Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzül*, Konya: Kuzucular Ofset, 1979, C.3, s. 252- 256; Şeyh Muhammed Abdüh, Muhammed Reşit RIZA, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-hakim Tefsiru'l menar*, çev. İbrahim Tüfekçi, Ali Rıza Temel, İstanbul: Ekin Yayınları, 2011., C.5, s.576-588.

¹⁶⁰ Müslim, Tefsir, 3021, Buhari, Tefsir, 123.

¹⁶¹ Abdüh, a.g.e., s.576-588.

Özetle müminlerin kadınlar, dullar ve yetimler ile ilgili ısrarlı sorularına cevap verilmiş, aile içi eşlerin anlaşmazlıklarında onlara yol göstermiştir. “Eğer kadınlar eşleri ile anlaşmazlığa düşer yahut küser, birbirlerini terk edip ayrılırlar da sonrasında evliliklerinin bozulacaklarından korkarlarsa (Arap kültüründe söz ile ayrılmalar vakıadır) eşleri ile tekrar bir araya gelip uzlaşmalarında bir beis yoktur. Hatta uzlaşmaları hayırlıdır. Çünkü aile yuvası dağılmamış olur. İnsanın nefsi bencil ve egoisttir. Kimse önce adım atmak istemez, karşıdakinin ayağına gelmesini ister. Fakat uzlaşmak ve ilk adımı atmak iyi ve erdemli, hatta takvaya layık olan bir davranıştır. Erkekler de şayet birden fazla kadınla evli ise eşleri arasında duygusal yönden adaleti temin edemez. Fakat ne kadar güç yetiremse de buna çalışmalı ve diğer eş veya eşlerini sevgisiz ve ilgisiz bırakmamalıdır. Eşleri ile uzlaşma yoluna gitmelidir. Bu, salih bir amel olarak sakınmaya layık olan bir davranıştır. Her iki tarafında huzurlu ve sağlam bir aile yuvası için gayret etmesi gerekir. Fakat iki tarafında gayretleri sonuç vermez de evlilik her şeye rağmen yürümez ve karı koca için aile huzur ve sakinet yuvası olmaktan çıktığı için boşanılmaya karar verilirse de Allah her ikisine de rızkını verir, Onları birbirine muhtaç etmez. İkisini de acizlikten korur. Allah’ın imkânları geniştir.”denilmiştir.

Nisa 127 ila 130. âyet-i kerimeler arasında Allah’u Teâla kadın ve erkeğin aile yuvasını ayakta tutmak için nasıl davranacağını işlemiştir. İlgili ayeti kerimede de bir erkeğin çok kadınla evliliği hukuki olarak emir yahut nehiy şeklinde ele alınmamış, sosyal bir vakıa olan bu durum içerisinde bir düzenlemeye gidilmiştir.

II. HADİS VE RİVAYETLERDE ÇOK EŞLİLİK

A. HZ. PEYGAMBER'İN UYARISI OLAN HADİSLER

Hiz. Peygamber’in hayatına baktığımız zaman, doğrudan konuyla alakalı beyanı olan bir tane hadis-i şerif karşımıza çıkmaktadır. Zikredilen diğer rivayetlerin hepsi Hiz.Peygamber’in yaşantısından bize örneklerdir.

Hiz Peygamber’den rivayet edilen hadisi Ebu Hureyre (r.a.) bize şöyle aktarmaktadır.

“Bir erkek iki karısı olup da bunlara adalet ile davranmazsa o kişi kıyamet gününde mahşer yerine bir tarafı sarsak (veya felçli) olarak gelecektir.”¹⁶²

buyurulmaktadır. Sahih-i Müslim ve Sahih-Buhari dışındaki kaynaklarda geçen bu rivayet, erkeğin eşleri arası adaleti sağlamanın önemine vurgu yaparak uyarı niteliği taşımaktadır. İlgili başlıkta da açıklayacağımız üzere adaletin iki vechi vardır. Zahiri haklar anlamında adalet (geceleme, nafaka, geçim temin vs.) kişinin kudretinde olan bir durumdur. Fakat batını olan adalet ise (sevgi, meyil) kişinin kudretinde değildir. Bu durum Nisa Suresi 129. Ayette “..asla sağlayamazsınız..”ifadesi ile belirtilmiştir.Hadiste belirtilen zahiri haklar anlamında olan adalettir. Aksi halde bu ifadeden bahsedilenin batınî anlamdaki adalet olduğunu iddaa etmek hem Kur’an’a (Nisa 129) hem de insan fitratına ters bir durumdur.

B. HZ. PEYGAMBERİN UYGULAMALARI İLE İLGİLİ OLAN RİVAYETLER

Bu rivayetler Hz. Peygamberin evliliklerinde eşleri arasındaki uygulamalarından oluşmaktadır.

Hz.Peygamberin bir duasını eşi Hz. Aişe (r.a.) bize şu şekilde aktarmaktadır:

“Rasûlullah (s.a.) gecelerini hanımları arasında paylaştırarak adaleti sağlar ve "Ey Allah'ım, benim elimden gelen taksimim budur. Senin gücün yetip de benim gücümün yetmediği hususlarda beni hesaba çekme." diye dua ederdi.”¹⁶³

Ebu Bekr b. Abdirrahman, Hz. Peygamberin eşi Ümmü Seleme (r.a) 'den O'nun bir uygulamasını şöyle nakletmiştir:

"Rasûlullah (sav) benimle evlendiği zaman, yanımda üç gün ikamet etti ve dedi ki: "Sana ehlinden bir hakaret söz konusu değil (hakkını noksansız bir şekilde alırsın). Dilersen senin yanında yedi gün ikamet ederim. Ancak seninle yedi gün kalırsam diğer hanımlarımın yanında da yedi gün kalırım.”¹⁶⁴

Sahih-i Müslim'de geçen bir başka tarikte "...bakireye yedi, dula üç gece (zifaf hakkı) vardır. " eklemesi yapılmıştır. Bu rivayetler Hz. Peygamberin bekâr ve dul kadınlar arasındaki gece taksimi uygulamasını göstermektedir.

¹⁶² Ebu Davud, Nikâh, 2133; Tirmizi, Nikâh, 1141; Nesai, İşretü'n-Nisa, 3881; Ahmed b. Hanbel, 2/ 295, 347, 471; İbn Mace, Nikâh, 1969; Darimî, Nikâh, 2212.

¹⁶³ Ebu Davud, Nikâh, 2134; Tirmizi, Nikâh, 1140; Nesai, İşaretü'n-Nisa, 3882; Darimî, Nikâh, 2213; Ahmed b. Hanbel, 6/ 144; İbn Mace Nikâh, 1971.

¹⁶⁴ Müslim, Rada, 1460; Malik, Nikâh, 14; Ebu Davud, Nikâh, 2122.

Enes b. Malik Hz. Peygamberin bir uygulamasını bize şöyle nakletmiştir:

*"Resulullah (sav) Safiyye (ra)'yi aldığı zaman yanında üç gece ikamet etti. Safiyye dul idi."*¹⁶⁵

Eşi Hz. Aişe (r.a.), Hz. Peygamberin bir uygulamasını bize şöyle aktarmaktadır:

*"Resulullah (sav) hastalandığı zaman eşlerini çağırdı ve yanında toplandık. "Ben sizleri teker teker dolaşacak durumda değilim. Uygun görürseniz Aişe'nin yanında kalmama müsaade edin, orada kalayım" buyurdular. Kadınlar da kendisine izin verdiler."*¹⁶⁶

Yine Hz. Aişe(r.a) den gelen bir rivayette şöyle denmektedir:

*"Sevde Bintu Zem'a (ra), gününü Aişe'ye hibe etti. Böylece Resulullah (sav) Aişe'ye iki gün ayırıyordu. Bir kendi günü, bir de Sevde'nin günü."*¹⁶⁷

Enes b. Malik (r.a.), Hz. Peygamber'in uygulamalarından bize şunu haber vermektedir.

*"Bakire, dul üzerine nikâhlanırsa, bakirenin yanında yedi gün kalınması, sonra taksimat yapılarak sıraya konması, dul nikâhlandığı zaman, yanında üç gün kalıp sonra taksimat yapıp sıraya konması sünnettir."*¹⁶⁸

C. HZ PEYGAMBERİN KIZI VE DAMADI HAKKINDAKİ RİVAYETLER

Hız Peygamber damatlarının kızlarının üzerine başka kadın ile evlenmesini istememiştir. Hz. Fâtıma ile evli olan damadı Hz. Ali'nin ikinci bir kadın ile evlenmesine izin vermemiş, Hz. Zeynep ile evli olan damadı Ebu'l-As İbnu'r-Rebi'ye kızı ile evliyken ilave bir kadın ile evlenmemesini şart koşmuştur.

Abdullah b. Müleyke'nin Misver b.Mahreme kanalıyla aktardığı rivayet şu şekildedir.

"Ben, Rasûlullah'tan işittim, kendisi minber üzerinde şöyle buyuruyordu : "Hişâm İbnu'l-Mugîre oğulları kendi kızlarını Ebû Tâlib'in oğlu Ali'ye nikâh etmeleri hususunda benden izin istediler. Ben onlara buna izin vermem. Sonra yine izin vermem, sonra yine izin vermem. Ancak Ebû Tâlib'in oğlu benim kızımı boşamak isterse, o takdirde onların kızıyla evlenebilir. Çünkü kızım Fâtıma,

¹⁶⁵ Ebu Davud, Nikâh, 2123.

¹⁶⁶ Ebu Davud, Nikâh, 2137.

¹⁶⁷ Buhari, Nikâh, 99, Müslim, Rada, 1463.

¹⁶⁸ Buhari, Nikâh, 101-102; Müslim, Rada, 1461; Malik, Nikâh, 15; Ebu Davud, Nikâh, 2124, Tirmizi, Nikâh, 1139.

ancak benden bir parçadır. Ona şüpheler veren şey, beni de şüphelendirir; ona ezâ veren şey, beni de ezâlandırır". İşte böyle söyledi"¹⁶⁹

Bu rivayette Ebu Cehil'in kızı ile evlenme talebinin, onun kabilesinden geldiği anlaşılmaktadır.

Aynı rivayet Ali b. Hüseyin kanalı ile şu şekilde aktarılmıştır:

"...Misver b. Mahreme şöyle dedi:...Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Cehl'in kızı Fâtıma'yı istedi de, ben Rasûlullah (sav)"ı dinledim. Kendisi halka şurada, şu minberinin üzerinde hutbe okuyordu. Ben o zaman baliğ olmuştum:«Gerçekten Fâtıma bendendir. Ben onun (kıskançlık yüzünden) dini hususunda fitneye uğrayacağından korkarım.» buyurdular, demiş. Misver demiş ki: Sonra Abdi Şems oğullarından bir damadını anarak kendisine damat olması hususunda ona senada bulundu. Ve çok güzel sena etti. Buyurdu ki:«Benimle konuştu, bana doğruyu söyledi; bana vadetti, sözünü yerine getirdi. Ben ne helâli haram kılarım, ne de haramı helâl! Lâkin Vallahi Rasûlullah (sav)'ın kızıyla Allah'ın düşmanının kızı ebediyen bir yere gelemez!"¹⁷⁰

Buradaki rivayette ise evlenme talebinin Hz. Ali'den geldiği anlaşılmaktadır.

Hz. Ali'nin evlenme talebini Hz. Peygamber'e Hz. Fatıma'nın şikâyet ettiğine dair gelen bir rivayet de mevcuttur. Ali b. Hüseyin'in Misver b. Mahreme'den gelen rivayeti şu şekildedir:

"Ali b. Ebî Tâlib, Ebû Cehl'in kızını istemiş. Fâtıma bt. Rasûlullah da yanında imiş. Fâtıma bunu işitince, Peygamber' e gelerek ona bunu söylemiş :-Kavmin senin kızların namına kızmadığını söylüyorlar. İşte Ali, Ebû Cehl'in kızını nikâh ediyor! Misver demiş ki: Bunun üzerine Peygamber ayağa kalktı. Kendisini teşehhüd getirirken işittim. Sonra şöyle buyurdular:«Bundan sonra (malûm olsun ki) ben Ebû'l-Âs İbnü Rabi'a ile (kızımı) nikâhladım. Benimle konuştu ve doğru söyledi. Şüphesiz ki, Fâtıma bt. Muhammed benden bir parçadır. Ben ancak ve ancak onu belâya sokmalarından çekiniyorum. Mes'ele şu ki: Vallahi Rasûlullah'ın kızı ile Adüvvüllah'ın kızı, bir adamın yanında ebediyen bir araya gelemezler.» Misver: Bunun üzerine Ali istemekten vazgeçti, demiş"¹⁷¹

Rivayetlerden anlaşıldığı üzere Resûl-i Ekrem'in konuşmasını halka hitaben yapması bir kaç farklı sebebe bağlanmıştır. Bu sebepler, Hişâm oğullarının kendisine gelerek Hz. Ali'nin Ebû Cehl'in kızıyla evlenmesi için izin istemeleri, yahut bizzat Hz.

¹⁶⁹ Buhari, Nikâh, 110; Müslim, Fedail'us Sahabe, 2449.

¹⁷⁰ Müslim, Fedail'us Sahabe, 15/ 2449/ 95; Ebu Davud, Nikâh, 2069; Tirmizi, Menakıb, 61/ 3869.

¹⁷¹ Müslim, Fedail'us Sahabe, 15/ 2449/ 96; Ebu Davud, Nikâh, 2070; İbn Mace, Nikâh, 56/ 1999.

(Rivayetlerdeki Ebu Cehil'in kızının "aduvvullahın kızı" olarak ifade edilip, buna dayanılarak nikahlanmasının istenmemesi "Babasının günah ve düşmanlığından çocuğunun da sorumlu tutulup tutulmayacağı" akla getirmektedir. Kur'an-ı Kerimde müteaddid ayetle herkesin günahının kendine yazılacağı, kimsenin başkasının günahından sorumlu tutulamayacağı belirtilir. Buhari dışındaki eserlerde geçen bu ifadeler hadisin şaz ve illeti bakımından tahlile muhtaçtır.)

Ali'nin Ebû Cehl'in kızı ile evlenme talebini iletmesi yada Hz. Ali'nin bu teşebbüsünü duyan Hz. Fâtıma'nın Hz. Peygambere gidip şikâyetle bulunmasıdır. Hz. Peygamber açık bir konuşma yaparak bu konudaki görüşünü mü'minlere bildirmiştir.

Hz. Ali'nin evlenme teşebbüsünde bulunduğu yahut evlendirilmek istendiği kişi (Ebu Cehil)'in kızı olup müslüman olan Cuveyriye bt. Ebu Cehil b. Hişam'dır.¹⁷² Hz. Peygamber "...ben helali haram, haramı helal kılamam..." diyerek, Ebu Cehil'in kızının Hz.Ali'ye helal olduğunu, bunu haram kılamayacağını belirtmiş, fakat kızı Fatıma'nın üzülmeye, kıskançlık ve fitneye düçar olması endişesi ile bu duruma müsaade etmemiştir. Bu olay Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşmiştir. Bir kısım alimler Hz. Peygamberin kızını Hz. Ali ile evlendirirken, kızı üzerine evlenmemeyi şart koştuğunu, Hz. Ali'nin de bunu unutarak böyle bir teşebbüste bulunduğunu ifade etmişlerdir. Kızı ile evli olan Ebu'l-As'ın meselesini de Hz. Ali'ye örnek olması için açıklamıştır.¹⁷³

Ebu'l-As b. Rebi' Hz. Hatice'nin kız kardeşi Hâle bt. Huveylid'in oğludur. Hz. Peygamber'in büyük kızı Zeynep'le evlidir. Ahlâklı ve dürüst bir kimse olan Ebu'l-As, Kureyş kabilesinin karşı çıkmasına rağmen Hz. Zeynep ile Mekke'de iken nikâhlanmıştır. Hz. Peygamber onun kızıyla evli iken bir başka kadınla evlenmemesini şart koşmuştur. Bedir savaşında müşriklerin safında olan Ebu'l As esir düşmüş, Hz. Zeyneb'in, annesi Hz. Hatice'nin kendisine hediye ettiği kolyeyi fidye karşılığı vermesiyle serbest bırakılmıştır. Hz. Peygamber ashabı ile istişare ederek kolyeyi kızına iade etmiş, Ebu'l-As'ı da serbest bırakmışlardır. Hz. Peygamber, Ebu'l-As'a kızı Zeyneb'i Medine'ye geri göndermesini şart koşmuştur. Ebu'l-As bu şartı kabul etmiş, Hz. Zeyneb'i Medine'ye babasının yanına göndermiş, fakat bir zaman sonra kendi de Müslüman olarak Medine'ye eşinin yanına hicret etmiştir.¹⁷⁴ Rivayetlerde de Hz. Peygamber bu sözü hatırlatarak, sözünü tutan damadını övmüştür.

¹⁷² Ebu Abdillâh Muhammed İbn Sa'd , *et-Tabakatü'l-Kübra*, Beyrut: y.y., 1985, C.VII, s. 31.

¹⁷³ Necati Yeniçel, Hüseyin Karapınar, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1989, C.8, s. 119-120.

¹⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakat*, C.VII, s.262; Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983, C. 5/490-494; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973, C.5, s. 6263-6265.

D.ÇOK EŞLİLİK ÂYETİ GELDİĞİ ZAMAN HZ. PEYGAMBERİN UYGULAMASINA DAİR RİVAYETLER

Buhari ve Müslim dışındaki eserlerde geçen zayıf rivayetlere göre Hz. Peygamber, Nisa Suresi 3. âyet geldikten sonra çok hanımla evli olan sahabelere, (Gaylan b. Seleme, el-Haris b.Kays, Nevfel b. Mu'aviye, 'Urve b. Mes'ud ve Safvan b. Ümeyye'ye,) eşlerinden dördünü seçmelerini, diğerlerini ise boşamalarını istemiştir.

Yusuf Ziya Keskin, “*Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Ayet ve Hadislerin Tahlili*” isimli makalesinde konu ile alakalı rivayetleri ayrıntılı bir şekilde incelemiştir.¹⁷⁵ Ayrıntıya yer vermeden rivayetleri ve kusur sebeplerini zikredeceğiz.

1. Bu rivayetlerden bir tanesi Gaylan b. Seleme b. Mu'attib es-Sakafi ile ilgilidir. İbn Ömer (r.a.)’dan rivayetle

*"Gaylan b. Seleme Müslüman olduğunda nikâhı altında, henüz Müslüman olmayan on kadın vardı. Gaylan Müslüman olunca, bu kadınlar da kendisiyle birlikte Müslüman oldular. Bunun üzerine Hz. Peygamber Gaylan'a, "onlardan dördünü tut, diğerlerini bırak" dedi."*¹⁷⁶

Bu hadis, birden fazla kadınla evliliği sınırlayan rivayetler arasında en çok tartışılan rivayet olmuştur. Bunun sebebi bir kaç tarik ile gelen rivayetin birinde mevsul, diğerinde mürsel olarak rivayet edilmesidir. Bunun yanında Gaylan b. Seleme hakkında mevkuf bir tarikle gelen rivayet varken, aynı tarik bir başka rivayette merfu sayılmıştır. Ravi zincirindeki bir ravinin, adalet ve zabt yönünden sıkıntılı olması yanında, pek çok âlim, yukarıda kaydettiğimiz merfu rivayetin bir başka tarik ile mevsul olarak nakledilmesini hata olarak değerlendirmişler ve doğrusunun mürsel olması gerektiğini söylemişlerdir. Mürsel ise zayıf hadisler gurubundandır. Fakat bununla birlikte çoğu âlim evliliğin dört kadınla sınırlandırılmasını bu rivayete dayandırmaktadır.¹⁷⁷

2. el-Haris b. Kays/ Kays b. Haris¹⁷⁸ ile ilgili rivayet şu şekildedir;

"Müslüman olduğumda, nikâhım altında sekiz kadın vardı. Hz. Peygamber'e gelip, "Ya Resulallah, ben Müslüman oldum, yanımda sekiz kadın var. Onlar da benimle beraber Müslüman oldular ve hicret ettiler. "dedim. Hz. Peygamber,

¹⁷⁵ Yusuf Ziya Keskin, “ Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Âyet ve Hadislerin Tahlili”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Şanlıurfa (2001), C.6, ss. 5-26.

¹⁷⁶ İbn Hanbel, 2/ 13, 44, 83; İbn Mace, Nikâh, 1953; Tirmizi, Nikâh, 1128; Darekutni, *Sünen*, III/ 269-270; Ebu Davud, Talak, 24, Malik, Talak, 77.

¹⁷⁷ Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s. 14.

¹⁷⁸ Kays b. Haris ismi kimi kaynaklarda Haris b. Kays olarak geçmektedir.

"onlardan istediğın dört tanesini seç" buyurdu. Bunun üzerine kalmasını istediklerime "gel", bırakmayı istediklerime de "git", dedim."¹⁷⁹

Bu rivayet tenkit edilen ravi zinciri nedeniyle zayıf kabul edilmiştir.¹⁸⁰

3. Nevfel b. Mu'aviye b. Urve el-Kinani ed-Dili ile ilgili rivayet şu şekildedir.

Nevfel b. Mu'aviye dedi ki:

"Müslüman olduğumda nikâhım altında beş kadın vardı. Resulullah'a sordum, bana "istediğın dördünü seç, diğerini bırak" dedi. Ben de 60 yıldır doğum yapmayan en eski karıma yöneldim ve onu ayırdım."¹⁸¹

Senedinde munkatılık mevcut olan bu hadis zayıf hadisler grubundandır.¹⁸²

4.Urve b. Mes'ud b. Amir b. Mu'attib es-Sakafi ile ilgili rivayet şu şekildedir.

"Urve b. Mes'ud dedi ki: "Müslüman olduğumda nikâhım altında on kadın vardı. Bunlardan dördü Kureyşli olup, Kureyşlilerden biri de Ebu Süfyan'ın kızı idi. Resulullah bana, "onlardan dördünü seç, diğerlerini bırak" dedi. Ben de onlardan dördünü seçtim; seçtiklerim arasında Ebu Süfyan'ın kızı da vardı."¹⁸³

Ravi zincirine bakıldığında da munkatılık mevcut olması sebebiyle zayıf hadisler grubundandır.¹⁸⁴

5. Safvan b. Ümeyye b. Halef el-Kureşî el-Cumahi ile ilgili rivayet şu şekildedir.

"İbn Abbas dedi ki: "Safvan b. Ümeyye Müslüman olduğunda, nikâhı altında sekiz kadın vardı. Rasûlullah ona, bunlardan dördünü tutmasını, diğerlerini ayırmasını emretti."¹⁸⁵

Ravi zincirinde bulunan iki ismin hadis rivayetiyle anılmaması ve zincirdeki diğer bir ismin pek çok âlim tarafından zayıf kabul edilmesinin yanında bazıları tarafından yalancılıkla itham edilmesi sebepleriyle İbn Abbas'tan gelen bu rivayet de zayıftır.¹⁸⁶

¹⁷⁹ İbn Ebi Şeybe, Musannef, IV, 318; İbn Mace, Nikâh, 1952; Ebu Davud, Talak, 2241; Darekutni, Sünen, III/ 271; Beyhaki, Sünen, VII,183, 184; İbn Sa'd, Tabakat, C.6, 377; Ebu Ömer Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed İbn Abdilber, *el-İstiab fi ma 'rifeti 'l-ashab*, thk. Ali Muhammed el-Becavi, Kahire, y.y., t.y., C.1, 299-300.

¹⁸⁰ Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s.15.

¹⁸¹ Beyhaki, Sünen, VII,184; Ebü'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, muh. Muhammed İbrahim Benna, Muhammed Ahmed Aşur, Abdulaziz Ganim, Mısır: Daru'l Kitabu'l Mısriyye, t.y., C.1, s.451.

¹⁸² Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s.16.

¹⁸³ Beyhaki, Sünen, VII, 184.

¹⁸⁴ Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s.18.

¹⁸⁵ Darekutni, Sünen, III/ 269; Beyhaki, Sünen, VII,183.

¹⁸⁶ Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s.19.

Toparlayacak olursak, Yukarıdaki bu beş rivayetden, Gaylan b. Seleme hadisi mürsel olduğu için, el-Haris b. Kays ve Safvan b. Ümeyye rivayeti tenkit edilen raviler sebebiyle, Nevfel b. Mu'aviye ve 'Urve b. Mes'fid rivayetide munkatî' olduğu için hadis usulü kaidelerine göre zayıftır.

Hadis ve tarih kaynaklarında bu isimlerden başka çok eşli sahabilere rastlanmaması, sahabilerin genelinin dört eşten fazlasına sahip olmadıkları ihtimalini göstermektedir. Rivayetlerde zikredilen isimlerin ikisinin Sakif kabilesine mensup olması da çok eşlilik âdetinin daha çok o kabilede uygulanmış olabileceğini akla getirmektedir.¹⁸⁷ Rivayetler her ne kadar zayıf olsa da ravilerin Müslüman olma tarihleri ile hicri 8. yılda inen Nisa Suresi 3. âyetle de çelişmemektedir.

Bunun yanında rivayetler, fakihlerce zayıflık yahut Kur'an'a uygunluğu üzerinden ele alınmayıp - üzerinde icma edildiği için olsa gerek - müslüman olduğunda nikâhı altında dörtten fazla kadın bulunan kimsenin bu kadınlardan hangisini ayıracağı yahut beşinci evliliği yapan erkeğin cezasının ne olacağı hususunda ele alınmıştır.¹⁸⁸

Adnan Demircan makalesinde şu değerlendirmede bulunmaktadır:

"Elimizdeki zayıf rivayetlere göre Hz. Peygamber'in bazı kişiler için getirdiği söylenen sınırlama, onların özel durumlarından kaynaklanmış olabileceği gibi, bu rivayetlerin zamanla ortaya çıkan genel kabulü desteklemek amacıyla uydurulmuş olması da mümkündür. Dörtten fazla olan eşlerini boşamaları istenen kocaların, hangi eşlerini tercih edecekleri hususunda âdil bir ölçü koymalarının imkânsızlığı ve kocalarından ayrılmak zorunda bırakılacak kadınların mağduriyetinin engellenemeyecek olması, bu rivayetlerin değerlendirilmesinde göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir."¹⁸⁹

Bizce de eşleri ayırırken yaşanacak olan mağduriyet ve adaletsizlik açısından bakıldığı zaman rivayetler Kur'an'ın adalet mantığına ters bir durum arz etmektedir.

¹⁸⁷Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s.20; İbn Habib, İslam geldiğinde nikâhı altında on karısı olanları sayarken, sadece Sakiflileri saymıştır. (Ebu Cafer Muhammed b. Habib, *Kitabu'l Muhabber*, nrş: Ilse Lichtenstadter, Beyrut: y.y., h.1361, s.357).

¹⁸⁸Yusuf Ziya Keskin, a.g.m. s. 21; Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbases-Şafii, *el-Ümm*, Beyrut: y.y., 1990, C.5, s.175-176; Ebu Süleyman Hammad b. Muhammed el-Hattabi, *Me'alimu's-Sünen*, İstanbul: y.y., 1992, C.2, s. 677; Şemsuddin Serahsi, *el-Mebsut*, Beyrut: y.y., 1989, C.5, s. 53-54; Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudame, *El-Muğni*, 4.b., Riyad: el-Emanetu'l-Amme, 1999, C.10, s. 14-15; Kurtubî,a.g.e., s.18.

¹⁸⁹ Adnan Demircan, a.g.m., s.23.

III. AYET VE RİVAYETLERİN TAHLİLİ

A. ÇOK EŞLİLİĞİN SINIRLANDIRILMASI

Tarihi kaynaklar çok kadınla evliliğin İslamiyetten önce de var olan bir olgu olduğunu bize ispatlamaktadır. İslâm hukuku kapsamındaki düzenlemelerde, tıpkı kölelik, boşanma ve kadının miras payı meselelerinde olduğu gibi, genel olarak vakıyı dikkate alarak ve kırılmalara yol açmadan reel olanı ideal olana doğru yaklaştırmayı amaçlayan bir yöntem izlendiği dikkati çeker. Çok eşlilik konusu için de aynı durum söz konusudur.¹⁹⁰Var olan sosyal bir vakıa üzerinde düzenleme yapılmıştır.

Çok kadınla evlilikle alakalı en çok tartışılan husus evlenilecek olan kadın sayısının dörtle sınırlandırılıp sınırlandırılmadığıdır. Nisa Suresi 3. âyetteki sayı ifadesinin sınırlama yahut sınırsızlık mı olduğu, sayıların toplamının mı esas alınacağı, eş sayısı ile alakalı olan rivayetlerin usul bakımından illetli olması, âyetin doğrudan bu konu ile alakalı olarak gelmemesi hasebiyle hüküm ifade etmediği görüşü, Hz. Peygamberin on kadar eşinin olması gibi konularda ihtilafların olması, bu hususu en çok tartışılan mevzu haline getirmiştir. Söz konusu görüşlerin hepsine değinmeye çalışacağız.

1. Çok Eşliliğin Sınırsız Olduğu Görüşü

Çok eşlilik sınırsızdır diyenlerden bazıları bu iddalarını Fatır suresi birinci âyete dayandırmaktadır. Nisa Suresi 3.âyetinde geçen sayı ifadesi “...مثنى وثلاث ورباع...” (..mesna ve sülase ve rubaa..)’dir.

Kur’an-ı Kerim’de bu sayı ifadesi aynı şekilde Fatır Suresi’nin birinci âyeti kerimesinde geçmektedir.

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. Yaratmada dilediğini artırır. Doğrusu Allah, her şeye Kadir olandır.”¹⁹¹

Nisa 3.âyette geçen ifadede de çok kadınla evliliğin sınırlandırılmadığını kabul edenlerin görüşleri genel hatları ile şöyledir.

¹⁹⁰Abdurrahim Kozalı, “Die Funktionen Des Rechts Und Einige Bemerkungen zu Den zentralen Koranversen über die Poylgamie aus der sicht der hanafitischen Rechtsmethodologie (usül al-fiqh)”, *Islam im Europäischen Kontext*, Frankfurt: Peter Lang, (2013), s.208, 217.

¹⁹¹ Fatır 35/ 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

Fahrudin er-Razi *Mefatihul-Gayb* adlı eserinde sınırsızlık taraftarlarının görüşlerini şöyle özetlemektedir:

“Bu sayıların zikredilmesi günah ve yasağın mutlak olarak kaldırıldığına delalet eder. Mesela insan çocuğuna “dilediğini yap, ister çarşıya git, ister şehre, ister bahçeye git.” Denildiğinde bu serbestliğin tamamen o çocuğun kendisine verildiğinin ve ondan mesuliyet ile yasağın tamamen kaldırıldığına mutlak ifadesi olur, yoksa bu, sadece sayıldığı o yerler için izin verdiği manasına gelmez. Aksine, saydığı, saymadığı her şeye bir izin manasına gelir. Bu âyet de böyledir. Bir de, bütün sayıları saymak güçtür. Bundan dolayı “Sizin için helal olan kadınlardan nikâh edin” sözünden sonra Allah Teâla sadece bazı sayıları zikredince, bu bütün sayılar için bir iznin bulunduğu bir işaret olmuştur.”¹⁹²

Bazıları da “Size helal olan kadınlardan... evlenin ” denirken ifadenin tüm sayıları içine aldığı, çünkü istisna edilecek sayı olmadığını, “İkişer, üçer dörder olmak üzere...” ifadelerinin ise umumi manayı tahsis edip sınırlandırılmayacağını ifade etmişlerdir.¹⁹³

Mustafa Yıldırım da sayıların sınırsızlık ifade ettiğini şu sözlerle belirtmektedir,

“...Araplar bu çeşit kullanımlarda sayıları genellikle dörde kadar ifade ederler, sonraki sayıları kullanmazlar.¹⁹⁴ Ve bu durum, mesnâ ve sülâse ve rubâ (ikişer, üçer, dörder) ifadesinin dil kuralları bakımından sınırlama ifade etmediğini göstermektedir. Bunun yanında 3.âyetteki “ikişer, üçer, dörder...” ifadesinin o dönemdeki mevcut çok eşlilik uygulamasının bir tezahürüdür. Konuşma dilinde muhatabın kültürü ve algı biçimini dikkate almak iletişimin önemli şartlarından. Allah da muhatabıyla iletişim kurarken aynı şartı dikkate almıştır. Bunun yanında “ikişer, üçer, dörder..” ifadesi sayı ifade etmekten ziyade “yetimlerin mallarına konmak için onlarla evliliği bahane etmeyin. Evlenilecek başka kadın mı yok. Hem de istediğiniz kadar. ...” anlamında bir söz üslubu olduğu kanaatindeyiz.”¹⁹⁵

İbn Habib, *Kitâbü'l-Muhabber* isimli eserinde, Müslüman olduğunda 10 eşi olan Sakîflilerden bahsederken, çok eşli olan sahbelerin yanında ‘Urve b. Mes‘ûd’u da, sayısı dördü aşan eşlerini "boşaması istenmeyen" bir kişi olarak belirtmesi çok eşlilikte sayı sınırsızlığına delil olarak gösterilmektedir.¹⁹⁶

¹⁹² Fahrudin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir: Mefatihul-Gayb*, trc. Suat Yıldırım vd., Ankara: Akçağ Yayınları, 1990, C. 7, s. 332- 333.

¹⁹³ Fahrudin Er-Razi, a.g.e., C.7, s. 332- 333.

¹⁹⁴ Buhari Tefsir, 4.

¹⁹⁵ Mustafa Yıldırım, a.g.m., s. 538-539.

¹⁹⁶ İbn Habib, a.g.e., s.357.

Bunun yanında Nisa suresi 3. âyeti kerimesinin nüzül sebebi yetimler hukuku ile ilgili yani hususi olup çok eşlilikle ilgili olmadığı hatta bu şekilde bir düşüncenin konunun insicamını bozduğu belirtilerek buradan evlilikle ilgili bir hüküm çıkarmanın da mümkün olmadığı belirtilmektedir.¹⁹⁷

2. Çok Eşliliği Sınırlayanların Görüşleri

a. Dörtten Fazla Sayı ile Sınırlayanların Görüşleri

Şia, Rafizîler ve bir takım Zahiriler gerek sayı belirten söz konusu ifadelerin kelime yapısı, gerekse sayıların arasındaki “vav” bağlacı sebebiyle sayıyı $2+3+4=9$ 'a, Zahirilerin bazıları da sayıları ikişerli toplayarak $2+2+3+3+4+4=18$ 'e çıkarmışlardır.¹⁹⁸

er-Razi eserinde bu görüştekileri şöyle özetlemektedir. “Âyetteki atıf vâvı, cem (toplama, bir arada bulunma) manasını ifade eder. Âyetteki “...ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder...” tabiri bütün bunların toplamının helal olduğunu ifade eder ki bu da dokuz eder. Hatta ikişerli toplanınca on sekiz eder.” Böyle söyleyenlerin birinci dayanağı şudur: Hz. Peygamberin vefat ederken dokuz hanımı olduğu tevatür ile sabittir ve Araf Suresi 158. Âyeti kerimede “...*Ona uyun.*” emri vardır. Emir en hafifi de mübahlığı ifade etmektedir. İkinci dayanakları ise, dokuz hanımla evlenmek Hz. Peygamberin sünnetine uymak demektir. Hz. Peygamber “ *Benim sünnetimden yüz çeviren benden değildir.*”¹⁹⁹ buyurulmuştur. Bu hadisin zahiri dörtten fazla kadınla evlenmeyi terk eden kimseyi kınamayı, en azından bunun caiz olduğunu söylemeyi gerektirir.”²⁰⁰

b. Çok Eşliliğin Dört Kadınla Sınırlı Olduğu Görüşünde Olanlar

Çok eşlilik konusunda en yaygın kanı dört ile sınırlandırılmış olduğu görüşüdür. Müfessirler ve fakihler, ayetteki kelimelerin yapısından yola çıkmak, cümlenin yapı ve genel manasına bakmak, sahabelerin çok eşli olması rivayetlerini örnek göstermek, ayetin hukuki alanda düzenleme olması gibi dayanaklardan bir veya bir kaçını benimsemek suretiyle dört ile sınırlandırıldığı görüşündedirler. Bunları kısaca beyan edeceğiz.

¹⁹⁷ Mustafa Yıldırım, a.g.m., s. 538-539.

¹⁹⁸ Kurtubî, a.g.e., C.4, s. 569.

¹⁹⁹ Buhari, Nikâh, 1; Müslim, Nikâh, 1401.

²⁰⁰ Fahrudin Er- Razi, a.g.e., C.7, s. 332-333; İbn Kudame, a.g.e., C.9, s. 471.

Ragıp el -İsfahani, el-Müfredat’ında kelime yapısını şöyle beyan eder:

“Mesnâ(çoğulu; mesâni) senâ/ yesnû filindedir. Eğdi, dürdü, övdü, üst üste koydu, içinde gizledi, birinin yanına geldi, ikincisi, ,ikinin yanına geldi, üçüncüsü oldu, bir işi yaptı, sonra ona ikincisini ekledi, (sennâ, iki yaptı, ikiledi) övdü, methetti, bir şeyden alıyordu, engelledi, gibi manalara gelmektedir. Birinin yanına gelip onu tek olmaktan çıkarmak, biri iki, ikiyi üç, üçü dört yapma anlamındadır. Denir ki, bir daha alıp onu iki yaptım, onun yanına vardım ikincisi oldum, ona kendisiyle iki olacağı şeyi ekledim. Allah mesnâ ve sülâsa ve ruba demiştir.”²⁰¹

Yani bir eşi olan ikinci, iki eşi olan üçüncü, üç eşi olan bir tane daha alıp dördüncüsü ile evlensin demektir.²⁰²

Er-Razi de çok eşliliğin dört ile sınırlandırıldığı görüşündedir. Tefsirinde konuyu şu şekilde ifade etmiştir:

“Cenâb-ı Hak, bu ifâdeyi vâv harfi ile birbirine atfedince, bu durum herkesin bu hallerden herhangi birini tercih edebilmesinin caiz olduğunu ifade etmiştir. Bunun bir benzeri de, bir kimsenin bir topluluğa, "Bin dirhem olan şu parayı ikişer ikişer ve üçer üçer ve dörder dörder bölüşün" demesidir. Onun, bu sözünden maksadı, o gruptakilerden bir kısmının ikişer dirhem almalarının, diğer bir kısmının üçer dirhem almalarının ve üçüncü bir kısmın da dörder dirhem almalarının caiz olduğunu anlatmaktadır.”²⁰³

İbn Kesir, Fatır ve Nisa surelerindeki sayı ifadelerinin aynı olduklarını Fakat Fatır suresindeki ifadenin bir takım sebeplere binaen dörtten fazla olma ihtimalinin reddedilmeyeceğini, Nisa suresinde ise sınırlandırıldığını ifade etmiştir. Çünkü ona göre (Cumhurun da bu görüşte olduğunu belirtir) burada Cenab-ı Hakk, bir nimetini dile getirip onu mübah kıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla dörtten fazla kadınla evlenmek caiz olsaydı Allah'ın Teala'nın bunu belirteceği görüşündedir.²⁰⁴ İmam Maturidi de, haksızlık edilmesinden korkulursa bir tanesi ile yetinilmesi vurgusundan hareketle ayette sınırın dört olacağını belirtir. Zira dörtten fazla sayıda kadın ile evlenilebileceği düşünüldüğünde buradaki bir istisnasının anlamı kalmayacaktır.²⁰⁵

Bir başka görüşe göre ise (ثلاث وارباع/ikişer, üçer, dörder) kelimeleri de, rakam olmaları hasebiyle hâss (tek bir mânayı ifade etmek üzere vaz’ olunmuş lâfız)

²⁰¹ Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal Rağıb el-İsfahânî, *el-Müfredat Elfazü'l-Kur'an*, thk. Saffan Adnan Davudî, Dimeşk: Darü'l-Kalem, 2009. s.178.

²⁰² Duman, a.g.e., C.3, s. 274.

²⁰³ Fahrüddin Er-Razi, a.g.e., C.7, s. 332-333.

²⁰⁴ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, C.1, s.449.

²⁰⁵ Ebu Mansur el-Maturîdî, *Te'vilât'ül Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, 2.b., İstanbul: Çınar Matbaası, 2017, C.3, s.19.

lâfızlardır ²⁰⁶ ve manalarına delâletleri kat'îdir. Dolayısıyla bu rakamlar için “bunlar kesretten (çokluktan) kinâyedir, dörtten fazla eşle evlilik de mümkündür” denemez.²⁰⁷

Bunların yanında, yukarıda zikrettiğimiz Buhari ve Müslim harici kaynaklarda geçen ve zayıf mertebesinde olan dörtten fazla olan eşlerini boşayanlar ile ilgili rivayetler ve sahabe ve tabiinden kimsenin dörtten fazla kadın ile evlenmemiş olması da²⁰⁸bu görüşü benimseyenlerin dayanakları olmuştur.

Nisa Suresi 3. âyetteki "mesna ve sülase ve rubâ'a" (ikişer, üçer, dörder) ifadesinde geçen vav harfi, müfessirlerin çoğunluğuna göre ibaha (helal kılma) ve tahyir (tercih) anlamında olup cem' için olmadığı kabul edilmiş ve bu âyetin evlenilecek kadın sayısını sınırlayıcı olduğu görüşü benimsenmiştir. Buna göre Nisa süresi 3.âyet, yetimlerin haklarını korumak ve kadınlar arasında adaleti sağlamayı hedeflemekle birlikte, dört kadından fazlasıyla evlenmeyi yasaklayıcı bir hüküm ifade etmektedir. Çok eşliliği dört ile sınırlandıranlar, bunu beşinci eşle evlenmek için engel olarak görmektedir.²⁰⁹

“Yetim” ve “Yetama” kelimelerinden babaları vefat etmiş oğlan ve kız çocukları anlaşılacağı gibi kocası ölmüş, kocasız kalmış dul kadınlar da anlaşılabilir. ²¹⁰ Hz. Peygamber de “*Dul kadınlar evlendirilirken kendilerinin görüşlerine başvurulmalıdır.*” diye buyurmuş, rivayetteki dul kadınları “Yetîme” kelimesiyle ifade etmiştir.²¹¹“Yetim” kelimesi bu iki manaya da şamil olduğuna göre her iki gurubun da canı, malı, ırzının daha da çok korunması gerekmektedir. Bu sebeple Nisa Suresindeki 3.âyet-i kerimede “Eğer yetimler hakkında adil davranmamaktan korkarsanız, halinize göre beğendiğiniz kadınlardan iki, üç, dörde kadar evlenebilirsiniz. Şâyet aralarında adaletli davranmamaktan korkarsanız bir kadınla yetinin denmiştir. Devamında “ Bu (bir kadınla evlilik) doğruluktan sapmamanız için en uygun yoldur.” buyrulmuştur.

²⁰⁶Rakamların hâss lâfız grubuna girdiğine dair bkz. Abdülkerim Zeydan, el-Veciz fi Usûli'l-Fıkh, İstanbul: y.y.,1979, s. 280.

²⁰⁷ Kozalı, a.g.m., s.217.

²⁰⁸ Yusuf Ziya Keskin, a.g.m., s.22; Halil İbrahim Acar, *İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017, s. 84.

²⁰⁹Kurtubî, a.g.e., C.4, s. 571; İmam Tahavi; *Tahavi Muhtasarı: Mukayeseli Hanefî Fıkhı*, çev. Soner Duman, İstanbul: Beka Yayıncılık , 2013, s. 348; Mehmet Keskin, *Şafi Fıkhı*, 2.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, C.2, s.81.

²¹⁰İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut: t.y., y.y. C.12, s.645-646; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kuran Dili*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1960, C.2, s.1281.

²¹¹Ebu Dâvud, Nikâh, 23-25; Tirmizî, Nikâh, 18; Darimi, Nikâh, 12; Nesâî, Nikâh, 31

İmam Şafii'ye göre de, "fenkihû" ifadesinden anlaşıldığı üzere, ayetnikâhın vacibiyetine ait olmayıp, nikâh adedinde helal olan miktarı beyan için indirilmiştir. Buradaki ilahi murad, erkeğin mali gücüne göre dörde kadar kaç kadını idare edebileceğini düşünüyorsa o kadar kadınla evlenmesidir. Bundan fazlası haramdır.²¹²

Aileyi toplumun temeli sayan Kur'an-ı Kerim, aile konusunda çok hassas davranarak, eşler arasındaki hususları birçok âyet-i kerime ile ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Çok kadınla evlilik de ailenin yapısında ciddi bir şekilde değişim meydana getirmektedir. Her ne kadar ayetin sevk sebebi (Şari'in gözettiği temel amaç), dört eşlilikle ilgili bir düzenleme olmayıp, bu, asıl amacın bir parçası ve ikincil bir konu olarak işlense de, söz konusu evlilik eşler arasında hukuki netice doğuran bir akittir. Dolayısıyla bu şekilde hukuki bir durum ihtiva eden âyet-i kerimede kullanılan ifadeler hukukun temel işlevlerinden hareketle anlaşılır, kesin ve net olmalıdır.²¹³Bize göre de Kur'an ı Kerim bu prensipten hareketle çok kadınla evlenmeyi zaruri şartlar dahilinde dört ile sınırlandırmıştır.

B. ADALET ŞARTINI TEMİN

Ana amacı Allah'a iman olan, İslam dini, bu amaç yolunda Kur'an-ı Kerimde 3 gaye edinmiştir. İkiisi tevhid ve ubûdat olan bu gayelerin üçüncüsü adalettir. Kur'an, kulun diğer kullar ile olan münasebetlerini adaletli bir yapı üzerine tesis etmeyi amaçlamaktadır. Bununla ilişkili olarak da insanın sosyal hayatı ile ilgili tavır ve davranışlarını disipline eden muamelat kurallarının, gayesi de adalettir.²¹⁴ Bunun yanında sosyal hukukun üç temel işlevinin ilk maddesi de adalettir.²¹⁵

Kur'an-ı Kerim müteaddid ayette doğrudan adalet vurgusu yapmış, hem kendi adaletinden bahsetmiş, hem de insanın adalet üzere olması istenmiştir.

²¹² Ebu Abdillah Muhammed b. İdris b. Abbas eş- Şafii, *Ahkamu'l Kur'an*, tah. Abdulhalik, Beyrut: Daru İhyau'l Ulum, 1990, s. 194, Celal Yıldırım, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farklılıkları*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1971, C.1, s. 246.,

²¹³ Kozalı, a.g.m., s.208, 216.

²¹⁴ M.İlyas Bozkurt, *Mukaddime*, Bursa; Bozkurt Vakfi, 2014, s. 286-306.

²¹⁵ Diğer iki işlev ise toplumsal ihtiyaçları karşılama (amaca uygunluk) ve hukuk güvenliğidir (düzen); Bilge, a.g.e., s. 20,21; Orhan Münir Çağıl, *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş*, 3.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1966, s. 39, 48.

“Allah şüphesiz adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla bakmayı emreder; hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı yasak eder. Tutasınız diye size öğüt verir.”²¹⁶, “De ki: “Rabbim adaleti emretti...”²¹⁷

Aile sosyal hayatın temeli ve yapıtaşı olan bir kurumdur. Toplumsal adaletin yerleşebilmesi için, onun en küçük organın da adalet üzerine inşa edilmesi gerekir. Bu öneme binaen Allah’u Teâla, Kur’an’ın temel prensiplerinden biri olarak sunduğu ve pek çok âyette zikrettiği, “adil olma” ilkesini aile içinde de uygulanmasını istemiştir.

Kur'an-ı Kerim' deki adalet ile ilgili ayeti kerimelerde kadın erkek ayrımı yapılmadan herkes için adalet vurgusu yapılmış, fakat az sayıda da olsa birkaç ayeti kerimede özellikle erkeklerin kadınlara hususunda adil davranması konusu işlenmiştir.²¹⁸

Kur’an’da adâlet, adl (عَدْلٌ) , kıst (قِسْطٌ) ve mîzan (مِيزَانٌ) kelimeleri ile ifade edilmiştir. Ayrıca صدق (صِدْقٌ) kelimesi de ahlakî adâleti karşılamaktadır. A-d-l (ع-د-ل) fiili, isim ve fiil formları ile 12’si Mekkî, 16’sı Medenî toplam 28; kıst kelimesi 8’i mekkî 17’si medeni 25; mîzan ise 17’si Mekkî 6’sı Medeni 23 ayette yer almaktadır. Kur'an'da adalet toplam 76 kez kullanılmıştır.²¹⁹

Nisa Suresi 3. âyette de adaletle ilgili iki kavram kullanılmaktadır. Ayetin ilk cümlesinde yetimlerin (malları) konusunda kıst (قِسْطٌ) ifadesi, ayetin sonunda da evlenilecek kadınlar hususuna da adl (عَدْلٌ) kelimesi kullanılmıştır. Surenin 129. âyetinde de evlenilen kadınlar arasında adaleti sağlama hususunda da adl (عَدْلٌ) kelimesi kullanılmıştır.

Kıst (قِسْطٌ) kelimesi kişinin arkadaşından kendi verdiğiğine, eşit faydalar elde etmesine yani alışverişteki adalete benzer biçimde adil ola(rak paylaştırılan)n pay/ hisse, hak sahibine hakkını âdil bir şekilde vermek anlamındadır.²²⁰ Anlamına da uygun olduğu üzere Nisa Suresi 3. âyette yetimlerin mallarını taksim konusunda kullanılmıştır. Bu anlamıyla "kıst" nihai olarak taksimi gerçekleştirebilecek bir adaleti ifade etmektedir.

Adâlet (عَدَالَةٌ) kelimesi, “denk olmak, adaletle hükmetmek, doğru davranmak, istikamet üzere olmak anlamındaki (ع-د-ل) fiilinden türemiştir. Bu kökten mastar olan

²¹⁶ Nahl 16/ 90, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

²¹⁷ Araf 7/ 29, Diyanet İşleri Başkanlığı Meali.

²¹⁸ Nisa 4/ 3, 11,12, 127, 129.

²¹⁹ Muhammed Fuad Abdülbaki, *El-Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: Daru'l-Hadis, 2001, s. 450, 448, 449, 750, 751.

²²⁰ Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal Râğib İsfahânî, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1997, s. 1206.

(عَدْل) kelimesi eşitlik, denklik, hak ile hükmetmek, eşit ve denk biçimde dağıtmak, insaf, bir şeyi yerli yerine koymak, haksızlıklardan uzaklaşarak orta yolu tutma, kişinin kendi mülkündeki tasarrufu anlamında bir terimdir.²²¹ Çok kadınla evlilikte de mezkûr ayetlerde anlamına uygun olarak "adl" kelimesi kullanılmıştır. Bu anlamlarıyla "Adl" kelimesi "kıst" kelimesini de kapsayan bir ifadedir.

Kur'an'ın müsaade ettiği sayıda kadını aynı anda nikâh altında bulundurabilmek, adalet şartına bağlanmıştır. Bu da Nisa suresinin 129.âyeti ile desteklenmiş ve kadınlar arası adaletin sağlamanın zor bir durum olduğu ifade edilmiştir.

Surenin üçüncü âyet-i kerimesinde "...adaleti sağlayamamaktan korkarsanız..." ifadesi ile 129. âyetinde "...ne kadar uğraşsanız da adaleti sağlayamazsınız..." âyetlerinde ki adaletin niteliğinin farklı olduğu anlaşılmaktadır.

Nisa suresi 3. âyetindeki "adaleti sağlamayacağınızdan korkarsınız" ifadesi usul-ü fıkihtaki iktizanın dalaleti gereği adalet sağlamanın mümkün bir hal olduğu,²²² 129. âyette ki "isteseniz de sağlayamazsınız" ifadesi ile de bunun mümkün bir hal olmadığı anlaşılmaktadır. İki ayette kelimenin iki farklı vecihleri kullanılmıştır.

Nisa suresi 3. âyetindeki "...Şâyet adâletli davranamamaktan endişe ederseniz..." ifadesinde yer alan "adâlet" kelimesi yine hâss bir lâfızdır. Buradaki "adâlet" fıkih kitaplarında "kasm" kavramıyla ifade edilmektedir. Kasm, kocanın eşlerine ünsiyet kurma, geceleme, sohbet kılık-kıyafet, yiyecek, barınma, gibi zahiri haklar anlamında eşit davranmasına denmektedir.²²³ Bunlar, nafaka cinsinden olup sağlanması erkeğin kudreti dahilindedir.²²⁴ Ayette şâyet adalet yerine getirilemeyecekse tek kadın ile evlenilmesi emredilmiştir. Malikiler ve bazı Hanefiler, geceleme ve ünsiyet haricindeki nafaka hususunda erkeğin eşlerine eşit dağılım yapmasının vacip değil, aksine onlardan her birine haline uygun nafaka-ı misl vermenin gerekli olduğunu, fakat bu durum kadınlar arasında fitne ve kine yol açacak ise bunun caiz olmadığını

²²¹ İsfahânî, *El-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'ân*, s.552.

²²² Mustafa Yıldırım, a.g.m., s.537.

²²³ Kozalı a.g.m., s.216; Abdülğani el-Meydânî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitâb*, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi , 1985 , C. III, s. 30.

²²⁴ İmam Tahavi, a.g.e., s. 348; Abdurrahman Cezeri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993, C. 5, s. 2346-2347, Yazır, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkhı İstilahları Kamusu*, C.5, s. 155.

belirtirler. Buradaki amacın da haksızlık yapmayıp, zulmetmeksizin her eşe layık olan hakkını vermek olduğunu söylerler.²²⁵

129. âyette "*...Ne kadar uğraşsanız da kadınlar arasında adaleti sağlamaya asla güç yetiremezsiniz...*" ifadesinde yer alan adalet te'kidi nefyi istikbal olarak özel bir kipte gelmiş olup, manaya dalaleti kat'i olup gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradaki adaletin Nisa 3. âyetteki sözü edilen zahiri anlamda (kasm) adaletten farklı olarak "sevgi- muhabbet" olduğu belirtilmiştir. Çünkü bir koca eşlerine zahiri/dışsal anlamda eşit davranabilse de duygusal bakımdan bunu gerçekleştiremez, yani bütün eşlerini aynı derecede sevemez. Fakihler bu iki âyetteki "cihet" farklılığını belirterek aralarında çelişki olmadığını ortaya koymaya çalışmışlardır.²²⁶Dahhak, İbn Abbas, Hasan el-Basri, Ubeyde es-Selmani, Mücahid gibi müfessirler de bu şekilde düşünmektedir.²²⁷

İnsan adaletli olmaya çalışsa da gönlünün meyli hususunda adaletli olması elinde değildir.Dolayısıyla da gönlün meyli konusunda mükellef tutulmaz.Koca, duygusal yönden daha az sevgi hissettiği hanımlarına karşı da ilgisiz kalmamalı, âyetin ifadesi ile "*...sanki evli değilmiş gibi..*" o erkek ile eş değilmiş gibi askıda bırakmamalıdır. Ona karşı hissettiği daha az sevgi diğer eşine karşı söz ve fiillere yansıtılmamalıdır.²²⁸

Âyet-i kerimeler meâni ilmi ²²⁹ bakımından incelenecek olursa da adalet konusunda aynı sonuca varılır. Birinci şart cümlesi: "*Eğer yetimlerin haklarına riâyet edememekten korkarsanız...*"Birinci ceza cümlesi: " *... size helal olan kadınlardan ikişer, üçer, dörder alın (nikâhlayın)*" İkinci şart cümlesi: "*Haksızlık yapmaktan korkarsanız...*"İkinci ceza cümlesi: "*... bir tane alın (nikâhlayın).*"

Bu âyetin ikinci şartını yerine getiremeyeceğini bilen kimsenin, bir kadınla evli kalması gerekir. Bildiğimiz kadarıyla bu görüşe karşı olan hiç bir İslam âlimi yoktur.

²²⁵ Cezeri, a.g.e., C. 5, s. 2346-47.

²²⁶Kozalı a.g.m. s.216; Konuyla ilgili olarak bk. Kurtubî, a.g.e., C. VII, s. 167; Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed İbnü'l Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, muh. Ali Muhammed Becavi, Kahire: İsa el-Babi el-Halebi ve Şerikahu, 1974, C. I, s. 634, 635; Cezeri, a.g.e., s. 2348; İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, C.3, s. 173; Seyyid Kutub, *Fi Zilali'l Kur'an*, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İstanbul: Dünya Yayınları,1991, C. 3, s. 353.

²²⁷Flamur Kasami, *Kur'anda Çelişkili Gibi Görünen Ayetler*, İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2016, s.166.

²²⁸Maturîdi, a.g.e.,C.3, s. 69

²²⁹Cümle yapısı ve cümle çeşitlerini inceleyen tefsir ilim dalı.

İslam Hukukçuları nezdinde adalet dinen şart olarak kabul edildiğinden, adaletin tersi olan zulüm yapmama konusunda kendisinden emin olmayanların, aileyi fesda ve evi harabeye çevireceğinden birden fazla kadını aynı nikâh altında bulundurmaları caiz değildir.²³⁰

Fakihlere göre, koca eşler arasında gözetmesi gereken adaleti açıkça ihlal ediyorsa haksızlığa uğrayan kadının mahkemeye başvurma hakkı vardır. Hakim kocayı adaletli olmaya zorlar. Eğer aynı hal devam ederse kadının talebi üzerine hakim nikâhı fesh edebilir.²³¹

Hz. Peygamberden bize gelen çok eşlilikle ilgili rivayetlerin ikisinde de adalet vurgusu vardır. Çalışmamızda da işlendiği üzere bunlardan biri eşler arasında adalet hususunda mü'minlere uyarı, diğesinde ise Hz. Peygamber'in kendisinin de adaleti sağlamaya çalıştığı konusunda örnek niteliğindedir.²³²

Dolayısıyla birden fazla kadınla evlenmek çok ciddi bir sorumluluk gerektirmektedir. Kur'an bu sorumluluğa dikkat çekmektedir. Adaletin sağlanamadığı zaruri durumlar dahilinde çok eşli evliliklerde şüphesiz sıkıntılar meydana gelecektir. Bu durum, hanımlar arasında çekememezlik ve aile içi huzursuzluğa neden olabilir. Huzursuz bir aile yapısı, sağlam olmayan bir toplum inşası demektir. Bu cihetten ailede sağlanacak adalet son derece önemlidir.

C. TEK EŞ TAVSİYESİ

Nisa suresi 3. âyetinde “...eğer adaleti sağlayamayacağınızdan endişe ederseniz bir tanesi yahut elinizin altındakiler ile yetinin. Bu haktan sapmamanız için daha uygundur.” denilerek, açık bir şekilde tek eş ile evlenmeye teşvik edilmiştir.

Kozalı ilgili makalesinde konuyla ilgili şu ifadeler yer vermektedir:

“... (وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا) şartının cevabı olan (فانكحوا/evlenebilirsiniz) emri vücut değil, ibâha (serbestiyet) bildirmektedir.²³³ Bu ibâha anlamı aynı zamanda, şartların bulunması durumunda dört kadına kadar evlenmenin mübâh/caiz olduğunu da ortaya koymaktadır...”

²³⁰ Muhammed b. Abdulvahid Sivasi İskenderi İbn Hümmam, *Şerh'u Feth'il-Kadir*, Beyrut: Daru Sadir, h.1316, C.3, s.144; Halil İbrahim Acar, *İslam Hukuku*, s.94.

²³¹ Mustafa Yıldırım, a.g.m., s. 544, Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istilahâtü Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul t.y., C.2. s.344.

²³² Bkz. s. 38-39.

²³³ İmadüddin b. Muhammed et-Taberi İlkiyâ el-Herrâsî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Beyrut,y.y., t.y., C. I, II, s. 317; Ayrıca bkz. Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Kahire, Daru'l-Kutubi'l-Hadisyye, 1975, C. II, s. 43.

... (فواحدة/Bir hanımla evlenin) ifadesi ise (Şâyet adâletli davranmamaktan endişe ederseniz/وان خفتم الا تعدلوا) şartının cevabı olmak hasebiyle bu ifadeye bağlıdır. Takdirî olarak emir anlamı taşıyan (فانكحووا واحدة) ifadesi,²³⁴ mutlak emrin mücebbinin vücûb olduğu da dikkate alındığında, eşler arasında adâletin sağlanamaması “endişesinin” bulunduğu yerde tek eşliliğin “emredildiğini” ortaya koymaktadır.²³⁵

Yani kadınlar arasında adaleti sağlamak mutlak bir gereklilik olup, adalet sağlanamayacak ise ancak tek kadınla evlenilebilir.

Razi’ de konu hakkında şöyle demektedir.

“Allah’uTeâla, çok kadınla evlenilmesi halinde daha fazla harcamada bulunmak zorunda kalınacağından bu sebeple de yetimin malına el uzatılması muhtemel olacağından veliyi çok kadınla evlenmekten sakındırmıştır.”²³⁶

Şia ve Zahirilerin dışında İslam âlimleri de, bu âyetten, bir erkeğe dörde kadar evlenme müsadesinin verildiğinin anlaşılacağını, fakat esas olanın tek evlilik olduğu, çünkü tek eşliliğin, Kur'an'ın ifade ettiği sevgi, huzur ve rahmeti²³⁷ getirdiğini ifade ederek çok evliliğin, geçici bir durum olduğunu ve çok ağır şartlara bağlandığını zikretmektedirler.²³⁸

İlgili rivayetlerde de işlendiği üzere Hz. Peygamberde kızlarının kocalarının tek eşli olmasını istemiştir. Damadı Hz. Ali’nin Hz. Fatıma’nın üzerine bir kadınla evlenmesine müsaade etmemiş, diğer damadı Ebû'l-Âs b. Rebi ile kızı Zeyneb'i evlendirirken, kızının üzerine bir başka kadını nikâhlanmasını şart koşmuştur.

Âyetlerden anlaşılacağı üzere çok evliliğe herhangi bir yasak getirilmemiştir. Tek kadınla evlilik teşvik edilmiş daha uygun görülmüştür. Nisa suresinin 3.âyetinde geçen “...bu sizin haktan sapmamanıza, zulme meyletmemenize daha yakındır, daha uygundur.” âyeti ile de adaleti temin etmede tek kadınla evlilik en garanti yol olduğu gösterilmiştir.

Kur'an'da çok kadınla evliliğin yasaklanmamış, ancak buna ağır şartlar dahilinde izni verilmiş olması (evlenildiği takdirde zahiri anlamda adaletin mutlaka sağlanması,

²³⁴Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, Beyrut: 1983, y.y., C. I, s. 255.

²³⁵Kozalı, a.g.m., s. 217.

²³⁶Fahrudin er- Razi, a.g.e., C.8, s. 352.

²³⁷Rum Suresi 30/ 21, Secde Suresi 41/ 2.

²³⁸Rıza Savaş, “İslam’a Göre Kadının Toplumdaki Yeri”, *İslam Işığında Kadın, TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri- 25*, Ankara: TDV Yayınları,(1998), ss. 95-112, s.104; Süleyman Ateş, "Kur' an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma İle İlgili Âyetlerin Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara: (1978), S. XXIII, s. 227, 229.

batını/ muhabbet anlamda adaletin ise azami derecede gözetilmeye çalışması), çok eşliliğin müslümanlar için zaruri durumlarda olabileceğini göstermektedir. Bu husus hukukun toplumsal ihtiyaca cevap verme işlevi altında yahut İslam hukuk terminolojisinde “Mekâsidü’ş-şeria” olarak isimlendirilen değerler sistematığında Zaruriyyat (can, akıl, nesil, mal, dinin korunması) kapsamında özellikle neslin ve dinin korunması kısmıyla irtibatlıdır.²³⁹ Bu amaçlar ile gerçekleştirilen çok eşliliğin uygulanabileceği durumlar, bölümün son kısmında ayrıntılı olarak işlenecektir.

D. ÇOK EŞLİLİKTE KADININ RIZASI

Nikâh akdi tarafların karşılıklı serbest irade ve rızalarıyla gerçekleşen ve bu bakımdan içinde şer’an muteber her çeşit şartın yer alabileceği, normal bir hukuki ilişki olarak tanzim edilmiştir²⁴⁰.

İslam hukukunda kadın evleneceği erkeğin ikinci, üçüncü yahut dördüncü eşi olmayı istememe hakkına sahiptir. Arzu ederse çok eşli erkekle evlenmeyebilir. Bu hususta mezheplerin genel görüşü bu şekildedir. Fakat erkeğin evli olduğu kadın yahut kadınların, üzerine ilave bir evlilik yapması konusunda kadının rızasının olması hususunda görüş ayrılıkları mevcuttur. Evlilik gerçekleşirken yapılan nikâh akdinde eşler isterse birbirlerine şartlar ileri sürebilmektedir. İslam hukukunda nikâh akdinin gereğine uyan şart sahih, akdin gereğine uymayan yahut şer’i hükümlerin cevaz vermediği şartlar ise fasit olarak isimlendirilmiştir.²⁴¹

Kadının, erkeğe kendisiyle evli iken ikinci bir kadınla evlenmemesi şartı koşması Hanbelî Mezhebi haricindeki mezheplere göre fâsid bir şarttır. Malikilere göre sahih şartlar mekruh ve mekruh olmayan olmak üzere iki çeşittir. Kadının kocasına koştığı kendi üzerine evlenmemesi şartı, erkeğe zorluk olması sebebiyle mekruh bir şarttır. Bu şart kocayı bağlamaz fakat evlilik akdine de zarar vermez. Eğer koca, eşinden başkası ile evlenmeyeceğine yemin edip de bu olduğu takdirde boşanma yetkisini kadına verdiği durumda, kadının ileri sürdüğü herhangi bir boşanma şekliyle, şartı yerine getirmek zorundadır.²⁴²

²³⁹ Kozalı, a.g.m. s.220-221.

²⁴⁰ Hamidullah, *İslama Giriş*, C.II, s.719.

²⁴¹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, trc. Abdurrahim Ural, İstanbul: Risale Basın Yayın,1994, C.9, s. 45-47.

²⁴²İbn Cüzey, *Kavaninu'l-Fıkhiyye*, Kahire: Daru'l-Fikr, t.y., s. 218-220; Ebu'l-Berekat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdir, *Eş-Şerhu's-Sağir*, Kahire: Daru'l-Maarif, t.y., C.2, 374-376, 579; İbn Rüşd, a.g.e., C. II, s. 57.

Şafi Mezhebine göre de ikinci bir evlilik yapmama şartı fâsîd bir şarttır, çünkü akdin muktezasına uygun düşmemektedir. Fakat akdin asıl amacına (cinsi münasebet ve yararlanma) zarar verilmediği için evlilik sahih olur.²⁴³ Onlara göre bunun delili de Rasulullah'ın “ *Allah'ın kitabında olmayan her şart batıldır.* ” hadisidir.²⁴⁴

Hanefilere göre, kadın kendine yarar sağlayacak olan üzerine evlenilmemesi şartını öne sürebilir. Fakat erkek bunu uygulamak zorunda değildir. Eğer kadın belli bir mehir(mehr-i müsemma) karşılığında bu şartı koşmuş ve erkek de bunu kabul etmişse, sözünü tuttuğu sürece kadın mehr-i müsemmasını alır. Eğer sözünü tutmaz ise kadının rızası gerçekleşmemiş olduğu için erkeğin mehri misl vermesi vacip olur. Görüldüğü üzere kadının koştığı bu şartın bağlayıcılığı yoktur.²⁴⁵

Hanbelîlere göre ise kadının evleneceği erkeğe üzerine ikinci bir eş almamasını şart koşması, akdin asıl amacına zarar vermediği ve şeran yasaklanmadığı için, sahih bir şarttır. Yarar ve fayda söz konusu olduğu için de yerine getirilmesi zorunludur.²⁴⁶ Hanbelîler bu zorunluluğu “*İfa etmenize en çok layık olan şart, kadınları nikâhlarken koştüğünüz şarttır*”²⁴⁷ rivayetine dayandırır.

Şuan ülkemizde yürürlükte olan kanunlarda birden fazla kadınla evlilik yasaklanmıştır. Eşler evlenirken, bundan sonraki hayatlarını birlikte yaşayacaklarını, birbirlerini koruyup kollayacaklarını, taahhüt etmektedirler. Eşlerin evlilikleri haricinde kuracakları bir ilişki aile bütünlüğünü sağlayan bu taahhütlere uymamak demektir. Yasal olmamasına rağmen ikinci, üçüncü evlilik yapan erkekler sadece bir eşini resmi olarak nikâhlayabilmekte, diğerlerine ise yasal olmamasına rağmen imam nikâhi kıyarak yapmaktadır. Dolayısıyla resmî nikâhla evlenen kadın, böyle bir şart koşmasına gerek kalmadan hukuken bu şart koşulmuş olmaktadır.

²⁴³El-Hatib el-Kahiri eş-Şirbini, Şeyh Ali Âşûr, *Muğni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazi'l-Minhac*, Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y., C.3, s. 226; Firuzabadi Şirazi, *Mühezzeb fi fikhi'l-İmam eş-Şafii*, Beyrut: Daru'l-Marife, 2003, C.2. s. 47.

²⁴⁴ Muhammed Eş-Şevkani, *Neylü'l-Evtar min Esrari Münteka'l-Ahbar*, tahkik, ta'lik, tahrir: Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, Demmam: Daru İbni'l-Cevzi, h.1434, C. 6, s.91.

²⁴⁵Muhammed eş-Şevkani, *Fethü'l-Kadir*, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebî, 1964, C.III, s.107; Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen Ez-Zeyla'i, *Tebyînü'l-Hakâik*, Kâhire: Dâru'l-kütübi'l-İslâmî, h. 1313, C.2, s.148.

²⁴⁶ İbn Kudame, a.g.e., C. 6, s. 548-552; Vehbe Zuhayli, a.g.e., C.9, s. 46.

²⁴⁷ Buhari, Nikâh, 53.

Çok eşli evliliklerde temel olan adalet şartının temin edilebilmesi noktasında da, mevcut eşin kabul ve onayı önemlidir. Mevcut hanımın onayı olmadığı takdirde kocanın tutum ve davranışları adaletin sağlanması için kifayet etmez.²⁴⁸

Bizce de adaletin sağlanması açısından zaruri durumlarda mübah olan çok kadınla evlilikte kadının rızası olmalıdır. Evlilik, kadın ile erkeğin birlikte kurduğu bir birlikteliktir. Evlilik yoluyla eşler birbirileri üzerinde haklara sahip olurken oluşturmuş oldukları bu çatıyı da birlikte korumak zorundadırlar. Erkeğin bir başka kadınla daha evlenmesi bu yapıya dışarıdan birisini daha dahil etmesi demektir. Dolayısıyla bu yapıya bir kadının daha katılımı evlilik kurumu ve yapısını oluşturan iki tarafında rızası üzerine olmalıdır. Bunun yanında sosyolojik ve psikolojik açıdan üzerine evlenilecek kadının rızasını almak, aile bütünlüğünün korunması ve evlilik içi ilişkilerin sağlıklı devam etmesi açısından da gereklidir.

IV. HZ. PEYGAMBERİN EVLİLİKLERİ VE SEBEPLERİ

Çok kadınla evlilik hususunda İslam dünyası dışından gelen en fazla eleştiri Hz. Peygamber'in dörtten fazla kadınla evlenmesi hususudur.

Rad suresi (13) 38.âyetinde şöyle buyrulmaktadır:

“Andolsun ki biz, senden önce de elçiler gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik.”

Kur'an-ı Kerim'in de ifadesiyle bizler gibi bir beşer olan Hz. Peygamber, bizler gibi bir aile hayatına sahip olmuştur. 25 yaşında başlayan bu aile hayatı vefatıyla birlikte son bulmuştur. Bunun yanında kendisi, hayatının hiçbir döneminde insanlara toplumdaki uzak kalmayı tavsiye etmemiş, aksine ortalama bir insan için nasıl bir yaşayış gerekiyorsa onu tavsiye etmiş, belli bir denge içerisinde kadın, erkek, her iki cinsin tek evli yahut çok evli fakat zina, fuhuş ve sapkın ilişkilerden uzak bir aile hayatı sürmelerini istemiştir.²⁴⁹

Allah'ü Teâla, Hz. Peygamber'in evliliklerini yakından takip etmiş, Kur'an-ı Kerim'de O'na, bir takım yönlendirmeler, talimatlar ve tavsiyeler vermiştir. Hz. Peygamberin hanımları ve onların davranışları, peygamberin eşlerine karşı tutumları,

²⁴⁸ Halil İbrahim Acar, *İslam Hukuku*, s.93.

²⁴⁹ Salih Tuğ, “Rasulullah Muhammed (a.s.)'in Evliliklerinde Kronolojik Yapı”, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi*, İstanbul: İlmî Neşriyat (1988), ss. 203-208, s. 204.

eşlerinden Aişe bt. Ebi Bekr'in ifk hadisesi yahut Zeynep bt. Cahş ile evlenmesi gibi hadiselerle ilgili âyet-i kerimeler Kur'an-ı Kerim'de yer almıştır. Ahzap Suresi, 50 ve 51. âyetlerinde Hz. Peygamberin evlenebileceği hanımlar belirtilmiş, 52. Âyet-i kerimede ise artık başka kadınlarla evlenmemesi istenmiştir.

A. HZ. PEYGAMBER'İN HANIMLARI

HZ. Peygamber, Hz. Hatice'den sonra vefatına kadar yaygın olan görüşe göre 11 kadar hanımla evlenmiştir.²⁵⁰ Hz. Peygamber ilk evliliğini dul bir kadın olan Hz. Hatice ile 25 yaşında iken yapmış ve evliliği yirmi beş yıl sürmüştür.²⁵¹ Hz. Peygamber bu süre içerisinde başka bir evlilik yapmamış, monogam (tek kadınla evlilik) bir evlilik hayatı yaşamıştır. İslam daveti de kendisine Hz. Hatice ile evliyken 40 yaşında gelmiştir. Hz. Hatice bu davete inanan ilk kişi olmuş ve bu yolda Hz. Peygamberin en büyük destekçisi olmuştur. Hz. Peygamberin Hz. Hatice' den 6 çocuğu olmuştur. Hz. Hatice, Hz. Peygamber yaklaşık elli yaşında iken yani hicretten yaklaşık üç sene önce vefat etmiştir.²⁵²

HZ. Peygamber, bir müddet evlenmemiş, 2.5 yıl sonrasında, 53 yaşındayken²⁵³ Habeşistan'a hicret eden ilk kadınlardan olup, sonrasında dul kalıp, müşrik ailesi ile yaşamak zorunda kalan ellili yaşlardaki Sevede bt. Zem'a ile evlenerek hem onu bu zorluktan çekip almış, hem de kendi çocuklarının bir anne tarafından bakımını sağlamıştır.²⁵⁴ Hz. Peygamber, Hz. Âişe ile evleninceye kadar Hz. Sevede onun üç yıl boyunca tek eşi olmuştur. Bunun yanında, Hz. Sevede'nin vefat eden eşinin kardeşi Amr kabilesinin lideri Süheyl b. Amr olması vesilesi ile de Amr kabilesi ile diyaloga girilmiştir.²⁵⁵

Hicretten iki yıl önce Hz. Aişe ile nişanlanan Hz. Peygamber, onunla hicretin birinci yılında evlenmiştir. Hz. Ebu Bekir'in kızı olan Hz. Aişe Hz. Peygamberin tek

²⁵⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990, C. II, 676-691.

²⁵¹ Ahmet Güzel, "Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberle Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme", *İstem Dergisi*, İstanbul: S.19 (2012), ss. 57-100, s. 81.

²⁵² M. Yaşar Kandemir "Hatice" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, C.16, s. 465- 466.

²⁵³ İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VII, s.216-220.

²⁵⁴ Mehmet Soysaldı, "Peygamberimizin Evliliklerinin Sebep ve Hikmetleri", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara: C.45, S.4 (2009), ss.127-142, s.132.

²⁵⁵ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, C.2, s. 677.

bakire hanımı olma özelliğini taşımaktadır.²⁵⁶ Babası Hz. Ebu Bekir, İslam dinine giren ikinci kişi olduğu için Hz. Aişe küçük yaşlardan itibaren İslam ahlakı ile büyümüştür. Zeki bir hanım olan Hz. Aişe, İslam davasında Hz. Peygamber'in yanında olmuş, yetmişmiş, özellikle aile ve kadın hukuku konusunda uzmanlaşmış ve ilmiyle Müslüman kadınların aydınlatılmasında öncü olmuştur. Hz. Peygamber'in "*Dininizin yarısının bu Hümeýra'dan alınız.*"²⁵⁷ demesi de Hz. Aişe'nin İslam'ın anlatılması noktasındaki stratejik önemini göstermektedir. Bunun yanında Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in eşleri arasında, ilim konusundaki liyakat ve iştıyakı, siyasi alandaki öncülüğü ve hadis konusunda sahabeye yönelttiği eleştirileri ile hakkında hususi kitaplar yazılacak kadar tarih boyunca adından söz ettirmiştir.²⁵⁸

Hz. Peygamber, eşi Uhud savaşında şehit olup dul kalan Hz. Ömer' in kızı Hafsa bt. Ömer ile h. 3. yılda evlenmiştir.²⁵⁹ Bu vesileyle Hz. Ömer ile akrabalık kurmuştur. Bu evlilik Mekke'nin dış işleriyle ilgilenen Adi oğullarını İslam'a ısındırmak, Kureyş ve diğer kabilelere mesajlar göndermek açısından olumlu bir adım olmuştur. Hz. Hafsa, Araplar arasında nadir olarak okuma yazmayı bilen bir hanımdır. Hz. Hafsa'nın bu özelliği İslam'ın öğretilmesinde son derece önemli olmuş, bu tüm Müslüman hanımlara örnek teşkil etmiştir. Hz. Ebu Bekir zamanında toplanılan tek nüsha Kur'an-ı Kerim'in, Hz. Ömer döneminin sonunda babası tarafından Hz. Hafsa'ya teslim edilmesi de Hz. Hafsa'nın ne derece önemli olduğunu göstermektedir.²⁶⁰

Hz. Peygamber, H.3. yılda Zeynep bt. Huzeyme ile evlenmiştir. Eşi Bedir Savaşında şehit olan bu hanım, Bedir savaşında kahramanca hemşirelik yaparak Müslümanların yararlarını sarmıştır. "Ümmü'l-Mesakin" (fakirler anası) lakabıyla bilinen Zeynep bt. Huzeyme, Hz. Peygamber ile evliliğinden iki yıl sonra vefat etmiştir.²⁶¹ Hz. Zeynep, Hz. Hatice'den sonra Hz. Peygamberin sağlığında vefat eden

²⁵⁶ Komisyon, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1986, C.I, s. 327.

²⁵⁷ İsmail Muhammed Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, h.1351. CI, s.374.

²⁵⁸ Suzan Yıldırım, "Hz. Aişe 'nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar" *İstem Dergisi*, Konya: Yıl:2, S.4 (2004), ss. 239 – 247, s.242.

²⁵⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 83; M. Yaşar Kandemir "Hafsa" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.15, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1997, ss.119-120.

²⁶⁰ İsmail Yakıt, "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo, Kültürel ve Dini Analizi", *VII. Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, Isparta: (2005), ss.13-29, s.28.

²⁶¹ Hamidullah, *İslam Peygamberi*, C. 2, s. 670.

ikinci hanımıdır. Diğer eşleri Hz. Peygamberden sonra vefat etmiştir.²⁶² Zeynep bt. Huzeyme, Necd bölgesinde yaşayan ve Arabistan'ın en güçlü kabilelerinden biri olan Amir b.Sa'saa kabilesine mensuptur. Bu kabile, şehrin doğu tarafında yaşamaktadır. Hz. Peygamber Bedir savaşından sonra, Kureyşlilerin yeni ticaret yolları olan doğu bölgelerine askeri seferler düzenlemiştir. Hz. Peygamber'in yapılan dört seferden sonra Hz. Zeynep'le evlenmesi Amr b. Sa'sa kabilesiyle ilişkisini olumlu anlamda etkilemiştir.²⁶³

Hz. Peygamber h.4-5. senede Ümmü Seleme Hind El Mahzumiye ile nikâhlanmıştır.²⁶⁴ Eşi ile Habeşistana ilk hicret edenlerden olan Ümmü Seleme, kocası Uhud Savaşında şehid olunca dört çocuğu ile birlikte dul kalmıştır. Bir müddet sonra Hz. Peygamber'in teklifi ile nikâhlanarak, çocukları ile birlikte sıcak bir yuvaya kavuşmuştur. Mahzunoğulları kabilesine mensup olan ÜmmüSeleme'nin kabilesi aynı zamanda İslam düşmanı olan, Ebu Cehil'in de kabilesidir. Bedir savaşında ölen Ebu Cehil'den sonra Mahzunoğulları ile aradaki düşmanlık biraz daha hafiflemiş, Uhud savaşından sonra bu evlilikle de iyice azalmıştır. Uhud savaşının kaybedilmesinde etkili olan Mahzunoğullarından Halid b. Velid de bu evlilikten sonra Müslüman olmuştur.²⁶⁵ Ümmü Seleme Hz. Peygamberin en çok hadis rivayet eden ikinci hanımıdır.²⁶⁶

Hz. Peygamber, Allah'ü Teâla' nın emri ve nikâhlanmasıyla, halasının kızı Zeynep bt. Caş ile evlenmiştir. Hz. Peygamber'in bu evliliği Ahzap suresinde detaylı bir şekilde yer almaktadır.²⁶⁷ Hz. Peygamber, hür ve soylu bir aileden gelen, halasının kızı Zeynep bt. Caş ile azadlı kölesi ve evlatlığı olan Zeyd b. Harise'yi evlendirerek,²⁶⁸ Cahiliye toplumunda yoğun bir şekilde var olan kölelik ve imtiyazlı sınıf kavramı düşüncesini kırmak istemiştir. Fakat bu evlilik geçimsizlik sebebi ile boşanma

²⁶²Ayşe Esra Şahyar, "Zeyneb bt. Huzeyme", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, s. 261.

²⁶³Rıza Savaş, "Hz. Peygamberin Evliliğinin Siyasi Boyutu", *Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: VII. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler*, Isparta: (2004), ss. 103-119, s.112.

²⁶⁴İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 86.

²⁶⁵Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b.Velid*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1990, s.120.

²⁶⁶M. Yaşar Kandemir, "Ümmü Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.42, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, ss. 228-230.

²⁶⁷bkz. Ahzap Suresi 33/ 36-37.

²⁶⁸Ebü Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsîri*, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996, C. VI, s. 497-499.

ile neticelenmiştir. Akabinde, Allah'ı Teâla tarafından ayeti kerimenin de beyanıyla Hz. Peygamberi H. 5.yılda²⁶⁹ 35 yaşında olan Zeynep bt. Cahş ile nikâhlanmıştır.²⁷⁰

Cahiliyenin yanlış inanışlarından biri de evlatlıklarınöz evlat gibi kabul edilmesi ve evlatlık edinilen kişinin evlatlık alanın ismiyle çağırılmasıdır. Bu durumda evlatlığın hanımı da babalığın öz kızı olarak görülmektedir. Bu âyet-i kerime ve uygulama ile Allah yerleşmiş olan evlatlık anlayışında köklü değişiklikler yapmıştır. Ahzap suresinin 37.âyetinde de Hz. Peygamber'e hitaben söyle buyrulmuştur:

"Allah'ın nimet verdiği ve senin de nimetlendirildiğin kimseye: "Eşini tut bırakma, Allah'tan sakın" diyor, Allah'ın açığa vuracağı şeyi içinde saklıyordun. İnsanlardan çekiniyordun; oysa Allah'tan çekinmen daha uygundu. Sonunda Zeyd eşiyile ilgisini kestğinde onu seninle evlendirdik, ki evlatlıkları eşleriyle ilgisini kestiklerinde onlarla evlenmek konusunda mü'minlere bir sorumluluk olmadığı bilinsin. Allah'ın buyruğu yerine gelecektir."

Bu evlilik ile Hz. Peygamber Kuran-ı Kerim'in hukuki bir âyetini uygulamış ve insanlara peygamberliğin temsil yönünü göstermiştir.

H. 5 yılda Yahudi Müstalikoğulları kabilesinin lideri Haris bin Dırar'ın kızı Cüveyriye ile evlenmiştir. Müreysi Gazvesi sonucunda müslümanlar galip gelmiş ve 700 kadar kişi esir alınmıştır. Esirler arasında eşini bu gazvede kaybeden Hz. Cüveyriye de vardır. Hz. Cüveyriye Hz. Peygamberin yanına gelerek serbest bırakılmasını istemiş, Hz. Peygamber de fidyesini bizzat kendisi ödeyerek onu serbest bıraktırmıştır. Bu olaydan sonra Hz. Cüveyriye ailesinin yanına dönmemiş Medine'de kalarak müslüman olmuştur. Hz. Peygamber de bu durumdan sonra kendisi ile nikâhlanmıştır.²⁷¹ Bunun üzerine Müslümanlar kalan tüm esirleri serbest bırakmışlardır. Hz. Peygamber bu evlilikle önemli bir kabile ile akrabalık kurmayı amaç edinmiştir. Var olan düşmanlık dostluğa dönüşmüştür. Hz. Peygamber'in bu davranışı esirlerin özgür kalmasına ve birçok Yahudinin Müslüman olmasına vesile olmuştur.²⁷²

H. 6. veya 7. yılda Ümmü Habibe (Remle) bt. Ebu Sufyan ile evlenmiştir. Ebu Süfyan'ın kızı olan Ümmü Habibe, hicretten önce Müslüman olmuş,

²⁶⁹Ebu'l-Fida İsmail İbn Kesîr, *Büyük İslam Tarihi (el-Bidâye ve'n-Nihâye)*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995, C. IV, s. 248.

²⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 111; Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer el-Askalânî, *Kitâbu el-İsâbe fî Temyizi's-Sahâbe*, Mısır, y.y., 1907, C. VIII, s. 93.

²⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s.116-117.

²⁷² Rıza Savaş, "Hz. Peygamberin Evliliğinin Siyasi Boyutu", s.114.

Mekke'deki zor şartlarda dinini yaşayamayınca eşi ile birlikte Habeşistan'a hicret edenlerin arasında yer almıştır.²⁷³ Eşi orada irtidat edince boşanmışlardır. Kocasını Hristiyan olarak orada vefat etmiştir. Habeşistan'da tek başına kalan Ümmü Habibe'nin durumunu öğrenen Hz. Peygamber, Habeş kralı Necaşiye haber göndermiş, tek başına kalan bu hanımı kendisine nikâhlanmasını istemiştir. Haberi alan Ümmü Habibe bu teklifi kabul etmiş ve Hz. Peygamber ile Necaşi'nin huzurunda nikâhlanmıştır. Bu nikâhla birlikte Emevi Sülalesi ile akrabalık kurulmuş, bu onların İslam'ı kabul etmelerini kolaylaştırıcı bir sebep olmuştur. Bunun yanında babası Ebu Süfyan'ın da mü'minlerin üzerindeki zulmü azalmış, Hz. Peygamber'in evine rahatlıkla girip çıkarak, İslam'ı yakından tanıyarak, Müslüman olmasına vesile olmuştur.²⁷⁴

Hz. Peygamber, Yahudi Nadiroğulları kabilesinin reisinin kızı olan Safiyye bt. Huyey ile evlenerek Yahudi kabileleri ile olumlu diyaloglar geliştirmiştir. Hz. Safiyye'nin annesi Yahudi Kureyzaoğulları reisinin kızıdır.²⁷⁵ Medine'de huzursuzluk çıkaran ve müslümanlar tarafından hezimete uğratılan Yahudiler bir başka Yahudi halkının yaşadığı Hayber'e göç etmişler, fakat burada da fitne faaliyetlerine devam etmişler, müşriklerle işbirliği yapıp Hendek savaşını çıkarmışlardır. Hudeybiye antlaşmasından sonra Hz. Peygamber Hayber'e gaza düzenlemiştir. Civardaki Yahudi kabileleri ile de bu gazadan sonra yakınlık kurulmuş ve olumlu diyaloglar geliştirilmiştir. Bu diyalogların gelişmesinde en önemli faktör Hz. Peygamber'in Hz. Safiyye ile evlenmiş olmasıdır. Hz. Safiyye Hayber gazasında alınan esirler arasındadır. Babası, eşi ve kardeşi gazada ölen Hz. Safiyye, Hz. Peygamber tarafından serbest bırakılmıştır. Sonrasında Müslüman olan Hz. Safiyye ile nikâhlanan (h. 7) Hz. Peygamber, Yahudiler ile ilişkilerin yumuşamasını sağlamıştır. Bu evlilik vesilesi ile Yahudilerin büyük bölümüyle akrabalık tesis edilmiş ve onların İslam dinini yakından tanımalarına imkân sağlanmıştır.²⁷⁶

Hz. Peygamber Hicri 7.yılda Mısır Mukavkısı olarak isimlendirilen Bizans'ın İskenderiye valisine İslam'a davet mektupları göndermiş, hükümdar gelen elçiyi memnuniyetle karşılamış ve onu bir takım hediyeler ve iki de cariyeyle Hz. Peygambere

²⁷³Aynur Uraler, "Ümmü Habibe" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, C.42, ss.212-219.

²⁷⁴Muhittin Akgül, "Hz. Peygamber'in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme", *Ekev Akademi Dergisi*, Erzurum: C.1, S.4 (1999), s.93-112, s. 98.

²⁷⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 121.

²⁷⁶ Soysaldı, *Peygamberimizin Evlilik Sebepleri ve Hikmetleri*, s.139.

göndermiştir. Cariyeler yolda İslam'ı öğrenerek Müslüman olmuşlardır. Hz. Peygamber Hz. Mâriye bt. Şem'ün el-Kıbtıyye'yi azad ederek onunla evlenmiştir.²⁷⁷ Mısırlılar üzerinde olumlu bir şekilde tesir eden bu evlilik, Müslümanlarla Mısır'daki Bizanslılar arasında çıkan savaşta, onların Bizanslıların safında yer almayıp tarafsız kalmasına sebep olmuştur.²⁷⁸ Hz. Peygamber, o toplumda yaygın olan köle ve cariye edinme âdetini hayatının hiç bir döneminde uygulamamış, köle ve cariye sahibi olmamış, bu evliliği ile de cariyeliğe bakışını ortaya koymuştur.

Hz. Peygamberin son evliliği Meymune bt. Haris ile olmuştur. Bu evlilik Hudeybiye anlaşmasından sonra Müslümanlarla birlikte Mekke'ye yapılan ziyaret tavafi (h.7) sonrasında gerçekleşmiştir. Hz. Meymune, Hz. Peygamber'in amcası Hz. Abbas'ın baldızı ve Zeynep bt. Huzeyme' nin de üvey kız kardeşidir. Mekke' de müşriklerin arasında dul olarak kalan Hz. Meymune ile evlenmeyi, Hz. Peygamber'e amcası Abbas'ın tavsiye ettiği rivayet edilmektedir.²⁷⁹ Amr b. Sa'sa kabilesiyle akrabalık bağı bulunan Hz. Meymune'nin farklı kabilelerin önemli isimleri ile evli sekiz kız kardeşi olduğu nakledilmektedir.²⁸⁰ Hz. Peygamber bu evlilik ile Hz. Zeyneb bt. Huzeyme'nin kabilesi ile bozulan ilişkileri onararak akraba kabilelerle irtibatla bulunmak istemiştir. Çünkü bu evlilikten sonra Hz. Meymune'nin mensubu bulunduğu Amir b. Sa'sa kabilesinden heyetler Medine'ye gelip Hz. Peygamberle görüşmüş ve kabile halkı İslam'ı kabul etmiştir.²⁸¹

B. HZ. PEYGAMBERİN EVLİLİK SEBEPLERİ

Nübüvvet görevleri tebliğ (vahyin insanlara ulaştırılması), temsil (vahyin bizzat yaşanarak uygulanırlığının gösterilmesi) ve tebyin (vahyin açıklanması)²⁸² olan Hz. Peygamber, bu vazifeleri yerine getirmek için büyük çaba harcamıştır. Özellikle İslam dininin yayılmasını ve toplumda kolaylıkla yaşanmasını sağlamak için ailesini de bu çabaya dahil etmiştir. Hayatının son yıllarını çok eşli olarak geçiren Hz. Peygamber'in çok kadınla evliliği de bu gayeler çerçevesinde bazı sebeplere binaen olmuştur.

²⁷⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, C. VIII, s. 212.

²⁷⁸ Akgül, a.g.m., s. 99.

²⁷⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, C.VIII, s. 132.

²⁸⁰ Rıza Savaş, "Hz. Peygamberin Evliliğinin Siyasi Boyutu", s. 115.

²⁸¹ M. Yaşar Kandemir, "Meymune" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.29, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, ss.506-507.

²⁸² Bozkurt, a.g.e., ss. 348-352.

Asabiyetin çok önemli olduğu, evliliklerin dostlukları getirdiği vahyin ilk muhatabı olan Arap toplumunda, İslam'ın kitlelere ulaştırılmasının en etkili yollarından biri akrabalık bağlarıdır. Hz. Peygamber de tebliğine öncelikle akrabalarından başlamıştır. Eşi Hz. Hatice, kuzeni Hz. Ali, azadlı kölesi Hz. Zeyd bunların başında gelmektedir. En büyük destekçileri de bu isimler olmuştur. Amcası Ebu Talip de İslam dinini alenen kabul etmemesine rağmen, başlangıçtan vefatına kadar Hz. Peygamber'i korumuş ve kollamıştır. Bu şartlar Hz. Peygamber'in de kabilelerle akrabalık kurup onları İslam'a yaklaştırma yolunu seçmesini gerekli kılmıştır. Fakat bu düşüncenin hayata geçirilmesi ancak Medine döneminde olmuştur. Çünkü Hz. Peygamber'in çok eşli bir hayat yaşamasının şartları Medine'de gerçekleşmiştir. Hz. Hatice'den sonraki evliliği Mekke döneminde Hz. Sevede ile olmuş, sonraki evlilikleri Medine'de gerçekleşmiştir. Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber aracılığıyla, Cahiliye kadın anlayışını değiştirerek, kadın anlayışında çok büyük inkılaplar yapmıştır. Allah kadın ve erkeği, insan hakları noktasında birbirine eşit kılmış, kadını sosyal hayatta layık olduğu konuma getirmeye çalışmıştır.²⁸³ Bu noktada Hz. Peygamberin eşleri mühim rol oynamıştır. Hz. Peygamber eşlerini toplumdan ve sosyal hayattan soyutlamamış aksine onları teşvik ederek, müslüman kadınlara örneklik oluşturmuştur. Hz. Peygamber'in evlilik sebep ve hikmetlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

1. İslam'ın ilk yıllarında, müslümanların İslam hakkındaki eğitimi, İslam'ın bir takım aile ve kadınla ilgili meselelerinde kadınların öğreticiliği önemli olmuştur.²⁸⁴ Hz. Peygamber'in kadınların eğitimi noktasında stratejik evlilikleri olmuş, eşlerinden Hz. Aişe ve Hz. Hafsa'yı kadınları eğitmekle görevlendirmiştir. Hz. Aişe genç yaşı, kıvrak zekası ve muhakeme yeteneğiyle İslam dinini Hz. Peygamberden öğrenmiş ve inananlara öğretmiş, tabiri caizse kadın ve aile hukukunda uzmanlaşmış, kendi zamanının mahkemelerinde günümüz tabiri ile hakimlik yapmıştır. Hz. Hafsa'da Peygamber' den öğrendiklerini müslüman kadınlara aktarmış ve kadınlar arasında nadir olan okur-yazar olma vasfıyla onlara örnek olmuştur.

Kısacası Hz. Peygamber Hz. Aişe ile evlenerek Kur'an'ın hüküm (fıkıh) boyutunu, Hz. Hafsa ile de evlenerek Kur'an'ın hikmet(nass) boyutunu Müslüman hanımlara ulaştırma gayesi taşımıştır.

²⁸³Bozkurt, Mukaddime, s. 140.

²⁸⁴ Soysaldı, *Peygamberimizin Evlilik Sebepleri ve Hikmetleri*, s.141.

2. Savaş toplumu olan Araplar arasında dul ve yetim kalanları himaye etme anlayışı yaygındır. Müslüman olan kadınların kimi bu inancı uğrunda eziyetlere maruz kalarak, kimi herşeyini ardında bırakıp hicret ederek, kimi eşlerinin vefatı ile çocukları ile birlikte genç yahut yaşlı bir şekilde dul kalarak İslamiyet uğrunda fedâkarlık ve cefakârlık göstermişlerdir. Bu minvalde Hz. Peygamber de bu hanımlardan çoğu ile onları himaye, bu fedâkarlıklarına takdir, itibarlarını koruma gayeleri ile evlenmiştir.²⁸⁵Hz. Sevde, Hz. Ümmü Seleme, Hz. Meymune, Hz. Ümmü Habibe, Hz. Zeynep bt. Huzeyme ile evliliklerinin ağırlıklı yönü budur. Bunun yanında Hz. Safiyye ve Hz. Cüveyriyye ile evlilikleri de bu açıdan değerlendirilebilir.

3. Hz. Peygamberin eşlerinden bazıları ticari ve sosyal hayatta rol olarak Müslüman hanımlara örneklik teşkil etmişlerdir. İlk eşi Hz. Hatice bilindiği üzere günümüz tabiri ile iş kadınıdır. Hz. Peygamberle evlendiği sırada iş sahibi olan Hz. Hatice, evlendikten sonra da ticaret hayatına devam etmiş, Hz. Peygamber'in de bu noktada bir kısıtlaması olmamıştır. Hz Hatice kendi isteği ile gelirlerini Allah yolunda tasadduk etmiştir. Ticaret ahlâkı ile Müslüman kadınlar yanında Müslüman erkeklere de örnek olmuştur. Hz. Peygamber'in çalışma hayatında rol alan eşlerinden bir diğeri de Hz. Zeynep'tir. Hz. Aişe kanalı ile gelen bir rivayette şöyle denmektedir.

*"Zeyneb, cömertlik ve iyilik hususunda kadınların önderlerindendi. Kendisi el sanatkârıydı. Deriye tabaklar diker ve Allah yolunda sadaka olarak verirdi."*²⁸⁶

Hz Zeynep bir anlamda deri tüccarıdır. Kendi yaptığı ürünleri Medine pazarında satmış ve gelirlerini ise tasadduk etmiştir.

4. Peygamberler ilahi vahyi insanlara ulaştırırken bir yandan da onu temsil etmek suretiyle kendileri yaşayarak o mesajı inananlara gösterirler. Hz. Peygamber, Allah'ı Teâla' nın emri ile Cahiliye'de var olan evlatlıkla ilgili yanlış olan adetin kaldırılıp, İslami hükmün uygulayışının gösterilmesi amacıyla (teşrî) Hz. Zeynep ile evlendirilmiştir.

5. Kabileciliğin çok fazla olduğu Arap toplumunda, Hz. Peygamberin bazı evlilikleri, eşlerinin mensubu olduğu kabileyi İslam dinine ısındırmak, arada var olan husumeti azaltmak açısından siyasi amaç taşımıştır. Hz. Mariye, Hz. Ümmü Habibe, Hz. Zeynep bt. Huzeyme, Hz. Ümmü Seleme, ve özellikle Hz. Safiyye, Hz. Cüveyriyye

²⁸⁵ a.yer.

²⁸⁶ Neysâbüri, Meğazi, C.4, 25.

ve Hz. Meymune ile evlilikleri buna örnektir. Hz. Aişe ve Hz. Hafsa ile olan evliliğine de bu açıdan bakılabilir. Bunun yanında Hz. Peygamber, görev için gönderdiği bazı sahabelerine de kabile liderinin kızıyla evlenmeyi tavsiye etmiştir. Nitekim Abdurrahman b. 'Avf' ı Dümetül Cendel'de yaşayan Kelb kabilesini İslam'a davet etmek üzere gönderdiğinde itaat etmeleri halinde liderlerinin kızıyla evlenmesini tavsiye etmiştir. Abdurrahman b. Avf, Hıristiyan olan kabile lideri Müslüman olunca, onun kızıyla evlenmiştir.²⁸⁷

6. Hz. Peygamber, hayatının hiç bir döneminde ne köle ne de cariye sahibi olmuştur. Hz. Peygamber ile tanışmadan önce köle olan Hz. Zeyd'i alıp azad etmiş, evlatlığı yapmış ve onu toplumda hatırı sayılır konumda olan bir hanımla evlendirmiştir. Kendisine hediye edilen bir cariye olan Hz. Mâriye bt. Şem'ûn el-Kıbtıyye' yi azad edip onunla evlenerek toplumda var olan bu iki geleneğe bakış açısını ortaya koymuştur. Bunun yanında kendileriyle evlenmeden önce esir olan Hz. Safiyye, Hz. Cüveyriyye ile evlenerek onları hürriyetlerine kavuşturmuş Müslümanlara örnek olmuşlardır.

Hz. Peygamber, H.7 yılında son evliliğini gerçekleştirmiş, bu tarihten sonra hayatının son 2-3 yılında başka bir kadınla evlenmemiştir. Hz. Peygamberin stratejik evlilikleriyle, beklenen sonuçlar gerçekleştirilmiş, Kureyş kabilesi müslüman olmuş, Mekke fethedilmiş ve İslam dininin büyük kitlelere yayılmasının önünde engel kalmamıştır. Allah'u Teâla'nın Hz. Peygamber'in evliliklerini yakından takip ettiğine yukarıda belirtmiştik. Ahzap Suresi 6, 50 ve 51. âyet-i kerimede Hz. Peygamberi çok evlilik konusunda rahatlatmış, H.7.yılda inen aynı surenin 52. Âyet-i de Hz. Peygamber'in evliliklerine son noktayı koymuştur. Âyet-i Kerime şu şekildedir:

“Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.”

Hz. Peygamber'in çok kadınla evliliği Allah'u Teâla'nın kontrolü ile olmuştur. Allah'u Teâla Hz. Peygamber'in çok kadınla evliliğiyle, mü'min erkeklerin evliliklerini birbirinden ayrı tutmuş ve bunu Ahzap Suresi 50. Âyeti kerime de açıkça belirtmiştir.

²⁸⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, C.III, s. 129, C. VIII, 298; Ahmed b. Yahya b. Câbir el- Belâzurî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, Thk. Muhammed Hamidullah, 3.b. Kahire: y.y., 1987, C.I, s. 378.

“Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah’ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer mü’minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber’e bağışlayan, Peygamber’in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü’min kadını da (sana helâl kıldık.) Mü’minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”

Dolayısıyla Hz. Peygamber’in çok kadınla evliliği âyet-i kerimenin de ifadesiyle ona özgü bir durumdur.

Tartışmalara konu olan husus, Hz. Peygamber’in çok kadınla evlenmesinin yanında Nisa Suresi nin 3. âyeti ile çok kadınla evliliğe sınırlama geldiği halde Hz. Peygamber’in kendisi ile alakalı olarak bunu uygulamamış olmasıdır. Çok kadınla evlilikle ilgili âyet-i kerimelerin nüzül tarihlerine bakacak olursak, Hz. Peygamber’in evlenebileceği hanımların belirtildiği Ahzap Suresi 50. âyet-i kerime Bi’set’in 19. yılında gelmiştir. Artık başka kadınla evlenmemesinin emredildiği Ahzap suresi 52. ayet-i kerime de aynı yıl indirilmiştir. Mü’minlere, eş sayısı sınırının getirildiği veteke eşin tavsiye edildiği Nisa Suresi 3.âyeti kerime ise bi’setin 21. Yılında inmiştir. Ve yine mü’minlere hitaben, eşler arasında adaleti emreden ve ne kadar uğraşılsa da adaleti sağlayamayacaklarını belirten âyeti kerime olan Nisa suresi 129. Âyeti kerime ise bi’setin 23.yılında indirilmiştir.²⁸⁸

Çok kadınla evlilik sınırlaması Hz. Peygamber’e başka kadınlarla evlenmesinin yasaklanmasından iki sene sonra gelmiştir. Sınırlama âyeti geldikten sonra mü’minlere dörtten fazla olan eşlerini boşamalarına dair olan rivayetler ise hem sıhhat açısından, hem de Kur’an’ın adalet prensibi açısından sıkıntılı olduğunu çalışmamızın ilgili kısmında belirttik.Hz. Peygamber’in kendi eşlerinden dörtten fazla olanı boşaması konusunda da net bir rivayet bulunmamaktadır. Ayet-i kerimenin de ifadesiyle Hz.Peygamberin eşleri “mü’minlerin anneleridir”.²⁸⁹ Mü’minler anneleriyle evlenemedikleri gibi Peygamber eşleri ile de evlenemezler. Kendi tasarruflarında olmayan bir sebepten dolayı Hz. Peygamberden boşanmaları, onları ailesiz ve yuvasız bırakacağı da aşikârdır.

²⁸⁸Mustafa Ünver, *Tefsir usulünde Mekki-Medeni İlmî*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998. ss. 105-106; Turgut Çiftçi, “*Kur’an Surelerinin Resmi ve İniş Sıralaması*”, <http://www.hakveadalet.com/wp-content/uploads/Nuzul.pdf>

²⁸⁹Ahzap 33/ 6.

Hız. Peygamber 39 yıllık evlilik hayatının 28 yılını tek eşli, 11 yılını ise çok eşli olarak geçirmiştir. Evlendiği kadınlar Hız. Aişe hariç hep dul kadın olup çoğu'da orta yaşın üzerindedir. Bir arada en fazla 9 hanımı olmuştur. Bunun yanında Hız. Peygamber'in bekârları evlenmeye teşvik ettiği rivayetler mevcuttur²⁹⁰ fakat evlileri evlenmeye teşvik ettiği bir rivayet mevcut değildir.²⁹¹ Aynı şekilde Kur'an'ın da tavsiyesi bekârlar için olmuştur. Hız. Peygamber damadı Hız. Ali'nin de kızı hayatta iken başka bir hanımla evlenmesine müsaade etmemiş, kızı Zeynep'i evlendirirken de damadı Ebû'l-Âs b.Rebi'ye kızının üzerine evlenmemesini şart koşmuştur.

Kısacası, Hız. Peygamber'in Hız. Hatice'den sonraki evlilikleri İslam'ın yayılması ve himaye sebepleri ile olmuştur.

V.ÇOK EŞLİLİĞİN MEŞRU OLABİLECEĞİ DURUMLAR

Kur'an-ı Kerim'in evlenme, boşanma, karı koca ilişkileri, cariyelik ve aile ile ilgili tüm ayetler incelendiğinde bir erkek ile bir kadının bereberliğinin esas alındığı görülmektedir. Nisa Suresi 1. âyette Hız. Adem ve tek eşinden bahsedilmektedir. Akabindeki âyette tek kadınla evlenmek en uygun olarak nitelendirilmektedir. İlgili bölümde de işlediğimiz üzere tek kadınla evlilik Kur'an'ın insanlara şiddetli tavsiyesidir. Birden fazla evlilik, zaruri şartlar dışında, İslam için uygun olmayan bir durumdur.

Hukukun üç temel işlevinden bir tanesi amaca uygunluk yani toplumun ihtiyaçlarını gerçekleştirme işlevidir. Bu yapı içerisinde aile kurumu toplumsal ihtiyaçların gerçekleştirildiği hukuki bir kurumdur. Fakat bu kurum belli durumlarda belli toplumsal sebepler dahilinde bu işlevini gerçekleştiremeyebilir. Amaca uygunluk/toplumsal ihtiyaçları gerçekleştirme esasının sekteye uğradığı durumlarda bunun tekrar işlevselleştirilmesi için belli yollara başvurulur. Şöyle ki, Toplumsal olmasının yanında hukuki bir kurum olan aile, gerçekleştirdiği (biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik)işlevleriyle hukukun, amaca uygunluk/ihtiyaçları giderme işlevlerini yerine getirmektedir. Aile bu işlevleri yerine getiremeyince mevcut hukuk da toplumsal ihtiyaçları gerçekleştiremeyecek, amaca uygunluk göstermeyecektir. Böyle zaruret

²⁹⁰ Buhari, Nikâh, 3-4; Darimi, Nikâh, 2.

²⁹¹ Rıza Savaş, "Hız. Peygamberin Evliliğinin Siyasi Boyutu", s.106.

durumlarında da bu amacın yerine getirilebilmesi için, belli çözüm yollarına gidilmesi gerekmektedir.

Bu bağlamda toplumsal amaca uygunluk gösterip, toplumsal ihtiyacı gerçekleştiren bir kurum olan ailede tek eşlilik asıl, mevcut durumun evliliğin işlevlerinin gerçekleştiremediği durumlar yani zaruret halleri karşısında ortaya çıkan çok eşlilik durumu mübah bir çözümdür.

Tek eşlilikle ailenin işlevleri yerine getirilemiyor ise çok eşlilik izniyle yerine getirmesinin yolu açılır. Aşağıda değindiğimiz çok eşliliğin olabileceği zaruri meşru durumlar, toplumda en çok karşılaşılan durumlardır. Bunun haricinde toplumlar gelişip, değiştikçe bu durumlar değişebilir yahut bunlara yenileri eklenebilir.

A. TOPLUMSAL – DEMOGRAFİK SEBEPLER

Dünyanın ve ülkelerin demografik haritasına bakıldığında doğal ve insanî etkiler olmadığı sürece kadın erkek oranının genel itibariyle birbirine yakın olduğu görülmektedir. Bu geçmişte olduğu gibi bugün de bu şekildedir.²⁹² Doğacak olan çocuğun cinsiyeti belirlemede insanın bir tasarrufu bulunmamaktadır.²⁹³ Fakat tabî afet, hastalık, tehlikeli işlerde çalışma yahut savaşlar gibi sosyal, fiziksel nedenlerle kadın erkek nüfus dengesi bozulabilmekte, erkek nüfusu ciddi bir biçimde azalabilmektedir. Hal böyle olunca çok kadınla evlilik gündeme gelebilmektedir.

Bunlar arasında savaşlar en çok karşılaşılandır. Tarih boyunca savaşlarda her zaman erkekler önplanda olmuştur. Kadının narinliği, duygusal yapısının erkekten farklı olması ve çocuk yükümlüğü savaş gibi konularda arka saflarda ve daha az riskli görevlerde yer almasına sebebiyet vermiştir.

²⁹² 2018 Dünya Nüfusu : .7.668.041.409, <http://www.worldometers.info/tr/> (05.12.2018)

2018 Dünya Nüfusu: 7,53 milyar, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL/> (05.03.2019)

Dünya 2017 Erkek Nüfus:3,797 milyar (%50,444), Kadın Nüfus: 3,73 milyar (% 49,556)

Dünya 2016 Erkek Nüfus:3.749.312.095 (%50,4) , Kadın Nüfus: 3.683.351.180 (% 49,6),

Dünya 1961 Erkek Nüfus: 1.537.572.109 (%50,00), Kadın Nüfus: 1.537.501.064 (%50,00)

Dünya 1950 Erkek Nüfus: 1.260.020.837 (%49,90), Kadın Nüfus: 1.265.128.475 (%50,10)

TC 2016 Erkek Nüfus: 40.043.650 (%50,20), Kadın Nüfus 39.771.221 (%49,80)

TC, 1927 Erkek Nüfus: 6.584.404 (% 48,2), Kadın Nüfus 7.065.541 (%51,8)

<http://nufus.mobi/dunya/nufus/cinsiyet> (20.12.2016)

²⁹³ Son yıllarda tıp alanında geliştirilen yöntemlerle doğacak olan bebeğin cinsiyetini belirlemek mümkün görülmektedir. Fakat bu yöntemler yüzde yüz sonuçlar vermemekte ve kullanımı da etik olmaması sebebiyle çoğu ülkede yasaklanmaktadır. <http://www.jinekolojivegebelik.com/2008/10/preimplantasyon-genetik-tani-pgt-pgd.html>, (23.10.2018)

Savaşlar sebebiyle o bölgelerde erkek nüfusunun azalmasından dolayı kadın nüfus yoğunluğu artmıştır. Savaşların ardından özellikle dul kalan kadınlar ve yetim kalan çocuklar olmuştur. Bu demografik dengesizlikten meydana gelebilecek problemlere karşı toplumsal bir çözüm olarak çok kadınla evliliğe başvurulmuştur.²⁹⁴ Bu durum sadece İslam Ülkelerinde değil Avrupa ülkelerinde de görülmüştür. 2.Dünya savaşı sonrasında oluşan kadın nüfus yoğunluğu sebebi ile ciddi bir fuhuş furyası başlamıştır. Alman hükümeti bunun önüne geçmek için çok kadınla eşlilik konusunda Ezher Üniversitesinden bilgi almıştır.²⁹⁵

Kadın-erkek yoğunluğunun yakın olduğu toplumlarda kadınlar ve erkekler eş bulma konusunda sıkıntı çekmemektedir. Fakat yoğunluğun ciddi şekilde erkek aleyhine bozulduğu zamanlarda kadınların evlenecek erkek bulamadıkları için gerek korunma, gerekse şehvi içgüdü ile evli erkeklerle gayri meşru ilişki yaşama oranlarında artış olmaktadır. Dini boyuttan bakacak olursak İslam dini “nikâh” sız birliktelikleri yasaklamış, bu tür ilişkileri zina diye adlandırılmıştır.²⁹⁶ Sosyal açıdan bakıldığında ise, böyle bir ilişki durumunda kadın nikâhla edindiği hakların hiç birine sahip olmamaktadır. Doğan çocuklar da toplumun bu durumu kabullenmemesi sebebiyle gerçek bir aileye sahip olamamaktadır. Sağlıklı nesiller sağlıklı aile ortamında yetişen bireylerle mümkündür. İşte bu tür durumlarda birden fazla kadınla evlilik izni bu sıkıntıları engellemiş olmaktadır.

Bunun yanında savaşlar sebebiyle eşleri ölen dul kadınların koruma altına alınması da çok kadınla evlilikle ile mümkün olmuş, dul kadınlar, bu sayede topluma yeniden kazandırılmıştır. Toplumların geneline bakıldığında kahır ekseriyeti itibariyle bekâr erkekler bekâr kadınlarla evlenmektedir. Evlenip boşanmış olanlar da genel itibariyle boşanmış kadınlarla evlilik gerçekleştirmektedir. Bu durumda eşlerinin savaşlarda ölmesi sebebiyle dul kalan kadınlar da genel olarak ya boşanmış erkeklerle evlenecek yahut evli erkeklerle izdivaç gerçekleştirecektir. Savaş sebebiyle mağdur olan kadınların bu mağduriyetlerinin giderilmesi, sahip çıkılması ve korunması da çok kadınla evlilik yoluyla olmaktadır.

²⁹⁴ Mustafa Yıldırım, a.g.m., s.535., Mehmet Özgü Aras, “İslamda Çok Evlilik” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya: 2007, S.24, ss.183-188, s. 186,

²⁹⁵ Sıbai, a.g.e., C. I, s.59.

²⁹⁶ İsrâ 17/ 32 “Zinaya yaklaşmayın, çünkü o pek çirkindir ve kötü bir yoldur.”

Azalan nüfusu arttırmak sebebiyle de çok eşliliğe başvurulabilir. Nitekim, birinci dünya savaşından sonra köy ve kentlerde erkek nüfusu azalmış, geride dul, yahut evlenmemiş bir sürü genç kız kalmıştır. Yapılan çok eşli evliliklerle hem dullar himaye edilmiş hem de bekârlar ile evlenilerek nüfusun artması sağlanmıştır.²⁹⁷ Burada çok eşliliğe verilen iznin toplumsal maslahat kapsamındadır.

Hz. Peygamber'in nübüvvetinin başladığı sıralarda, Arap yarımadasında bitip tükenmek bilmeyen savaşların, geride pek çok yetim kız ve dul kadın bıraktığı anlaşılmaktadır.²⁹⁸ Hz. Peygamber zamanında yaşanan savaşlarda da aynı durum ortaya çıkmıştır. Çok kadınla evlilik de, kadınların yaşadığı bu mağduriyeti bir nebze olsun gidermiştir. Hz. Peygamberin evlilikleri de genelde bu bağlamda olmuştur.

B. EKONOMİK SEBEPLER

Toplumsal sebeplerle bağlantılı olarak savaş sonrası eşi ölen ve çocuklarıyla baş başa kalan dul kadın geçim sıkıntısı yaşamaktadır. Demografide dul kadın ve çocukların yoğunluğu da toplumda belli sıkıntılara sebebiyet verecektir. Hz. Peygamberin evliliklerinin bazılarının bu tarz evlilikler olduğu görülmektedir. Bu durum kadının nafakasını temin açısından ailenin amacına uygunluk göstermektedir.

C. BİYOLOJİK VE FİZYOLOJİK SEBEPLER

1. Kısırlık

Neslin devamı arzusu aileyi oluşturan ana sebeplerdendir. Bu arzu tarihte ve günümüzde de çok kadınla evliliğin sebeplerinden olmuştur. Tıbbın imkanlarının sınırlı olduğu dönemlerde ve özellikle ataerkil tarım toplumlarında kadının çocuğunun olmaması erkeğin bir başka kadınla evlenmesini netice vermiştir.²⁹⁹

Evlilik, yapı itibarıyla çiftlerin birbirinde huzur bulduğu, sekinete erdiği bir yuvadır. Neslin devamı, evliliğin amaçlarından bir tanesidir. Bunu istemek tarafların en doğal hakkıdır. Fakat bu evlilikte tarafların tercihine de bırakılmış bir durumdur.

²⁹⁷Cengiz Mutlu, "Milli Mücadelede Türkiye'de Azalan Nüfus ve İzdivaç Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 2013, C. 29, ss.169-205.

²⁹⁸ İbn Hişam, a.g.e., C.I, s.217.

²⁹⁹ Adnan Demircan, a.g.m., s. 29.

Evlilikte çiftlerin çocuk sahibi olma arzusu neticesinde herhangi bir tarafta görülen kısırlık (İnfertile)³⁰⁰ durumu neticesinde taraflar bir karar vermek durumunda kalırlar. Tıbbın son derece ilerlediği günümüz teknolojisinde çocuk olmaması problemi eğer sebebi bilinmeyen bir durum yahut iki tarafta da kısırlık yok ise alternatif yardımcı üreme teknikler ile yüksek oranda çözülmektedir.³⁰¹ Tüm tedavi yolları denedikten sonrakarşılaşılan kısırlık probleminde çocuk isteyen kadın, ortaya çıkan huzursuzluk, geçimsizlik neticesinde hukuki olarak isterse boşanma talep edebilir.³⁰² Kadından kaynaklanan kısırlıkta da erkek isterse boşanma talep edebilir. Eşinden ayrılmak istemeyen fakat aynı zamanda çocuk sahibi olmak isteyen erkek, boşanmak yerine tarafların rızası ile ilave bir evlilik yapabilir. Bu durum İslam Hukuku açısından ailenin amacına uygunluk taşımaktadır. İslam dini bu noktada yıkıcı değil yapıcı olmuştur.³⁰³

Kadın için birden fazla erkekle evlilik kadın ve erkeğin fitratına ters bir durum olmakla beraber, hem psikolojik, hem de sosyolojik hem de İslam dini açısından mümkün değildir.

2. Uzun Süreli Yahut Kalıcı Hastalık

Kadının uzun süreli yahut kalıcı şekilde hasta olması, fiziki ve ruhsal olarak erkeğe cevap verememesi çok eşliliğin sebeplerindendir.³⁰⁴ Evlilik sadece cinsi tatminden ibaret olmayan, içinde sevgi, şefkat ve meveddeti de barındıran, bir yapıdır. Fakat ne var ki insan fitratında da var olan bu ihtiyacın da meşru yollardan karşılanması gerekir. Bu meşru zeminde ailede eşitir. Hem erkek hem kadın açısından, cinsi ve duygusal ihtiyacın karşılanması da ailenin amaçlarındandır. Erkeğin bu şekilde hastalık

³⁰⁰http://www.eczaakademi.org/images/upld2/ecza_akademi/makale/20110113053423infertilite_genel_ba_kis.pdf (20.2.2018); Kısırlığın kaynağı kadın faktörlü, erkek faktörlü ve açıklanamayan infertilite olmak üzere üçe ayrılmaktadır. (Oya Topdemir Koçyiğit, İnfertile ve Sosyokültürel Etkileri, *İnsanbil Dergisi* 1, S.1, (2012), ss. 27-38)

³⁰¹http://www.eczaakademi.org/images/upld2/ecza_akademi/makale/20110113053423infertilite_genel_ba_kis.pdf (20,2.2018)

³⁰² Mevcut hukuk sistemimizde kısırlık boşanma sebebi sayılmamaktadır. Ancak bu durumun neticesinde eşlerde oluşabilecek psikolojik hal ve sonuçlar, ailede geçimsizliğe sebebiyet verirse, bu durum hakim tarafından boşanma sebebi olarak değerlendirilebilmektedir. Türkiye’de görülen çok eşli evliliklerin nedeni de genellikle kadının infertil olmasına bağlanmaktadır. (Hatice Demirci “İnfertilitenin Çiftler Üzerindeki Psikososyal ve Psikoseksüel Etkileri”, *İnfertilite Sorunu, Yardımcı Üreme Teknikleri ve Hemşirelik Yaklaşımı*, ed. Nezihe Kızılkaya Beji, Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Yayımı, İstanbul (2001), ss. 103-117)

³⁰³ Abd al-Fettah Quasım Yahya, “Nikâh ve Boşanmada Çok Eşlilik Olgusu -İslâm Medeniyet ve Tarihindeki Bazı Toplumsal Olgulara Dair Bir İnceleme-”, *Uluslararası Dinlerde Nikâh Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir: Nisan, 2012, 547-570, s.560.

³⁰⁴a.yer.

durumunda olmasında kadın için iki seçenek vardır. Ya eşine bakıp kendi ihtiyaçlarını öteleyecek, yahut eşinden boşanacaktır. Kadın için başka bir seçenek mevcut değildir. Bu durum hem kadının fitratı ile hem de psikolojik durumu ile ilgilidir. Hasta olan kadın ise, kendisi muhtaç durumda olduğu için hem eşinin bu ihtiyaçlarını karşılayamayacak hemde çocukları ve aile düzeniyle ilgilenemeyecektir. Bu durumda erkek ya hiçbir şekilde yeniden evlenmeyip hasta olan karısına bakıp kendi ihtiyaçlarını öteleyecek, ya hasta ve muhtaç olan karısını boşamak zorunda kalacak, yada orta yol ve olarak, ikinci bir kadınla evlenme hakkını kullanıp hem ilk eşini mağdur etmemiş hem aile düzenini sağlamış hem de kendi ihtiyaçlarını da karşılamış olacaktır. Kocasının onun izni dahilinde ikinci bir kadınla evlenmesi aynı zamanda kadına da bu açılardan yarar sağlayabilecektir.

Çocuk ve cinsi ihtiyacın karşılanması her ne kadar meşru sebep olsa da bu iki husus kişilerin vicdanıyla da yakından ilgilidir. Sevgi ve meveddetin hâkim olduğu ailede vicdan da ağır basabilir. Fakat aksi bir durumda da kişiler meşru haklı gerekçelerinden dolayı teşebbüslerinden dolayı kınanamaz.

Bazı âlimlerin çok kadınla evliliğin sebeplerinden saydıkları erkeğin cinsi gücünün kadından fazla olması yahut kadınların hayız ve doğum halleri gibi belli dönemlerde bu ihtiyacın giderilememesine dair beyanları mevcuttur.³⁰⁵ Cinsi güç kişilere göre farklılık arz eden bir durumdur. Eğer taraflarda bu noktada bir sağlık sıkıntısı mevcut değilse aile amacına uygunluk göstermektedir. Aile bu cinsi ihtiyacın en asgari düzeyde giderildiği bir mecradır. Bundan fazlası eşlerin birbirine karşı olan muhabbetine bağlıdır. Cinsi gücü fazla olan erkek bu gücünü frenlemeyecek ise erkeğin şehvetle imtahanının bir manası kalmayacaktır. Bunun yanında dünya üzerinde sağlıklı olan her kadın hayız ve doğum dönemlerini geçirmektedir. Bu dönemler kadınların duygusal yönden hassas olduğu sevgi ve şefkate en fazla ihtiyaç duyduğu sıkıntılı durumlardır. Erkek bu arızı durumlarda kendi ihtiyacını öteleyip eşinin duygusal ihtiyaçlarını karşılamalıdır ki bu durum İslam da “îsar” kavramı çerçevesinde değerlendirilmektedir.³⁰⁶

³⁰⁵ Mustafa Yıldırım, a.g.m., s. 535.

³⁰⁶Geniş bilgi için bkz. Mustafa Çağrı, “İsâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, C,22, ss.490-491.

Ailenin işlev ve amaçları, duygusal ihtiyacın karşılanması, cinsi ihtiyacın karşılanması, neslin devamı, toplumsal ihtiyacın karşılanması ve ekonomik ihtiyacın karşılanmasıdır. Yukarıda sayılan nedenler ailenin amacı ile uygunluk göstermektedir. Bahsedilen durumların hepsinde ikinci bir kadınla evlenen erkeğin mutlaka eşleri arasında adaleti sağlama niyeti ve gayreti ve faaliyeti içerisinde olması gerekmektedir. Ayrıca çok eşlilik yapılırken ilk eşin rızası da kilit rol oynamaktadır. Çünkü ilk eşin rızası haricinde yapılacak olan bir evlilik, hem adalet üzerine tesis edilmemiş olacak hemde eşin rızası olmadığı için aileyi kaos ortamına sürükleyerek bu amaçların dışına çıkaracaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE VE DİĞER İSLAM ÜLKELERİ KANUNLARINDA ÇOK EŞLİLİK DÜZENLEMELERİ

Sosyo-kültürel bir olgu olarak geçmişten günümüze birçok millet tarafından uygulanan çok eşlilik, günümüzde de Müslüman toplulukların yanında gayrimüslim topluluklarca da uygulanmaktadır.

1982 tarihli bir araştırmada dünya üzerinde bulunan 1170 milletin 850 sinde çok eşli evliliklerin mevcut olduğu ortaya çıkmıştır.³⁰⁷

Çok eşlilik, Ortadoğu, Afrika ve Güney Asya'da sık görülmekle birlikte, Amerika'da Hristiyan bir gurup olan Mormonlar, Kanada'daki yerli gruplar, Avrupa'daki göçmen topluluklar ve Avustralya'nın yerlileri olan Aborjinlerde de bulunmaktadır. 2008 tarihli bir çalışmada çok eşliliğin en sık uygulandığı bölgenin Afrika ve özellikle sahra altı ülkeleri olduğu belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre sahra altı bölgesindeki 13 ülkede çok eşliliğin yaygınlığı %17-%30 arasında değişmektedir. Yapılan bazı saha araştırmalarında ise Sudan ve Kamerun'da %20'nin altında, Mali, Nijer, Senegal, Tanzanya ve Orta Afrika Cumhuriyeti'nde %20-35 civarında, Gine devletinde %40 civarında oranlar bildirilmektedir.³⁰⁸

Resmi verilere göre ülkemizde 1988 yılında çok eşlilik oranı % 1,6 iken, 2008 yılında yapılan bir araştırmada bu oran % 1,1 (186.782 kişi) olarak açıklanmıştır.³⁰⁹ Çok eşlilik, ülkemizde varlığını özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde sürdürmektedir. Bu bölgelerde farklı zamanlarda yapılan araştırmalarda çok kadınla evlilik oranı %4,7-5 arası saptanmıştır, bu oran diğer bölgelerimize göre daha yüksektir.³¹⁰

³⁰⁷John Hartung, "Polygyny and Inheritance of Wealth", *Current Anthropology*, C.23, S.1(1982), ss. 1-12.

³⁰⁸Miriam Koktvedgaard Zeitzen, *Polygamy A Cross-Cultural Analysis*, New York: Berg Publishers, 2008, s. 8.

³⁰⁹İlknur Yüksel Kaptanoğlu, Banu Ergöçmen "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadınlar Üzerinde Oluşturduğu Baskılara Örnekler: Erken Evlilik, Başlık Parası ve Erkek Çocuk Tercih", *Çocuk Cinsiyeti Nedeniyle Kadın Üzerinde Oluşturulan Psikolojik Şiddet Başlık Parası Ve Geleneksel Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu*, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları (2011), Rapor No: 5, https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor_no_5.pdf (07.09.2018).

³¹⁰Özkan vd., a.g.m., s.215; Sabahat Gücük vd., "Van İlindeki Çok Eşlilik Oranları Ve Etkileyen Faktörler: Kesitsel Çalışma". *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, C.21, S.3 (2010), 127-133.

Ülkemizde ve genel olarak İslam hukuku kanunlarının geçerli olduğu ülkelerde çok eşliliğin seyrine bakmak için konuyu Osmanlı devletinden başlayarak ele almamız gerekmektedir. Zira Osmanlı Devleti'nin, İslam Aile Hukuku alanında düzenlediği Ahval-i Şahsiye Kanunları, Osmanlı Devleti'nin himayesindeki birçok devlet tarafından örnek alınarak uzun yıllar uygulanmıştır.

I. TÜRKİYE'DE ÇOK EŞLİLİK

Türkiye'de çok eşlilik uygulaması 1926 tarihli Türk Medeni Kanunu³¹¹ ile kaldırılmıştır. Fakat bu döneme gelene kadar uygulanmasıyla ilgili çeşitli aşamalardan geçmiş ve İslam aile hukukuna dair ihtilafli bir mesele olması nedeniyle de belli dönemlerde uygulanışıyla ilgili hararetli tartışmalara neden olmuştur. Bu nedenle Türkiye'de çok eşlilik konusunu Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren ele alınması yerinde olacaktır.

A. OSMANLI DEVLETİ'NDE 1839 TANZİMAT FERMANINA KADAR ÇOK EŞLİLİK

Osmanlı devleti kuruluşundan itibaren hukuk alanında İslam Hukuk esaslarına tabi olmuş, bu hukuk uygulanırken meydana gelen boşluklarda da İslam hukuku genel çerçevesi içerisinde Osmanlı'nın örfi hukuku devreye girmiştir.³¹² Osmanlı'da "Teaddüd-i Zevcât" olarak isimlendirilen çok eşlilik uygulaması, İslam aile hukukunun çizdiği çerçeve ve ilkeler içerisinde uygulanmıştır. Genel hatlarıyla İslam Hukuku'ndaki, Nisa Suresi 3. Âyette belirtilen dört kadına kadar evlilik, 129.âyette belirtilen adaleti sağlama şartı ve tek eş tavsiyesiyle uygulanmıştır.³¹³

Osmanlıda genel olarak çok eşliliğin sebepleri, ordunun sürekli sefer halinde olması, fetihlerle giderek büyüyen toplumun karşılaştığı özel durumlar ve gün geçtikçe büyüyen coğrafyada yerleşme isteklerinin olduğu söylenebilir. Yenilgiye uğratılan Bizanslıların geride bıraktıkları genç kızlar ve dul kalan kadınlarla evlenmek Türk

³¹¹ 17 Şubat 1926, TMK md.112/1, Aile Hukuku Dördüncü Fesil, Batıl Olan Evlenmeler maddesinde: "Karı kocadan biri evlenme merasiminin icrası zamanında evli ise..." İkinci Fesil Evlenme Ehliyet Manileri Md. 93'de "Tekrar evlenmek isteyen kimse, vefat veya boşanma ile yahut butlan hükmü ile evliliğinin zail olduğunu ispata mecburdur." şeklinde yer verilerek çok kadımla evliliğin önü kapatılmıştır. <http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/3/0743/a/743sk-02.htm#97> (12.12.2018).

³¹²M. Âkif Aydın, "Osmanlıda Hukuk", *Osmanlı Devleti Tarihi*, der. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Feza Yayınları, 1999, C.II, s.430.

³¹³ İlber Ortaylı, "Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf", *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1992, C.II, ss. 456-467.

askerleri için fethedilen yerlerde kolaylıkla iskân olma vesilesi olmuş, bu da çokeşliliğin toplumsal onayını sağlayan bir unsur olmuştur.³¹⁴ Bunun yanında Osmanlı'da birden fazla kadınla evliliğe yöneticiler tabakasında halka oranla daha sık rastlanmaktadır. Osmanlı toplumunda ağalık, paşalık, beylik, efendilik ve hacılık prestij ve ekonomi bakımından üst statülerdir. Kişinin mesleği, eğitim düzeyi, yetenekleri, sosyal ilişkileri, ekonomik geliri ve yaşadığı sosyal çevre çok evliliğin oluşmasında etkilidir. Örneğin, çeşitli devlet kademelerinde bulunan Köprülü Mehmet Paşa'nın dört hanımı vardır.³¹⁵

Osmanlı toplumunda muhtelif zamanlarda Bursa ili üzerinde yapılan incelemelerde çok eşlilik oranları %1-2,³¹⁶ 1547-1659 tarihleri arasında Edirne'de üst düzey yöneticiler arasında yapılan incelemede çok eşlilik oranı %7,3³¹⁷, 18 yüzyılın başında Ankara da ise %12³¹⁸ civarındadır. 16. yüzyılda Ayntab (Gaziantep) şehrinde çok eşlilik oranı %11,6'dır.³¹⁹ Konya'da 1700-1750 yılları arasında %12³²⁰, 1750-1850 yılları arasında %7,5'dir.³²¹ Kayseri'de 1700-1730 yılları arasında %8,6³²², Kırşehir'de 1875-1892 yılları arasında %12,2, şehrin merkezinde ise %9,8 olarak tespit edilmiştir.³²³ 1671-1678 yılları arasında Sofya şehrinde %3,9³²⁴ 19. yüzyılda Osmanlı Devleti himayesinde bulunan Şam şehrinde ise %10³²⁵ dur.

³¹⁴ Düzbakar, a.g.m., s.89.

³¹⁵ Gül Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya: Gökso Matbaacılık, 2000, s. 34.

³¹⁶ Düzbakar, a.g.m., s.87; Akyılmaz, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, s.33; Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839- 1876)*, Bursa: Sentez Yayınları, 2013, s.108-120.

³¹⁷ Ömer Lütfi Barkan, *Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri, (1545-1659), I. Belgeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1966, C.3, s.5-6.

³¹⁸ Ömer Demirel "1700-1730 Tarihlerinde Ankara'da Ailenin Niceliksel Yapısı", *Belleten Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, C.LIV, S. 211 (1991), s. 950.

³¹⁹ İbrahim Etem Çakır, "16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Gaziantep: C.9 (2010), s.8.

³²⁰ Hayri Erten, *Konya Şer'îye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın İlk Yarısı)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.59.

³²¹ Muhittin Tuş, *Sosyal ve Kültürel Açından Konya*, Konya: Tablet Kitabevi, 2007, s.147.

³²² Muhittin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya: 1999, C. 4, s.163.

³²³ Nurhan Mıstanoglu, "Kırşehir'de XIX. Yüzyılın Sonlarında Sosyo-Kültürel Bakımdan Ailenin Genel Özellikleri (1875-1900)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya: C.21 (2009), s.354.

³²⁴ İbrahim Etem Çakır, "Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği", *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Ankara: C.31 (2012), ss. 41-60, s.51.

³²⁵ Said Öztürk, "Osmanlı'da Çok Evlilik", *Türkler*, ed. Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C.X, s. 380.

Osmanlı devletinde çok eşlilik oranları görüldüğü üzere yüksek değildir. 1578-1581 yılları arasında Osmanlı topraklarında bulunan Alman din adamı Salomon Schweigger Türklerin aile yapısı hakkında şu bilgileri kaydetmiştir:

“Türkler, birkaç kadınla birden evli olmanın aile yaşamına getirdiği düzensizliğin ve huzursuzluğun bilincine vararak, bir tek kadınla evliliği sürdürmenin çok daha kolay ve rahat olduğunda karar kılmışlar... Çok kadınlı evliliklere sık rastlanmıyor.”³²⁶

Avrupa kamuoyunda, Osmanlı’da var olan çok eşlilik uygulamasından dolayı, aile içerisinde kadının hiçbir hakka sahip olmadığı kanaati uyanmış, Osmanlı erkekleri de zevklerine düşkün bireyler olarak tanımlanmışlardır. 1917-18 yıllarında İstanbul’da bulunan İngiliz Yazar Lady Montequ, gözlemleriyle bu durumu yalanlayarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Müslüman Osmanlı ailesinin çokeşli bir düzene dayandığı yaygın bir kanaattir. Fakat yanlıştır. Osmanlı cemiyetinde poligami denen çok eşli evlilik ne gayri ahlaki, nede gayri kanuni bir durumdur, ama hoş karşılanmaz.”³²⁷

Bu ifadelerden toplumunda çokeşli evliliğe engel olacak ahlaki ve hukuki bir yaptırım olmamasına rağmen cemiyet tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır.

B. 1839 TANZİMAT FERMANINDAN SONRAKİ FİKİR AKIMLARI VE ÇOK EŞLİLİK KONUSUNA BAKIŞLARI

Osmanlı Devleti, kuruluşundan dörtyüzyıl sonra, bir takım iç ve dış etkenlerin etkisiyle 1699 yılında antlaşma masasına oturmak zorunda kalmış ve imzalanan Karlofça Antlaşması’yla yeni bir döneme girilmiştir. Devleti yeniden toparlayabilmek adına yönetimde yeni arayışlara gidilmiş, bu amaçla yeni yasalar ve düzenlemeler yapılmıştır. 1839 yılında ilan edilen Tanzimat fermanı devlet eliyle yapılan bu düzenlemelerin ilki olmuştur.³²⁸

Ferman öncesi dönemde hukuk alanında meydana gelen boşluklar Osmanlı ve Türk örfi hukukuyla doldurulmaya çalışılırken, Tanzimatla birlikte bu boşluklar yabancı

³²⁶Salomon Schweigger, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004, s.210.

³²⁷ İlber Ortaylı, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayınları, 2001, s.89.

³²⁸Mümtazer Türköne, “Osmanlılarda İslahat ve Teceddüd-Modernleşme ve Din”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, İstanbul: İz Yayınları, 1996, C. VI, ss.67-71.

özellikle de batılı hukuk sistemleriyle doldurulmaya başlanmıştır. Böylelikle hukuk alanında batılılaşma hareketleri de başlamıştır.³²⁹

Tanzimat fermanında kadın ve aileye ilişkin hükümler bulunmamaktadır. Fakat bu fermanla özellikle kadınların eğitiminin önünün açılmasıyla toplumda fikir alanında büyük bir sosyo-kültürel değişim meydana gelmiştir, Toplumda ilim ve fikir alanında aydın kadınlar yetişmeye başlamış, bu kadınlar oluşturdukları gruplar ve yayınlarla seslerini duyurmaya başlamışlardır. Bununla birlikte orta ve üst tabaka kadınların toplumsal hayata katılması fikrinin alt yapısı oluşmuştur.³³⁰ Kadının toplumsal hayata katılımından hareketle, kadını ilgilendiren konular dönemin aydınlarınca tartışılmaya başlanmış, kadının çalışması, kıyafeti, eğitimi, boşanması ve çok kadınla evlilik, bu alanda başta gelen konular olmuştur.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile toplumda hürriyet havası oluşmuştur. Tanzimattan sonra özellikle siyaseî ve fikri alanda oluşan fikri gruplar bu dönemde seslerini açıkça duyurabildikleri için toplum üzerinde etkili olmuşlardır. Osmanlı Devletini eski düzen ve gücüne kavuşturmak amacıyla ortaya çıkan bu grupların başlıcaları Batıcılar, Türkçüler ve İslamcılar olarak adlandırılmıştır.³³¹

Ortak noktalarından biri Osmanlı Aile Hukuku'nun kanunlaştırılması olan bu fikir akımları,³³²Hukuk-i Âile Kararnamesinin çıkması ve içeriğinin oluşmasında etkili olmuşlardır. Fakat aralarında kanunun içeriğiyle ilgili olarak derin görüş ayrılıkları olmuş, özellikle kadın ve çok eşlilik konusu bu üç grup arasında hararetle tartışmalara sebep olmuştur.

1. Batıcılar

Batıcı aydınlar, başta medeniyet olmak üzere, batının kültür, sanat ve bilim alanlarında taklit ve takip edilmesi taraftarıydılar. Beşir Fuad (ö.1887), Baha Tevfik (ö.1914), Tahsin Nahid (ö.1919), Abdullah Cevdet (ö.1932), Celal Nuri (İleri,

³²⁹ M. Âkif Aydın, *Osmanlı'da Hukuk*, s.430.

³³⁰ Berna Yürüt, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Kadın Ve Hukuk Özel Sayısı*, Ankara (2017), s.365-396.

³³¹ Yılmaz Yurtseven, "1917 Tarihli Hukuk-i Âile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler", *Konya Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.11, S. 1-2 (2003), ss. 199-250, s. 213.

³³² Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası,1958, s.702.

ö.1938),baticı olarak adlandırılan başlıca aydınlardandır. Seslerini duyurdukları yayın organı ise İctihad dergisidir.³³³

Kadın sorunlarının temeli olarak İslam dini ve geleneklerini suçlayan baticılar, kadının sosyal hayatın her alanında bulunması gerektiğini, fakat tesettürün buna mani olduğunu ifade ederler. Tesettürü, Osmanlı medeniyetini geri bırakan bir engel olarak görürler. Çünkü toplumsal ilerleme için kadının medeni seviyeye ulaşmış olması gerekir ki, bu da onun gelenekten sıyrılmasıyla olacaktır. Kadının insanlık olarak medeni seviyeye yükselmesi, toplumun medeni olarak gelişmesi demektir.³³⁴

Çok eşliliğe kesinlikle karşı çıkan ve kayıtsız şartsız yasaklanması taraftarı olan baticılara göre çok kadınla evlilik akla uygun olmayan bir olgudur. Maişet açısından zaman ve şartlar değiştiği için iktisadi açıdan uygulanması zordur. Çok eşlilik Türkleri de batıya karşı gülünç duruma sokmaktadır. Çok eşliliğin bulunduğu ailelerde kadının şahsiyetinde düşüklük, geçimsizlik, kıskançlık meydana gelmektedir. Böyle ailelerde kadın söz sahibi olmayıp, çocuklar da bakım ve terbiye açısından zarar görür.³³⁵

Çok eşliliğin nüfus arttırıcı etken olarak görülmesi de son derece yanlıştır. Bir milletin kuvvetli olması fertlerinin çoğalmasıyla değil, kuvvetli ve muhabbetli ailelerin çoğalmasıyla olur. Halîfe bir kanun çıkararak çok eşliliği yasaklamalıdır.³³⁶Kısacası baticılara göre iktisadi, ictimâî ve ailevi açıdan esas olan tek kadınla evlilik hayatıdır.

2. Türkçüler

Türkçülüğün isim babası, teşkilatlandırıcısı ve öncüsü olarak zikredilen isim Ziya Gökalp (ö.1924)'tir. Onun yanında önde gelen isimler Ömer Seyfeddin (ö.1920),Yusuf Akçura (ö.1935), Mehmet Emin (Yurdakul, ö.1944),Mehmed Fuad Köprülü (ö.1959), Hamdullah Suphi (Tanrıöver, ö.1966), Ali Canip(Yöntem, ö.1967),'dir.³³⁷ Seslerini duyurdukları yayın organı İslam Mecmuasıdır.

³³³Necati Aksanyar, "Türk Toplumunda Baticılık Akımı", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Kütahya: S.2 (1999), ss. 229-244, s.4.

³³⁴Sedef Bulut, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi Ve Orta Asya Referansı", *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.10 (2013), ss. 313-336, s. 324-325.

³³⁵Hayrunnisa Akdaş, Abdullah Kahraman, "Tanzimattan II. Meşrutiyet'e Teaddüd-i Zevcat'ı Savunanlar, Reddedenler ve Gerekçeleri", *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Erzincan: C.VII, S. II (2015), ss.33-42, s. 35-36; Çiğdem Ülker, "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımlarında Kadın Ve Evlilik Tartışmaları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 9, S.XXVI (Haziran 2016), ss. 33-56, s.45.

³³⁶ Abdullah Cevdet, "Kânun-u Medeni ve Adliye Vekilimiz", *İctihad*, No: 205 (Haziran 1925), s.3989.

³³⁷ Orhan Okay, "Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Feza Yayınları, 1999, C.I, ss. 195- 219, s.218.

Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak olarak tanımlanabilecek Türkçülük düşüncesinde din ve kültür Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu için tek çaredir. Dinin gelenek yönü önemli değildir, fakat ulusal kültüre sahip çıkılıp, korunmalıdır. Eski Türklerde kadın hürdür ve erkekle eşit seviyededir. Türkçülük taraftarları, kadının eğitimini destekleyerek münevver Türk kadın tipi görmeyi arzu ederler. Bunun için en güzel örnek de yine bir Türkçü olan ve her türlü eğitim ve sosyal sorunlara çözüm arama faaliyetleri içinde olan, kadınların milli bilincini geliştirmek için çalışan Halide Edip Adıvar'dır. Türkçüler, tesettürün kaldırılması konusunda bir fikir beyan etmemişlerdir. Türkçüler kadının çalışma hayatı içinde bulunmasına karşı değil, kadın üzerinden oyunlar oynanmasına karşıdır.

Türkçüler, eski Türklerde çok eşliliğin var olmadığını belirtirler. Tek eşlilik yanlısı olarak, çok eşlilikte cevaz söz konusu olduğunu ve bunun devlet eliyle şarta bağlı olarak yasaklanabileceğini belirtirler.³³⁸ Hastalık, sakatlık, kısırlık gibi durumlarda çok eşlilik olabilir. Fakat mutlu, muhabbetli bir yuva için tek eşlilik olmalıdır. Çok eşlilik sebebiyle özellikle Avrupa'nın, İslam dinini vahşilikle suçladığını, buna da İslamcılarının bu konudaki görüşlerinin sebep olduğunu ileri sürerler.³³⁹ Türkçülere göre çok eşlilik aslında İslam'ı meşgul edecek bir konu değildir. Fakat onlara göre İslamcılarının beyanları bu tartışmaları uzatmaktadır.

3. İslamcılar

İslamcılar, aşırı Batıcılar ve Türkçülere karşı tepki olarak gelişen bir fikir akımı olmuştur. Önde gelen isimleri, Musa Kâzım (ö.1920), Said Halim Paşa (ö.1921), Babanzade Ahmet Naim (ö.1934), Mehmet Akif (Ersoy, ö.1936), İsmail Hakkı İzmirli (ö.1946), Mustafa Sabri (ö.1954), Ahmed Hamdi Akseki (ö.1961), Şemseddin Günaltay (ö.1961), Ömer Nasuhi (Bilmen, ö.1971)'dir.³⁴⁰ Seslerini duyurdukları yaygın organı Sebil'ür-Reşad ve Sırat-ı Müstakim dergisidir.³⁴¹

³³⁸Cevazın Ahkam'ı Şer'iyyeden olduğuna dair tartışma ve görüşler için bkz. Sami Erdem, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Düşüncesinde Fıkıh Usulü Kavramları ve Modern Yaklaşımlar*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.

³³⁹Sümeyye İncegöl, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.33-34.

³⁴⁰ Okay, a.g.m., s.218.

³⁴¹ Adem Efe, "Uzun Soluklu İslâmcı Bir Dergi: Sebil'ür-Reşad, (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, S.2 (2008), ss. 155-178, s.156.

İslamcıların hedefleri dışarıdan cehalet ve Batı taklitçiliğiyle bozulan dini anlayışı düzeltmek ve Asr-ı saadetteki fikri kaynakları anlayarak İslam dinini en güzel şekilde yaşayabilmektir.³⁴²

İslamcılar, Türk toplumunda yaşanan kadın sorununun, İslam'dan değil, aksine dinden uzaklaşmaktan kaynaklandığını ileri sürerler. Çözümünün de, Kur'an, Sünnet ve Osmanlı kültürünün içinde var olan geleneksel kültür içinde olduğunu belirtirler. Onlara göre Batılı çözümler kadını kullanıp sömürmektedir. İslamcılar kadının tesettürünün korunması taraftarıdır. Kadınların eğitimini, neslin yetiştiricisi olmaları bakımından önemserler. En mühim görevi çocuk yetiştirmek olan kadına, iyi bir anne, eş ve ev idaresine hâkim olabilmesi için her türlü eğitim imkanı sağlanmalıdır. İslamcılar kadınların da erkekler gibi ilimle meşgul olmasını isterler. Kadının sosyal hayatta bulunması konusunda ise fikir ayrılığı içerisindedirler.³⁴³

İslamcılar, tabî ve sosyal sebepler sonucu oluşan çok eşliliğin yasaklanamayacağını, adaletli olmak kaydıyla çok eşli olunabileceğini, beyan ederler. Özellikle savaşlar sonucu bu duruma başvurulması gerektiğini bu vesileyle fuhuşun önlenebileceğini ifade ederler. Kadın erkek nüfusunun dengelenmesi, kadının özel durumları gibi durumlar çok eşliliği savunma sebepleri olmuştur.³⁴⁴

İslamcı yazarlardan Fatma Aliye (Topuz Ö.1936) çok eşliliği, özel durumlarda ortaya çıkan bir durum olarak görür, fakat diğerlerinin aksine bunun fuhuşu önleyen bir faktör olduğunu düşünmez. Ona göre fuhuş erkeğin karakterine bağlıdır.³⁴⁵ Bir diğer İslamcı yazar Ahmet Naim ise çok eşliliğin sünnet olduğunu ileri sürmektedir.³⁴⁶

Bu üç fikir akımının kadın ve çok eşlilik konusundaki tartışmaları topluma da yansımış, en nihâyetinde bu durum Aile Hukuku Kararnamesi'nin çıkarılmasına sebebiyet vermiştir.

³⁴² Okay, a.g.m., s.218.

³⁴³ İncegöl, a.g.e., s.20-27.

³⁴⁴ Ülker, a.g.m., s. 39-43.

³⁴⁵ Şefika Kurnaz, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s.44; Mübeccel Kızıltan, Tülay Gençtürk, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu-1*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 1993, s.5.

³⁴⁶ Ahmed Naim, "Teaddüd-i zevcat İslamiyet'te Men Oluna bilir mi imiş?", *Sebil'ür-Reşad*, C.1, S. 298, (h.1332), s.217.

C.1917 HUKUK-İ AİLE KARARNAMESİ İLE ÇOK EŞLİLİĞİN ŞARTA BAĞLANMASI

Osmanlıda hukuk, Türk töresinden beslenen örfi hukukla İslam Hukuku olan Şer'i hukuktan oluşmaktadır. Aile hukukunda prensip olarak İslam Hukuku'nun kuralları uygulanmıştır.

İlk zamanlar devlet, evlenme akdine müdahale etmemiş fakat zamanla, devlet otoritesi dışında hareket edilmesinin mahzurlu olduğu görülüp, aile hukukuna müdahale edilerek düzenlemeye gidilmiştir. Devlet, gerçekleşen nikâhları kayıt altına almak için, evlenme akdinden önce resmi bir makamdan izin alınmasını şart koşmuş, resmi makamın teyid ettiği bir kimsenin evlenmeyi tespit edip resmiyet vermek amacıyla, tarafların evlenme iradelerini açıkça beyan ettikleri anda hazır bulunması şartını uygulamıştır.³⁴⁷ Fakat tümüyle aile hukukuna ilişkin müstakil bir kanunlaştırma hareketi olmamıştır. 1839'daki Tanzimat fermanında aile hukuku alanına dokunulmamıştır. Şer'iyeye Mahkemelerinde hakimler, kendilerine gelen bu alandaki hukuki problemleri muteber fıkıh kitaplar ve fetva mecmualarına bakarak çözüme kavuşturmuşlardır. Bunun yanında hukuk kültürü açısından yetersizlik ve her geçen gün artan dava sayısı neticesinde Aile Hukukuna ilişkin bir düzenleme de zaruret haline gelmiştir.³⁴⁸

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya harbi neticesinde evlenme ve boşanma konusunda ortaya çıkan problemleri çözmeye Hanefi hukuku yetersiz kalınca başka mezhep hukuklarına yönelimler olmuş, bunun sonucu olarak, hukuk ve kaza çokluğuna son verip birliği temin etme ihtiyacı duyulmuştur. Önceden evinde oturan kadının, erkek nüfusunun azalması neticesinde geçimini temin etmek için sosyal hayata ve çalışma hayatına katılmasıyla, kadın hakkında fikri, psikolojik ve iktisadi alanda yeni düşünceler hasıl olmuştur. Bunun yanında Tanzimat sonrası batılılaşmanın da etkisiyle Türk cemiyetinin sosyal yapısı da değişmiştir. İşte bu gibi siyasi, sosyal ve hukuki nedenler Hukuk-i Âile Kararnamesi'nin hazırlanmasını zorunlu kılmıştır.³⁴⁹

25 Ekim 1917 tarihli Hukuk-i Âile Kararnamesi, İslam ve Osmanlı aile hukuku sahasında yapılan ilk devlet destekli kanunlaştırmayı temsil etmektedir. Kararnamenin zamansal ve mekansal olarak yayılması ve Müslüman kadının durumunu düzeltme

³⁴⁷ Cin, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s.280.

³⁴⁸ M. Âkif Aydın, *İslam – Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985, s.154.

³⁴⁹ Yurtseven, a.g.m., ss. 209-213.

çabası kararnamenin önemini ortaya koymaktadır. Kararname, genel olarak şer’i ahkâmdan ayrılmayarak İslam aile hukukunun evlenme ve boşanmaya ilişkin hükümlerini düzenlemiştir.³⁵⁰ Kararname, Osmanlı Devletinde bir buçuk sene yürürlükte kalmış, 19 Haziran 1919 tarihli “Hukuk-i Âile Kararnamesinin Lağvı Hakkında Kararname” maddesiyle yürürlükten kaldırılmıştır.³⁵¹ Buna mukabil Kararname Suriye, Ürdün, Lübnan ve İsrail gibi Ortadoğu ülkelerinde çeyrek asırdan fazla yürürlükte kalarak, bu ülkeler başta olmak üzere, İslam ülkelerinde yapılan aile kanunlarına örneklik etmiştir. Bu kararnamede resmi mezhep olan Hanefi mezhebi hukukunun yanında diğer mezheplerden de yararlanılmış, Musevi ve Hristiyanların aile hukukları da aynı kanun bünyesinde yer almıştır.³⁵²

Kararname öncesi yaşanan tartışmalar kararname üzerinde etkili olmuş ve Türkçülerin istediği yönde bir kanun çıkmıştır. Kararnameye göre çok eşlilik yasaklanmamış fakat sınırlandırılarak 38. maddede şöyle beyan edilmiştir:

“Üzerine evlenmek ve evlendiği suret de kendisi veya ikinci kadın boş olmak şartıyla bir kadını tezevüc ve şart mu’teberdir”

Yani, nikâh akdi sırasında kadına, evlendiği erkeğe tek eşi olması şartı koyma ve kocanın buna riâyet etmediği durumda kadına boşanma talep etme hakkı verilmiştir. Kararnamenin 74. Maddesinde de adalet konusu geçmektedir.

“Müteaddit zevcesi olan kimse onlar beyninde icrayı adalet ve müsavata mecburdur.”

130. maddede ise kendisine adil ve eşit davranılmadığı gerekçesiyle kadının hâkime başvurabilmesine ve hâkimin belirleyeceği hakemler vasıtasıyla evliliğin tefrik veya muhâla’a yoluyla sona erdirilebilmesine imkân verilmiştir.³⁵³ Kararnamedeki evlilik akdi, akdin gayesine tezat teşkil etmediği sürece, karı ve kocanın istediği pek çok şartın akde eklenmesine müsaade eden Hanbeli Mezhebine uygun şekilde düzenlenmiştir.³⁵⁴

³⁵⁰Wael Hallaq, *İslam Hukuku’na Giriş*, trc. Necmettin Kızılkaya, 2.b., İstanbul:Pınar Yayınları, 2018, s. 201.

³⁵¹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 1.b., İstanbul: Arı-Sanat Yayınevi, 2008, s.573; Halil Cin, Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1995, s.492.

³⁵² M.Âkif Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul: İz Yayınları, 1996, s.20.

³⁵³*Hukuk-i Âile Kararnamesi*, md: 38,74,130, Nak: Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-i Âile Kararnamesi*, ed. Ali Öge, 5.b., Konya: Mehîr Vakfı Yayınları, 1996.

³⁵⁴Wael Hallaq, *a.g.e.*, s.208.

D. 1926 MEDENİ KANUN İLE ÇOK EŞLİLİĞİN YASAKLANMASI

Hukuk-i Âile Kararnamesinin yürürlükten kaldırılmasından sonra kararname öncesi var olan fikhî hükümler geçerli olup uygulanmış fakat zamanla bu alanda yeni kanunlara ihtiyaç duyularak yeni kanun tasarıları üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Çalışmalar yapılırken kanunların içeriği ve iktibasıyla ilgili olarak muhafazakârlar ve Baticılar arasında çekişmeler yaşanmıştır. 1923 yılında Cumhuriyetin ilanından sonra komisyonlar kurularak aile hukuku alanında kanunlaştırma hareketleri devam etmiş ve bu konuda ardı ardına iki ayrı kanun tasarısı hazırlanmıştır. 1923 yılında hazırlanan ve Hukuk-i Âile Kararnemisi'nden pek bir farkı olmayan ilk kanun tasarısı Şer'îye Encümeni tarafından ufak değişikliklerle kabul edildikten sonra T.B.M.M.'ye sevk edilmiştir. O sırada, Şer'îye Vekaleti ile Encümenin lağvı ve ardından da meclisin tatile girmesi üzerine tasarı görüşmeye sunulamamıştır.³⁵⁵ Bu tasarı çok eşlilik konusunda bir değişiklik içermemiştir.

1923 yılındaki başarısızlıkla sonuçlanan çalışmalar sonrasında 1924 yılında aile hukuku alanında başka bir kanunlaştırma çalışması başlamıştır. Kararnameye göre önemli değişiklikler içeren bu tasarıda Batı hukukundan önemli ölçüde istifade edilmiştir. Çok kadınla evlilik meselesi müessese olarak devam etmekle birlikte hakimin iznine bağlanmıştır.³⁵⁶ Kanunların Batıdan alınması fikri bir hayli ağır bastığından bu tasarıdan da vazgeçilmiş, 1 Aralık 1924'te tasarı adliye encümenine verilmişken, bu sırada Medeni Kanun hazırlıkları tamamlandığı için görüşülmesine lüzum kalmadığına karar verilmiştir.³⁵⁷

Görüldüğü üzere tek eşlilik yönünde kamuoyu oluşması ve yapılan entelektüel tartışmalar Cumhuriyetin kurulmasındaki ilk tasarlarda yerini almış, en nihâyetinde 17 Şubat 1926' da İsviçre Medeni Kanunu³⁵⁸ Türk Hukukuna dahil edilmiştir³⁵⁹, 4 Ekim

³⁵⁵ Sema Şartepe, *Cumhuriyete Geçiş Dönemi Değişim Sürecinde Evlilik Kurumu Açısından Dinin ve Hukukun Rolü*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s.45-46; *Hukuk-i Âile Kanun Layıhası Hakkında Şer'îyye Encümeni Mazbatası*, Sebil'ür-Reşad, C.XXIV, h. 1340, s.616.

³⁵⁶ M. Âkif Aydın, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, s.238-239.

³⁵⁷ Şartepe, a.g.e., s. 47; Sabri Şakir Ansay, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, Ankara: y.y. 1952, s.133.

³⁵⁸ Medeni Hukuk, şahıslar arasındaki ilişkileri düzenleyen, şahısların doğumdan ölümüne ilişkilerini düzenleyen özel hukuk dalıdır. Kişiler hukuku, aile hukuku, eşya hukuku, miras hukuku medeni hukuk kapsamında yer alır ve medeni kanunla düzenlenirler.

³⁵⁹ Bilge Öztan, "Medeni Kanun'un Kabulünün 70.Yılında Aile Hukuku", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Ankara: C. 44, S. 1/4 (1996), ss.79-126, s. 79.

1926 tarihinde yürürlüğe konulan kanunla şartsız bir şekilde tek eşlilik kabul edilmiştir.³⁶⁰

Günümüzde Türk Medeni Kanunu ‘nun 145. Maddesinde de “*Eşlerden birinin evlenme sırasında evli bulunması...*” ifadesi “Batıl Olan Evlenmeler” bölümünün “Mutlak Butlan”(kesin hükümsüz) başlığı altında verilmiş böylece çok kadınla evliliğin önünü kapatılmıştır.

TMK’ nın 141. Maddesi “...evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılır...” ile 143.maddesindeki “*Aile cüzdanı gösterilmeden evlenmenin dini töreni yapılamaz.*” hükmüyle evlilik benzeri birlikte yaşamalar ve imam nikâhıyla yapılan evlilikler yasanın dışında bırakılmıştır.³⁶¹ Türkiye’de çok eşliliğin uygulanması 1930’lardan sonra genel olarak ortadan kalksa da Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde kısmen devam etmiştir.

II. İSLAM ÜLKELERİ KANUNLARINDA ÇOK EŞLİLİK DÜZENLEMELERİ

Sanayi devriminden sonra hayatın her alanında ilerleme ve gelişmeler yaşanmış, özellikle iletişim alanındaki gelişmeler toplumların hayatlarında önemli değişikliklere sebebiyet vermiştir. Bilgi her seviyeden insan için ulaşılabilir olmuş, bu da özellikle hukuk alanında hareketlenmelere yol açmıştır. İslam dünyası’nın batıyla yakınlaşması neticesinde kadın hakları konusundaki duyarlılıkların da artmasıyla, kadın hareketleri güçlenmiş ve İslam dünyasında yankı bulmuştur. İslam aile hukuku alanında ilk düzenleme 1917 yılında Osmanlı Devleti tarafından yapılmış, hazırlanan Ahval-i şahsiye kanunu diğer İslam ülkelerine de örnek teşkil ederek uygulama alanı bulmuştur. Aile hukuku kanunlarında düzenlemeye giden ülkeler çok eşlilik konusunda sınırlama yahut tamamen yasaklama şeklinde değişikliğe gitmişlerdir. Bu ülkelerde genel olarak günümüzde de artan kamuoyu baskıları nedeniyle zaman zaman değişikliklere gidilebilmektedir.

Günümüz İslam ülkeleri çok kadınla evliliğe karşı farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Kimi ülkelerde çok kadınla evlilik tamamen yasaklanmış, kiminde tamamen serbest bırakılmış, kiminde ise şartlarla sınırlandırılmıştır.

³⁶⁰ Ebru Kayabaş, *Osmanlı Devletinde Tanzimat Dönemi İtibariyle Aile Hukukunun Gelişimi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009, s.8.

³⁶¹ Bilge Öztan, *Aile Hukuku*, 5.b. Ankara: Turhan Yayınları, 2004, s.9.

Çok eşliliği şartlarla sınırlandırmış olan devletlerin aile hukuku kanunlarında bu şartlar genel olarak meşru bir sebep, eşler arası adil muamele, ilk eşin onayını alma, evlenilen kadına evli olduğunu bildirme, mali yeterlilik gibi, istismarı önleyici şartlar olmuştur. Bu şekilde devletlerin denetimi altına alınan çok eşlilik kimi şartlarla zorlaştırılmış, kimi şartlarla da uygulanması kolaylaştırılmıştır.

İlgili ülkelerin aile hukuku kanunlarındaki meşru gerekçe de genel olarak, mevcut evlilikle evliliğin amaçlarının gerçekleştirilemiyor olmasıdır. Bu gerekçeye dayalı olarak verilen izin de aile birliğinin dağılmaması ve tarafların mağdur olmasını önlemek amacı taşımaktadır.³⁶²

Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Katar gibi körfez ülkeleri çok eşliliğin sınırlandırılması konusuna kamuoyu talepleri doğrultusunda çekinceli yaklaşmaktadır. Buna mukabil Fas'tan Malezya'ya kadar İslam ülkelerinin büyük çoğunluğu aile hukukunu düzenleyen kanunlarda çok eşlilik üzerine sınırlandırmalar getirmiştir. Tunus, Türkiye ve Arnavutluk'ta ise çok eşlilik yasaklanmıştır.

A. ÇOK EŞLİLİĞİ YASAKLAYAN ÜLKELER

İslam Ülkelerinden Türkiye, 1926 yılında İsviçre Medeni Kanununu Türk Hukukuna dahil ederek çok eşliliği yasaklamıştır.³⁶³

1917 Bolşevik ihtilali sonrasında altı Orta Asya ülkesi ve Arnavutluk'ta İslam Aile Hukuku'nun yerini Sovyet hukuku almış ve 1928 yılında da Arnavutluk 'ta medeni kanunun 18.maddesiyle çok eşlilik yasaklanmıştır. Cezası da bir yıl hapis cezası veya para cezası yahut her ikisini de içerebilir şekilde düzenlenmiştir.³⁶⁴

Fransa'dan bağımsızlığını kazanan Tunus, Türkiye'den 30 yıl sonra 13 Ağustos 1956'da yürürlüğe koyduğu Tunus Ahval-i Şahsiyye Kanunuyla (madde 18 ve 21) çok eşliliği yasaklamıştır. Kocanın eşleri arasında adil olmasının imkansız olduğu esasına dayandırılan ilgili madde şu şekildedir:

³⁶² İsmail Yalçın, "Günümüz İslam Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.3 (2017), ss. 1706-1725, s.1708.

³⁶³ 17 Şubat 1926, TMK md.93, md.112, <http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/3/0743/a/743sk-02.htm#97> (12.12.2018)

³⁶⁴ İsa Mansur Yelwa, "Law Reform in the Muslim World: A Comparative Study of the Practice and Legal Framework of Polygamy in Selected Jurisdictions", *International Journal of Business & Law Research*, C.II, S.3 (September 2014), s. 38.

“Poligami yasaklanmıştır. Evli olup da ilk evliliğin sona ermesinden önce yeniden evlenen, bir sene hapis veya 240 bin frank para cezası yahut her ikisine birden mahkûm edilebilir. Bu yeni evlilik kanuna uygun olmasa dahi uygulanır.”³⁶⁵

Görüldüğü üzere Tunus kanunu çok eşlilik konusunda hiç bir açık kapı bırakmamıştır.

B. ÇOK EŞLİLİĞİ SERBEST BIRAKAN ÜLKELER

Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Ürdün, Bahreyn, Yemen gibi Arap ülkeleriyle Müslümanların yoğun olduğu Batı Afrika ülkeleri olan Nijerya, Senegal, Mali, Gine, Çad, Moritanya, Gambia’da çok eşlilik konusunda klasik hukuk değişmeden devam etmektedir.

Aile hukukunu düzenleyen kapsamlı bir medenî kanun’u bulunmayan Suudi Arabistan’da aile hukuku genel olarak Kur’an’a, Sünnet’e, diğer şer’î delillere, fıkıh kitaplarına ve hâkimlerin içtihatlarına dayanılarak uygulanmaktadır. İlgili mevzuatta evlenme akdinin şart ve rükünleri ifade edilmemiş, sadece evlenme işlemi yapacak kişinin akdin rükün ve şartlarının bulunduğundan emin olması gerektiği ifade edilmiştir. Bunun yanında hakimlerin de herhangi bir mezhebin görüşlerine bağlı kalarak hüküm vermelerini gerektirecek bir mevzuat bulunmamaktadır. Fakat genellikle Hanbeli mezhebine göre hüküm verdikleri gözlemlenmektedir.³⁶⁶

Suudi Arabistan’da çok eşlilik konusundaki geçerli yasa klasik İslam hukuku kaynaklarına dayanmaktadır. Sadece yasaya göre koca evliliklerini eşlerine söylemelidir.³⁶⁷ Ülkenin önde gelen âlimlerinden Abdülaziz b. Baz çoğunluğun görüşünün aksine çok evliliğin esas olduğunu ve imkânı olanların dörde kadar evlenerek çok çocuk yapmasının sünnete uygun güzel bir davranış olacağını savunmuştur.³⁶⁸ Bu bölge kaynaklı misyar³⁶⁹ nikâhı uygulaması da çok eşliliği teşvikin bir parçası sayılabilir.

³⁶⁵Mecelletü’l-Ahvâli’ş-Şahsiyyeti’t-Tunusiyye, 1956, md.18; Lynn Welchman, *Women and Muslim Family Laws in Arab States: a Comparative Over View of Textual Development and Advocacy*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007, s. 170.

³⁶⁶ Mehmet Ali Yargı, “Suudi Arabistan’da Evlenme İşlemleri”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.40 (2011/1), ss.167-186.

³⁶⁷ Yelwa, a.g.e., s.36.

³⁶⁸ Yalçın, a.g.m., s.1711.

³⁶⁹Bkz. Saffet Köse, “Misyar Nikâhı-Kur’an ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C.13 (2009), ss. 13-34; Hacı Mehmet Günay, “Gizli Evlilik, Misyar Nikâhı ve Tescil Edilmeyen Nikâhlar”, *İbadetler ve Aile Hayatıyla İlgili Bazı Meseleler*,

Birleşik Arap Emirlikleri İlk Ahval-i Şahsiye Kanunu'nu 2005 yılında oluşturmuştur. Fakat çok eşlilikle ilgili müstakil bir madde yazılmadığı gibi, başka bir maddede de ilgili konuya atıf yapılmamıştır. Ancak müşterek haklar konusunda “*koca çok eşli ise eşler arasında adaleti sağlamakla yükümlüdür*” demek suretiyle, mesken hakkında da“...*eşlerin rızası olmadıkça kumaların aynı konutta iskânına izin verilmemesi...*”kaydından da anlaşıldığına göre çok eşlilik mümkündür. Buradan anlaşıldığına göre çok eşliliği sınırlayıcı bir yaklaşıma ülke toplumu da henüz hazır değildir.³⁷⁰

Katar Medeni Kanununda 2006 yılında yapılan düzenlemede çok eşlilik konusu 14. maddesinde kısa bir şekilde geçmektedir. Yasaya göre, evlenmek isteyen erkek maddi durumunu belgelemelidir. Yeni evleneceği kadına da bilgi vermelidir. Bunun sonucunda taraflar razı ise evlilik gerçekleşebilir. Kocanın yeni evliliğinden mevcut eş ya da eşleri haberdar edilmelidir.³⁷¹

2010 yılında düzenlenen Ürdün yasaları da, klasik İslam hukukundan fazlasını içermemektedir. Yasanın evlenme engelleriyle ilgili kısmında dörtten fazla eşle evlenilemeyeceği belirtilmiş olup birden fazla eşi olan koca adil davranmalıdır. Eşlerinin rızası dışında koca onları aynı evde ikamet ettiremez. Bunun yanında kadı çok evlilik yapacak olan erkeğe izin verecekse onun evlendiği kadınların geçim, çeyiz ve nafakasını temin etmesini ister. İkinci evlendiği kadına, mevcut evliliklerinin bildirimini yapıp yapmadığını araştırır. Mahkeme de araştırmalar neticesinde sonuçlandırılan poligam sözleşmeyi ilk eş bildirir.³⁷²

Bahreyn’de çok eşlilik yasada bir takım kaidelerle belirlenmiştir. Çok eşlilik dörde kadar sınırlandırılmıştır. Eğer kadın evlenirken kocasının bir daha evlilik yapmayacağına dair bir şart koşmuş ise, bir daha evlenmek isteyen koca, o evliliğinin 60 gün süreyi geçmeyeceğine dair yazılı bir belge sunması gerekir. Koca, eşler arasında

Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, ss.505-521.

³⁷⁰ Mustafa Hayta, “Birleşik Arap Emirlikleri Ahval-i Şahsiye Kanunu Üzerine Fıkhî Bir İnceleme”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C.10, S.54 (2017), ss. 933- 1009, s.1006.

³⁷¹ Welchman, *a.g.e.*, s.169.

³⁷² Ürdün, Kanunu’l-Ahvali’ş-Şahsiye, 2010, md. 13, 37/a, 75, 79; Yelwa, *a.g.e.* 36.; Welchman, *a.g.e.*, s.86.

nafaka ve geceleme hususunda adil davranmalıdır. Kocanın eşlerini rızaları haricinde aynı evde tutma hakkı yoktur.³⁷³

Yemen’de, 1998 yılında düzenlenen yasaya göre çok eşlilik serbesttir. İlgili yasanın 12.maddesinde kocanın eşler arasında adaletli olması, evliliğini ilk eş bildirmesi ve onların rızası dahilinde her birine ayrı ev tahsis etmesi gerektiği yazılmıştır.³⁷⁴

İran’ın 1967 yasasına göre kadına, kocasının ikinci bir eş aldığı zaman rızası yoksa barışmanın imkânsızlığına dair bir belge almak için müracaat hakkı tanımaktadır. Bu belge kadına boşanma hakkı tanımaktadır.³⁷⁵ Koca bir başka kadınla evlenecekse hakimden izin alması gerekir. Hakim, eşler arası fiziki ve mali konuda adaletli olunması koşuluyla buna izin verir.³⁷⁶ Fakat İran’da 2011 tarihli bir düzenlemeyle tüm bu şartlar ortadan kaldırılmış, koşulsuz bir şekilde çok eşliliğe müsaade edilmiştir.³⁷⁷

Batı Afrika ülkelerinde poligami din ve etnik grup fark etmeksizin uygulanmakta, bir erkeğin zenginliğini sahip olduğu çocuklar ve eşlerinin sayısı göstermektedir. Çoğu batı Afrika Müslümanı, erkekler için statü sembolü olarak gördükleri çok eşliliği dindar olmanın bir parçası olarak değerlendirmektedir. Özellikle Nijerya’da bu sebepten dolayı çok eşlilik yapılmaktadır.³⁷⁸

Senegal yasalarında erkek en fazla üç kadınla evlenebilir. Evlenirken, tek yahut çok eşli olacağına dair taahhüt vermesi gerekir.³⁷⁹ Fakat bu durum artık nadiren uygulanmakta olup, fikir değiştiren erkeğe de cezai bir yaptırım uygulanmamaktadır. Senegalde kent nüfusunun dörtte biri, kırsal kesimin üçte biri çok eşlidir.³⁸⁰

³⁷³ Yelwa, a.g.e., s.35; Adil Bin Hasan Bin Yusuf al-Hamad, *Awlamatu Qawanin al-Ahwal al-Shakhsiyyah fi al-Bahrayn*, Riyadh: Markaz bi Abhath li Dirasat al-Mar’ah, h.1432, s.99.

³⁷⁴The Yemeni Law of Personal Status No. 27 of 1998, articles 41 (3) and 42 (2), Welchman, a.g.e., s.170.

³⁷⁵Yılmaz Altuğ, “İslam Ülkelerinde Poligami”, *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: C.12, S.15 (1978), ss.23-25.

³⁷⁶The Iranian Family Protection Act No. 6516 of 1967, article 11 (3).

³⁷⁷ Yelwa, a.g.e., s.36.

³⁷⁸James Norman Dalrymple Anderson, *Islamic Law in Africa*, London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2008, s.171.

³⁷⁹ Ney Bensadon, *Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990, s.82-83.

³⁸⁰ Phillipe and Jeanne Nanitelamio Antoine, "Can Polygamy be Avoided in Dakar", *Courtyards, Markets, City Streets: Urban Women in Africa*, in: Kathleen Sheldon, Boulder: Westview Press, (1996), ss. 139-169.

Mali’de çok eşlilik genellikle tüccar sınıfında görülür ve birden fazla kadınla evli olan erkekler, saygın bir kişi olarak algılanır. Benzer bir şekilde Gine’de de birden fazla hatta bazen dörtten fazla eşe sahip olmak prestij göstergesidir.³⁸¹

Moritanya’da ülkenin elit seçkin kesimi genel de çok eşlidir. Nüfusun geri kalanında çoğunlukla tek eşlilik görülmektedir. 2001 yılında düzenlenen yasanın 45. Maddesinde şu ifade yer almaktadır.³⁸²

“Kadın nikâhta eşinin bir başka kadınla evlendiği takdirde kendi evliliklerinin bozulacağını şartını koşabilir.”

C. ÇOK EŞLİLİĞİ MEŞRU GEREKÇE ÖN ŞARTI İLE SINIRLAYAN ÜLKELER

Bu ülkelerin medeni kanunlarının ortak özellikleri, her şeyden önce çok eşliliğe meşru gerekçe şartıyla izin vermeleridir. Birden fazla kadınla evlilik için başvuran erkeğin meşru gerekçesine bakılıp kabul edildikten sonra diğer şartlar incelenir.

Ahval-i Şahsiyye Kanununu Osmanlı’dan alarak uygulayan Mısır’da, Osmanlı Devleti’nin yıkılmasıyla dini mahkemeler mercek altına alınmış, I. Dünya savaşından sonra da aile hukuk alanında düzenlemelere başlanmıştır, 2. Dünya savaşından sonra, miras hukuku düzenlenmiş, vakıf müessesesi ilga edilmiş, yargıda tek başlılığı sağlamak için dini mahkemeler feshedilmiştir. Yapılan bu reformlar kendi aile hukuku kanunlarını düzenlemeyi düşünen diğer İslam ülkelerinin reformcuları için ilham kaynağı olmuştur.³⁸³

Mısır’da 1929 yılında, çok evlilikle ilgili yapılan düzenlemede, kadına evlilik akdi sırasında tek eşliliği şart koşmuş olmasa bile, kendinden habersiz kocasının yaptığı yeni bir evlilik sonucunda, boşanma talebiyle mahkemeye başvurabilme serbestisi getirilmiştir. Buradaki ölçüt, habersiz yapılan çok kadınla evliliğin kadına zarar vermesi durumudur. 1962 yılında yapılan kanununla, kocaya, karısını tek taraflı olarak boşaması yasaklanılarak poligami sınırlandırılmıştır. 1985 yılında yapılan düzenlemeyle ise, kadının kocasının yaptığı ikinci bir evlilikten zarar gördüğünü ispat edecek delilleri mahkemeye sunması şartı konulmuştur. Bunun yanında kocanın evlendiği ikinci

³⁸¹ Yelwa, a.g.e., s.34.

³⁸² Yelwa, ,a.g.e., s.35; Welchman, a.g.e., s.168.

³⁸³ Majid Khadduri, “İslam Hukuku’nda Evlilik: Modernist Bakış Açısı”, çev. Ali Duman, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.9 (2007), ss.171-176, s. 173.

hanımından ilk evliliğini gizlemesi durumunda evlendiği kadına boşanmaya başvuru hakkı tanınmıştır.³⁸⁴

Suriye’de 1953 yılında düzenlenen Ahval-i Şahsiyye Kanunuyla, ikinci bir evlilik yapmak isteyen bir adam için, iki aileyi de geçindirmek için mevcut olan mali durumunu beyan ve ispat şartı getirilmiştir. 2007 yılında yenilenen Ahval-i Şahsiyye kanununun 6.bölümünde çok eşlilik konusu 71. ve 75. maddeler arasında beş madde halinde genişletilerek düzenlenmiştir. Öncelikle ikinci bir evlilik yapmak isteyen erkek, hakime başvurmalıdır. Hakim başvuranın meşru gerekçesini ve nafaka temin durumunu inceleyerek olumlu yahut olumsuz yönde karar verir. Akabindeki maddede koca, evleneceğini ilk karısına haber vermeli, evlendiği kadına da ilk evliliğini haber vermelidir. Koca haber verme şartını yerine getirmezse, iki kadında şartı yerine getirmediği ve aldattığı için haber aldıkları andan itibaren kocaya bir yıl süre içinde boşanma davası açabilirler. 74.maddede ise mevcut veya yeni evlilik sebebiyle evlilik hayatının devamını zorlaştıran bir durumla karşılaşan kadın kocasına geçimsizlik sebebiyle boşanma davası açabilir. Son maddede de ikinci eş de üzerine evlenilmemesini şart koşabilir. Koca, kuralı ihlal ederse kadın, evliliği fesh edebilir.³⁸⁵

Irak 1959 yılında Ahval-i Şahsiyye Kanununda çok eşliliği kaldırmaya ve miras hukukunu liberalleştirmeye yönelmiş, fakat çok güçlü muhafazakâr muhalefet karşısında muvaffak olamayıp sadece poligamiyi sınırlandırabilmiştir.³⁸⁶ Kanununun üçüncü maddesinde yapılan düzenlemeyle hakim izniyle yapılabilen çok eşlilik, aksi durumda batıldır. Hakim başvuran kocanın meşru gerekçe ve faydasına, ekonomik durumuna ve eşler arası adaleti temin durumuna bakarak kanaatini belirtir. Şâyet koca bu şartlara uymaz ise para cezası yahut hapis cezasına çarptırılır. Yukarıda sayılan tüm kurallar, bekâr kadınlarla evlendiği takdirde geçerlidir. Dul kadınla evlenmek için bu şartlar geçerli değildir.³⁸⁷

Pakistan,10 Temmuz 1961 yılında oluşturduğu Aile Hukuku Kanunu (Muslim Family Law Ordinance 1961) ile çok eşlilik konusunu madde 6 da beş fıkrada düzenlenmiştir. Bir erkek evli iken, tahkim kurulunun meşru gerekçeye dayalı yazılı

³⁸⁴ Mısır, Kanunu’l-Ahvali’ş-Şahsiyye, 1929 ve 1985 değişikliği, md. 11.

³⁸⁵ Suriye, Kanunu’l-Ahvali’ş-Şahsiyye, 2007, md. 71-75; Welchman, a.g.e., s. 170.

³⁸⁶ Khadduri, a.g.m., s. 17.

³⁸⁷ Irak, Kanunu’l-Ahvali’ş-Şahsiyye, 1959, m.3/4-7; Welchman, a.g.e., s. 167.

izni olmaksızın yeni bir evlilik yapamaz. İkinci bir evlilik yapmak isteyen erkek, öncelikle, tahkim kuruluna verilmek üzere, mevcut karılarının yeni yapacağı evliliğe gösterdikleri rıza beyanı ve yeni bir evliliğe niçin ihtiyaç duyduğuna dair sebeplerin yazılı olduğu, ücretli olan başvuru formunu doldurur. Tahkim kurulu mevcut eş veya eşlerden temsilciler isteyip yapılacak olan bu evliliğe rızaları olup olmadığını öğrenir. Yapılacak olan evliliğin makul ve gerekli olduğuna kanaat getirirse bu evliliğe izin verir. Bu kuralların ihlali para cezası ve /veya hapis cezasını gerektirir. Bunun yanında Tahkim kurulundan izin alınmadan yapılan evlilikte de erkek, mehrin tamamını ödemekle sorumlu tutulur.³⁸⁸

Endonezya, 1974'te oluşturduğu evlilik kanununda (Law on Marriage) çok eşlilik konusunu 3 madde halinde düzenlemiş, 1975 yılında da bu kanuna çok kadınla evliliği zorlaştırıcı eklemeler yapmıştır. Bu kanuna göre, tek kadınla evlilik esastır. Bir kadın da ancak bir erkekle evli olabilir. Çok eşlilik yapmak isteyen koca, ikametinin bulunduğu yerin mahkemesine dilekçeyle müracaat eder. Kocanın başvurusu, evli olduğu kadın veya kadınların mahkeme önünde bu evliliğe açıkça rızası olduğuna dair beyanları, kocanın çok evliliği yürütecek mali yeterliliği olduğuna dair gelir ispat belgesini mahkemeye sunması ve tüm çocuk ve eşlerine karşı adil davranacağına dair yazılı teminatını belirtmesineticesinde kabul edilip değerlendirmeye alınır. Mahkemenin kocaya çok evlilik izni ancak, eşi kadınlık görevlerini yapamıyorsa, fiziksel zaafiyeti veya onarılmaz kronik bir hastalığı varsa ya da kısır olursa olur. Mevcut hanım veya hanımların rızasını belirtebilecek durumda olmaması ya da gaip olması durumunda rıza şartı kalkar.³⁸⁹ Mahkemedен izinsiz yapılan çok eşlilik sebebiyle kadına mevcut evliliğin feshini isteme hakkı verilmiştir. Bunun yanında bu durumda kocaya para cezası verilir. Eğer erkek devlet memuru ise disiplin cezası da öngörülmüştür.³⁹⁰

Cezair'de 1984 de yapılan aile kanununda (Kanunu'l-Usra 1984) çok eşliliğin şartları oluşturulmuş, 2005 yılında yapılan yeni bir düzenlemeyle de ilave şartlar konulmuştur. Buna göre çok eşli evlilik yapmak isteyen erkek ikamet ettiği yerdeki mahkemeye başvuruda bulunur. Mahkeme, önceki eş veya eşlerinin yapılacak olan bu evliliğe rızası olup olmadığına, kocanın ailelerini geçindirebilmek için sahip olduğu

³⁸⁸ Pakistan, Muslim Family Law Ordinance, 1961, md. 6.

³⁸⁹ Endonezya, Law on Marriage, 1974, md. 3-5; Endonezya, Government Regulation No. 9 of 1975, md. 45.

³⁹⁰ Endonezya, Government Regulation No. 45 of 1990, md. 15 -16.

ekonomik duruma, eşleri ve çocukları arasında adilane davranışta bulunabilme potansiyeline ve kocanın meşru gerekçesine bakıp inceleyerek çok eşliliğe izin verir.³⁹¹

1984 de oluşturulan Malezya (Federal Bölge) Aile Hukuku Kanunu (Islamic Family Law [Federal Territories] Act 1984) 23.maddede sekiz fıkra halinde ayrıntılı olarak düzenlemiştir. Mahkeme izni olmadan poligam evlilik yapılamaz ve yapılırsa da kaydedilemez. Şâyet bu evliliğin şer'i kurallara uygunluğu ispatlanırsa cezai müeyyide uygulanarak, evlilik kaydedilir. Evlenmek isteyen koca mahkemeye başvurur. Mahkemeye, eş veya eşlerinin bu evliliğe olan rızalarıyla ilgili belge, borçları ve malvarlıklarıyla birlikte mali durumunu gösteren belge, bakmakla yükümlü olacağı kişi sayısı ve bu evliliğin meşru gerekçesini ifade eden belgeler sunar. Mahkeme bu belgeleri alır ve kocanın hanım veya hanımlarını gizli bir şekilde dinler. Diğer durumları da araştırarak, olumlu kanaat getirirse kocanın ilave evlilik yapmasına izin verir. Mağdur olan taraflar mahkemenin bu kararını temyize götürebilir.³⁹² İzinsiz olarak çok evlilik yapan erkek suç işlemiş sayılır. Para yahut hapiscezası yahut her ikisiyle cezalandırılır.³⁹³Fakat 1994 yılında 123. maddede yapılan bir değişiklikte izinsiz yapılan evlilikte para cezası baki kalmak suretiyle hakim İslam hukukuna uygun gördüğü takdirde evliliği tescil edebilir. Bu durum kanunda zafiyet oluşturmaktadır. Bunun yanında cezaların da tam manasıyla uygulanmadığı gözlemlenmektedir.³⁹⁴

Fas Aile Kanunu (Müdevvene 2004) 40-46.maddeler arasında çok kadınla evlilik konusunu ayrıntılı olarak düzenlenmiş ve neredeyse imkansız hale getirilmiştir. Diğer ülkelerden farklı olarak Fas kanunlarında kadın evlenirken kocasının üzerine evlilik yapmamasını şart koşabilir. Mahkeme kocanın eşleri arasında adaletsizlik yapacağına kanaat getirirse, kocanın eşlerini geçindirecek mali yeterliliği bulunmazsa ve kocanın istisnai ve objektif bir gerekçesi yoksa bu evliliğe izin vermez. Mahkeme, üzerine evlenilmek istenen kadın yahut kadınları yapılacak olan celseye çağırır. Kadın gelmezse de hakim kararını verir. Gelirse durum taraflarca müzakere edilir ve aralarında uzlaşma sağlanmasına çalışılır. Bunun sonucunda hakim gerekçeli kararlar ilave evliliğe izin verebilir. Temyize kapalı olan bu karara mevcut hanımların ve çocukların

³⁹¹ Cezayir, Kanunu'l-Usra, 1984, 2005 md.8; Welchman, a.g.e., s.167.

³⁹²Malezya, Islamic Family Law, 1984, md. 23.

³⁹³Malezya, IslamicFamilyLaw, 1984, md. 123.

³⁹⁴ Geniş Bilgi İçin bkz. İsmail Yalçın, *Malezya'da İslam Hukuku uygulamaları: Yeni gelişmeler ve problemler (1981-2003)*,(Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, ss. 136- 143.

menfaatlerini koruyan maddeler konulabilir. Eğer üzerine evlenilen kadın yahut kadınların evliliğe rızaları yoksa ve boşanma konusunda da ısrarcıysalar, hakim kadın ve çocukların haklarını koruyan maddi bir miktar belirler. Koca bu miktarı yedi gün içinde ödemek zorundadır. Ödeme yapılıncaya mahkeme boşanma belgesini onaylar. Ödemenin yapılmaması poligam evlilik başvurusunun geri çekilmesi anlamına gelir. Koca poligam evlilikte kararlı olduğu halde kadının poligam evliliğe rızası yok ve boşanmak da istemiyorsa mahkeme bu kanunun 94. ve 97. maddelerinde düzenlenmiş olan hakemli uzlaştırma sürecini uygular. Hakim evlenecek olan kadına da, evlendiği kocanın çok eşi olduğuna dair bilgi vererek bunu resmi kayıtlara geçirir.³⁹⁵

Görüldüğü üzere üç ülke haricindeki İslam ülkeleri çok eşliliği mutlak olarak serbest yahut şartlı serbest bırakmıştır. Serbest bırakan ülke kanunlarında çok kadınla evlilik için bir gerekçeye ihtiyaç duyulmamış, klasik İslam hukuku hükümleri dahilinde uygulamaya gidilmiştir. Şartlı serbest olan ülkeler, çok kadınla evlenebilmek için, öncelikle erkekten meşru bir gerekçe talep etmişlerdir. Bu meşru gerekçeleri kimi ülkeler kanunlarında zikretmiş Fakat çoğunluğuysa hakimin insiyatifine bırakmıştır. Malezya'da ve 1954 Güney Yemen kanunlarında, meşru gerekçe olarak erkeğin mevcut evliliğindeki eşinde kısırlık, maluliyet, cinsel ilişki kuramama yahut ilişkiden kaçınma, delilik, tedavisi olmayan kronik veya bulaşıcı bir hastalık çok kadınla evliliğin gerekçeleri olarak kabul edilmiştir.³⁹⁶

İstenilen meşru gerekçe genellikle mevcut evlilikten dolayı ortaya çıkarken, Irak, 1959'da meşru maslahat kavramını ilk kez yasalaştırmış, İran'la savaşı sırasında özel durumun gereği olarak, dulla evlenmek şartıyla çok eşlilik hususundaki sınırlandırmaları kaldırmıştır. Böylelikle savaş nedeniyle dul ve yetim kalanların bir aile çatısı altına alınması meşru maslahat sayılmıştır.³⁹⁷

Çok eşlilik hususunda düzenlenen bu kanunların, söz konusu şartlarla tarafların haklarını koruma altına almayı, ilave evlilikle kadınların zarar görmesini engellemeyi, ailede huzur ve güveni temin edip korumayı hedeflediği görülmektedir. Söz konusu sınırlamaların bazıları klasik İslam hukuku kaynaklarında bulunmamakta fakat nasların

³⁹⁵ Fas, Müdevvene, 2004, md. 40-45.

³⁹⁶ Malezya Islamic Family Law, 1984, md. 23 (4)(a); Yelva, a.g.e., s.80.

³⁹⁷ Yalçın, a.g.m., s.1721.

açıkça düzenleme yapmadığı alanlarda, hukukun genel amaçları doğrultusunda devletin yasal düzenlemeler yapması kapsamına girmektedir.³⁹⁸

İslam ülkelerinin aile hukuku kanunlarında eş sayısı klasik İslam hukuku kanunlarında ki gibi ağırlıklı görüş olan dörtle sınırlandırılmıştır. Fakat bu sadece Ürdün ve Bahreyn'in aile hukuku kanununda zikredilmiş diğer ülkeler kanunla sınırlandırmaya gerek görmemişlerdir.

İslam hukukunda nafaka yükü erkeğin üzerindedir. Çok eşle evlenmek isteyen erkek, tüm eşlerini ve çocuklarını geçindirebilecek mali yeterliliğe sahip olmalıdır. Öyle ki bazı aile hukuku kanunlarında eşler birbirleriyle aynı çatı altında yaşamak istemezlerse kocaya onlara ayrı evler tutma zorunluluğu şart koşulmuştur.

Eşler arasında adaletle davranma, Kur'an'ın da açık beyanıyla mevcuttur. Bu durum aile hukuku kanunlarında istisnasız bir şekilde işlenmiştir. Mevcut kanunlarda adalet konusu hakimin takdirindedir. Hakim, kocanın adaletli olacağını düşünmez ise bu evliliğe izin vermeyebilir. Bazı medeni kanunlarda adalet konusunda erkekten yazılı teminat alınmaktadır.

Klasik İslam Hukuku kanunlarında çok eşlilikte ilk eşin onayını alma şartı olmamasına rağmen günümüz İslam aile hukuku kanunlarında bu konu detaylı bir şekilde geçmektedir. Evlenmek isteyen koca, bu evliliği için ilk eş veya eşlerin onayını almalı, yahut bilgisini vermelidir. Evleneceği kadına da evli olduğunu bildirmelidir.

Sosyal bir olgu olan evlilik kurumu ve buna bağlı olarak uygulanan çok eşlilik, kabul görmesi açısından da toplumların kültürleriyle yakından ilgilidir. Çok eşliliğin genel kabul gördüğü ülkelerde sınırlama düzenlemelerin az yahut hiç olmadığı, kabul görmediği ülkelerde ise sınırlayıcı düzenlemelerin çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu sınırlandırmalar toplumdaki çok eşlilik sayısını azaltsa da, yasaklamalar bunu ortadan kaldıramamıştır.³⁹⁹ Dolayısıyla bu, hukuki bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ilgili mercilerce incelenip ilgili alanlarda düzenleme yapılması özellikle toplum demografisi, kadın ve çocuk hakları açısından yerinde olacaktır.

³⁹⁸ a.g.m., s.1712.

³⁹⁹Yalçın, a.g.m.,s. 1722.

SONUÇ

Dünya literatüründe “polygamy” olarak ifade edilen çok kadınla evlilik, Osmanlı ve İslam literatüründe Teaddüd-i Zevcat olarak isimlendirilmiştir. Çok eşlilik sanıldığı gibi İslam dini ile ortaya çıkmış değildir. Aksine çok eşliliğin tarihi ailenin tarihi ile eşdeğerdir. Müslüman olsun olmasın, doğudan batıya hemen hemen her millette ve semavi dinlerin kutsal kitaplarında bunun izlerine rastlanmaktadır.

Çok eşlilik İslam’ın, içinde doğduğu Cahiliye döneminde yaşayan Araplarca da sınırsız, kuralsız ve adaletsiz bir şekilde uygulanmaktaydı. Kadının adeta eşya hüviyetinde görüldüğü bir ortamda zuhur eden İslam dini, getirdiği Hanif diniyle ahlâkın tarumar olduğu bu toplumda ahlaki kaideleri yeniden belirleyerek büyük bir inklap gerçekleştirmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de çok eşlilik Nisa Suresi’nin 3. ve 129. âyetlerinde geçmektedir. Fakat konu Kur’an’da emir yahut nehiy şeklinde ele alınmamış, zaten var olan bir vaka üzerinde konuşularak, düzenleme yapılmıştır. Nisa Suresi 3. âyette konu, rivayetlerinde açıkladığı üzere yetimlerin malları bahsinden hareketle ele alınmıştır. İlgili ayette mü’minlerin yetimlere malları konusunda haksızlık etme endişesi duyarlarsa, başka kadınlardan iki, üç, dört kadınla evlenebilecekleri; fakat adaletli olmaktan endişe ederlerse de bir kadınla evlenmeleri gerektiği, bunun da onlar için daha hayırlı olacağı ifade edilmiştir. Nisa suresi 129’da da ne kadar uğraşsalar da kadınlar arasında adaletin sağlanamayacağı belirtilmiş, bu durumda eşlerin hiç birisinin ilgisiz bırakılmaması istenmiştir. Görülmektedir ki Kur’an temel maksatlarından olan adaleti, aile yapısına da açık bir şekilde yansıtmaktadır. Bu prensip konuyla ilgili bizzat Hz. Peygamberden nakledilen iki hadiste de işlenmiştir. Dolayısıyla adaletin tesis edilmediği aile yuvası aileyi ifsada sürükleyeceğinden adaletli olunması emredilmiştir.

Bunun yanında Hz Peygamber’in hiçbir ifadesinde çok eşliliği tavsiye etmemesi, kendi kızlarının da çok eşli bir evlilik yapısı içerisinde bulunmasını istememesi Hz. Peygamberin çok eşliliği zaruri olmadıkça uygun bulmadığı düşüncesini akla getirmektedir.

Çok eşlilikte evlenilecek olan kadınların sayısında birtakım ihtilaflar mevcuttur. Çoğunluğa göre bu sayı dört olmakla beraber, sayıların toplamını esas alanlar yahut eş sayısı ile ilgili rivayetlerin usul bakımından illetli olması gibi nedenlerle çok eşliliğin

sınırsız olacağını savunanlar da mevcuttur. Aile, eşlerin bir araya geldiği hukuki bir zemindir. Kur'an'da aile içi ilişkileri düzenlemeye yönelik birçok ayeti kerime mevcuttur. Çok kadınla evlilik aile içerisinde ciddi bir değişiklik meydana getirmektedir. Böylesi hukuki bir durum ihtiva eden ayette kullanılan ifadeler sarih olmalıdır. Kanaatimizce de bu prensipten hareketle çok kadınla evlilik ayet-i kerimede dörde kadar sınırlandırılmıştır.

Kadının evlenirken erkeğe başkası ile evlenmemesini şart koşması Hanbeli mezhebi hariç diğer mezheplerce uygun bulunmamıştır. Kanaatimizce kadın ile erkeğin kurduğu birliktelik olan evlilikle eşler birbirleri üzerinde haklara sahip olduklarından bu yapıyı birlikte korumak zorundadırlar. Oluşturulan bu yapıya dahil olan bir kişi daha bu dengeleri kökünden sarsacaktır. Dolayısıyla meydana gelecek olan bu köklü değişimde tarafların ikisinin de rızası olmalıdır.

Hz. Peygamberin evliliklerinin çoğu himaye evlilikleri olmasının yanında, İslam davasını topluma yaymak, İslam'ı kadınlara ulaştırmak ve Kur'an'ın teşri yönünü göstermek gibi sebepler üzerine olmuştur.

Çok eşlilik, toplumlarda savaş ve doğal afet gibi olaylar sonucunda oluşan kadın erkek dengesizliği, kısırlık, kadının hasta ve yatalak olması, erkek çocuğuna sahip olunamaması, kadınların ekonomik gücünün olmaması, dul kadınları koruma altına alma, erkeğin cinsel gücünün kadından çokça fazla olması, dost veya kabile kızları ile evlenerek ilişkileri yumuşatma ve onları onore etme, tarım toplumlarında tek kadının yeterince işe yetişememesi yahut çok kadınla evlilik yoluyla çok çocuğa sahip olarak bunların işgücüne dahil edilmesi gibi sebeplerle yapılmıştır.

Kur'an-ı Kerim tek eşliliği esas kabul etmiştir. Çok eşlilik ayetlerinin geçtiği Nisa suresi 1. âyet Hz. Adem ve onun tek eşinden bahsederek başlamaktadır. Bunun yanında çok kadınla evlilikle ilgili yukarıda zikredilen iki ayet hariç aile ile ilgili tüm ayetlerde bir kadın ve bir erkeğin evliliği üzerinden ifadelere yer verilmiştir. Tek eşliliği tavsiye eden Kur'an-ı Kerim çok eşliliği de yasaklamamış, fakat bu duruma kurallar ve sınırlandırmalar getirmiştir.

Kanaatimizce Kur'an'ın tamamen yasaklamadığı çok eşlilik, zaruri durumlarda uygulayabilecek olan bir izindir. Bu zaruri durumlar da ailenin biyolojik, psikolojik, toplumsal ve ekonomik işlevlerine uygunluk göstermek durumundadır. Bunun sebebi İslam'ın sağlam bir aile yapısına önem vermesinden kaynaklanmaktadır.

Evlilik, Kur'an-ı Kerim'in de ifadesiyle eşlerin birbirinde huzur bulduğu, sakinete erdiği bir sığınak ve yuvadır. Bu durum kadın için olduğu kadar, erkek için de geçerlidir. Evlilik bağıyla eşler birbirine sadakatle bağlanır. Dolayısıyla yukarıda sayılan konularda meydana gelen eksiklikler bu duyguların çok gerisinde de kalabilir ve erkek eşinden başkasıyla evlenmek istemeyebilir. Bunun yanında İslam'da çok güzel bir kavram olan "îsar" eşlerin ihtiyaçlarını birbirlerine tercih etmeleridir. Olgun ve sağlam bir evlilik de îsar üzere kurulan evliliklerdir.

Çok eşlilik Osmanlı toplumunda seyrek de olsa uygulanmıştır. İslam ve Osmanlı Hukuk tarihinde ilk defa 1917 yılında çıkarılan Aile Hukuk-u Kararnamesi ile de şarta başlanmıştır. (Kadına nikah akdi sırasında kocasına tek eşli kalacağına dair şart koşma izni gelmiştir.) Fakat kararnamenin ömrü uzun sürmemiş bir buçuk yıl sonra yürürlükten kaldırılmıştır. 1926 yılında tamamen yasaklanan çok kadınla evlilik mevcut Türk Medeni Kanunu'nun 145. maddesinde mutlak butlan sayılan evlilikler arasında belirtilmektedir. Buna rağmen araştırmalar çok eşliliğin ülkemizin doğu illerinde varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Çok eşlilik, Türkiye, Tunus ve Arnavutluk hariç günümüz İslam ülkelerinde şartsız yahut meşru şarta dayalı uygulama alanı bulmuştur. Bu ülkelerde aile ile ilgili kanunlar genelde 1930'lardan sonra düzenlenmiş, hatta çoğu İslam ülkesi bu düzenlemeleri son 25 yıl içinde yapmıştır. Bunun sebebi batıyla diyalogların artması, iletişim araçlarının da gelişmesiyle kadın hakları konusunda duyarlılıkların oluşması ve kadın hareketlerinin güçlenme göstermesidir. Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Ürdün, Katar, Yemen, İran gibi ülkelerle Müslümanların yoğun olduğu Batı Afrika ülkelerinde çok eşlilik şartsız bir şekilde uygulanmaktadır. Bunun karşısında Suriye, Irak, Mısır, Cezayir, Pakistan, Fas'tan Malezya'ya kadar birçok İslam ülkesi ise çok eşliliği yasalarında bir takım şartlarla sınırlandırmışlardır. Genel olarak bu şartlar, kadının rızası, meşru sebep, eşler arası adil muamele, eşleri geçindirebilecek mali güce sahip olma, evlenilecek olan kadına evli olduğunu bildirmek gibi kadın ve aileyi istismarı önleme amacı taşımaktadır. Burada dikkat çeken şart meşru gerekçe şartıdır. Meşru gerekçe olarak, ailenin işlevlerini yerine getiremediğinin beyanının istenmesi, aile birliğinin dağılmaması amacını taşımaktadır. Fakat Malezya harici ülkeler bu şartları yasalarında zikretmeyerek konuyu hakimın takdir ve insiyatifine bırakmıştır. Malezya ise meşru gerekçeleri yasalar ile açıkça belirterek bu konuda istismarın önüne geçmeye çalışmıştır. Bu meşru

gerekçeler kadında kısırlık, maluliyet, cinsel ilişki kuramama yahut ilişkiden kaçınma, akıl hastalığı, tedavisi olmayan kronik veya bulaşıcı bir hastalık olarak zikredilmiştir.

Son yirmi yılda çok kadınla evlilikler üzerine yapılan araştırma sayısı oldukça artış göstermiştir. Türkiye ve dünyada yapılan bu araştırmalar çok kadınla olan evliliklerin işlevselliğini, bireylerin psikolojik durumlarını araştırarak genel kanılara varılmasına yardımcı olmuştur. Araştırmalar sonucu varılan en genel kanı ise çok kadınla olan evliliklerde hem erkek, hem kadın hemde çocukların bundan psikolojik olarak olumsuz etkilendiğidir. Çok az sayıda araştırma da bu evliliklerden sadece ergenlerin olumsuz yönde etkilenmediğini ortaya koymuştur. Kanaatimizce yapılan araştırmalar yeterli değildir. Bu alanda özellikle ülkemiz gibi çok eşli evliliklerin yasaklandığı ülkelerin kırsal kesim haricindeki kent kesimlerinde yapılacak olan araştırmalar çok eşliliğin toplumda nasıl karşılık bulunduğunu anlamak açısından önemli olacaktır. Bunun yanında çok eşliliğin uygulandığı ülkelerde oranların ne olduğu, hangi sebeplere dayalı olarak yapıldığı, yasalardaki kurallara ne derece riayet edildiğine dair saha araştırmalarının da yapılması çok eşliliği değerlendirmek açısından ilgilenelelere ışık tutacaktır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki çok kadınla evlilik aslî değil arızî bir durumdur. Çok eşliliğin denetime tabi tutulmaksızın serbest bir şekilde uygulanması, kadın ve çocukların mağdur olmasına, toplumda psikolojik ve sosyolojik sıkıntıların baş göstermesine sebep olmaktadır. Çok evliliğin yasalarla yasaklanması da onu ortadan kaldırmayıp sadece uygulama alanını azaltmaktadır. İhtiyaç duyan erkekler bir şekilde çok eşliliğe yönelmektedir. Özellikle mevcut olan aile, amaçlarını gerçekleştiremeyince erkek hukuk dışı yollardan çok eşliliğe başvurmakta, bunu da yasal olmadığı için ilk eşin rızası ve toplumun kabulünü almayarak gizli saklı yapmakta böylece mevcut ailesini de dağıtmakta, bozmakta ve mağdur etmektedir.

Ailenin amaçlarını gerçekleştirmediği durumlarda çok eşliliği çalışmamızda saydığımız sebepler dahilinde uygulamak, bu sayede ailelerin mağduriyetini gidermek, aileyi ifsad etmemek ve toplumu ayakta tutmak adına çok kadınla evlilik ülkelerin hukuki denetimine alınmalıdır. Fakat bu hukuki denetimler ve olabileceği durumlar kesin ve net çizgilerle belirtilmeli aksi halde yaptırımlar kesinlikle uygulanmalı böylece suistimalin de önüne geçilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

- _____ “Aile” <http://www.tdk.gov.tr> (25.02.2019)
- ABDUH, Şeyh Muhammed, Muhammet Reşit RIZA, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Hakim Tefsiru'l menar*, C.5, çev. İbrahim Tüfekçi, Ali Rıza Temel, İstanbul: Ekin Yayınları, 2011.
- ABDÜLBAKİ Muhammed Fuad, *El-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire: Daru'l-Hadis, 2001.
- ABOU-SALEH Mohammed T., Rafia GHUBASH, Tewfik DARADKEH “Al Ain Community Psychiatric Survey. I. Prevalence and Socio-Demographic Correlates”, *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, C.36 S.1, 2001, ss. 20-28.
- ACAR Ali, *Türk Aile Yapısı Ve Kızılcahamam Aile Yapısı Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1990.
- ACAR Halil İbrahim, “Poligami Konusunda Bazı Mülahazalar”, *Ekev Akademi Dergisi*, C.1, S. 2, Erzurum: 1998, ss. 189-220.
- _____, *İslam Hukuku*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- ACLÛNÎ İsmail Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ*, C.I, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, h.1351.
- AKDAŞ Hayrunnisa, Abdullah KAHRAMAN, “Tanzimattan II. Meşrutiyet’e Teaddüd-i Zevcat’ı Savunanlar, Reddedenler ve Gerekçeleri”, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.VII, S. II, Erzincan: 2015, ss.33-42.
- AKGÜL Muhittin, “Hz. Peygamber’in Evlilikleri Üzerine Bir İnceleme”, *Ekev Akademi Dergisi*, C.1, S.4, Erzurum: 1999, ss. 93-112.
- AKKAD Mahmud, *Kur'an' da Kadın Hakları*, çev. Ahmet Demirci, İstanbul: Çığır Yayınları, 1977.
- AKSANYAR Necati, “Türk Toplumunda Batıcılık Akımı”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.2, Kütahya:1999, ss. 229-244.
- AKYILMAZ Gül, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Kadının Statüsü*, Konya: Göksu Matbaacılık, 2000.
- _____, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Sayram Yayınları, 2008.

- AL-HAMAD Adil Bin Hasan Bin Yusuf, *Awlamatu Qawanin al-Ahwal al-Shakhsiyyah fi al-Bahrayn*, Riyadh: Markaz biAbhath li Dirasat al-Mar'ah, h.1432.
- AL-ISSA Ihsan "Culture and Mental İlness in Algeria", *The International Journal of Social Psychiatry*, C.36, S.3, 1990, ss. 230-240.
- ALİ Cevad, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslam*, C.V, 2.b., Bağdat: Camiatü'l-Bağdâd, 1993.
- ALİNGE Curt, "Moğol Kanunları", çev. Coşkun Üçok, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.XI, S. 1-2, Ankara: 1954, ss.525-542.
- AL-KRENAWİ Alean, "Family Therapy With a Multiparental/ Multispousal Family" *Family Process*, C.37, S. 1, 1998, ss. 65-81.
- AL-KRENAWİ Alean, John R. GRAHAM, Abuelaish IZZELDİN, "The Psychosocial Impact of Polygamous Marriages on Palestinian Women", *Women & Health*, C.34, S.1, 2001, ss.1-16.
- AL-KRENAWİ Alean, John R. GRAHAM, Salem AL-KRENAWİ, "Social Work Practice with Polygamous Families" *Child and Adolescent Social Work Journal*, C.14, S.6, 1997, ss. 445-458.
- AL-KRENAWİ Alian, "Women of Polygamous Marriages in Primary Healthcare Centers. Contemporary Family Therapy", *An International Journal*, C.21, S.3, 1999, ss.417-430.
- AL-KRENAWİ Alian, Ernie LİGHTMAN "Learning Achievements, Social Adjustment and Family Conflicts Among Bedouin-Arab Children From Polygamous and Monogamous Families", *Journal of Social Psychology*, C.140, S.3, 2000, ss. 345-355.
- ALTINTAŞ Ramazan, *Bütün Yönleriyle Cahiliye*, Konya: Ribat Yayınevi, 1996.
- ALTUĞ Yılmaz, "İslam Ülkelerinde Poligami", *İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.12, S.15, İstanbul: 1978, ss. 23-25.
- ÂLUSÎ Mahmud Şükri, *Bulûğu'l Ereb fi Marifeti Ahvali'l-Arab*, C.II, Beyrut: Darul Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- ANDERSON James Norman Dalrymple, *Islamic Law in Africa*, London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group, 2008.
- ANSAY Sabri Şakir, *Eski Aile Hukukumuz Bir Nazar*, Ankara: y.y. 1952.

- ANTOÏNE Phillipe and Jeanne NANÏTELAMÏO, "Can Polygamy be Avoided in Dakar", *Courtyards, Markets, City Streets: Urban Women in Africa*, in: Kathleen Sheldon, Boulder: Westview Press, 1996, ss. 139-169.
- ARAS Mehmet Özgü, "İslamda Çok Evlilik" Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sakarya: 2007, S.24, ss.183-188
- ARSAL Sadri Maksudi, *Umumi Hukuk Tarihi*, 3.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1948.
- ASKALÂNÎ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Kitâbu el-İsâbe fî Temyîzi 's-Sahâbe*, C. VIII, Mısır: y.y., 1907.
- ATEŞ Süleyman, "Kur' an-ı Kerim'de Evlenme ve Boşanma İle İlgili Âyetlerin Tefsiri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXIII, Ankara: 1978, s. 221-286.
- ATEŞ Süleyman, *Yeni İslam İlmihali*, Ankara: Kılıç Kitabevi, 1993.
- AYDIN M. Âkif, *İslam – Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1985.
- _____, *İslam ve Osmanlı Hukuku Araştırmaları*, İstanbul: İz Yayınları, 1996.
- _____, "Osmanlıda Hukuk" *Osmanlı Devleti Tarihi*, der. Ekmeleddin İhsanoğlu, C.II, İstanbul: Feza Yayınları, 1999.
- AYDIN Mustafa, *Kurumlar Sosyolojisi*, Ankara: Vadi Yayınları, 1997.
- BAKKALOĞLU Abdussamed, *Cahiliye Dönemi Aile Hukuku*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- BARDAKOĞLU Ali, "Cahiliye Döneminde Kadın" *Sosyal Hayatta Kadın*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, ss. 9-16.
- BARKAN Ömer Lütfi, *Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri, (1545-1659): I. Belgeler*, C.3, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1966, s.5-6.
- BAŞARAN ALKAN Nevin, *Anadolu 'Da Çok Eşlilik ve Kuma Olgusu*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- BAŞKAN Yahya, "Orhan Bey'in Bizans İmparatoru Kantakuzeneos'un Kızı Theodora ile Evliliği", *Tarih Dergisi*, S.66/ 2, İstanbul: 2017, ss. 47-61.
- BELÂZURÎ Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Muhammed Hamidullah, C.I, 3.b., Kahire: y.y., 1987.

- BENSADON Ney, *Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları*, çev. Şirin Tekeli, İstanbul: İletişim Yayınları, 1990.
- BEYHAKİ Ebu Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenu'l-kübrâ*, C.VII, Daru'l-fıkr, t.y.
- BİLGE Necip, *Hukuk Başlangıcı: Hukukun Temel Kavram ve Kuramları*, Ankara: Turhan Kitabevi, 1998.
- BİLMEN Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslâmiyye ve Istılahâtı Fıkhiyye Kâmusu*, C.2, İstanbul t.y.,
_____, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim Meali Âlisi ve Tefsiri*, C.2, İstanbul: İpek Yayın Dağıtım, t.y.
- BOTTERO Jean, *Kültürümüzün Şafağı Babil*, İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2004.
- BOZKURT M. İlyas, *İnhiraf: İslâm Mezhepleri Tarihi ve Mezheplerin Analizi*, Bursa; Bozkurt Vakfı, 2013.
_____, *Mukaddime*, Bursa; Bozkurt Vakfı, 2014.
- BUHARİ Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhârî*, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1958.
- BULUT Sedef, "Türkçülerin Penceresinden Osmanlı'da Kadın Meselesi Ve Orta Asya Referansı", *Tarihin Peşinde - Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.10, 2013, ss. 313-336.
- CAN Sevim, *Selçuklular Döneminde Kadın (1040-1308)*, İstanbul: Ufuk Ötesi Yayınları, 2008.
- CEVDET Abdullah, "Kânun-u Medeni ve Adliye Vekilimiz", *İctihad*, No:205, Haziran 1925.
- Cezayir, Kanunu'l-Usra, 1984, 2005 md.8.
- CEZERİ Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhı*, çev. Mehmet Keskin, C. 5, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1993.
- CHALEBY J. Kutuiba., "Women of Polygamous Marriage in İnpatient Psychiatric Services in Kuwait", *Journal of Nervous and Mental Disease*, C.173, S.1, 1985, ss.56-58.
- CHAMİE JOSEPH, "Polygamy among Arabs." *Population Studies*, C.40. S.1, 1986, ss. 55-66.

- CHERIAN Varghese Iepen, “Academic Achievement of Children From Monogamous and Polygamous Families”, *Journal of Social Psychology*, C.130, S. 1, 1990, ss.117-119.
- CİN Halil, Ahmet AKGÜNDÜZ, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1995.
- CİN Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1974.
- COHEN Abraham, *Le Talmut*, Paris, 1950.
- ÇAĞATAY Neşet, *İslam Önce Arap Tarihi Ve Cahiliye Çağı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1957.
- ÇAĞIL Orhan Münir, *Hukuka ve Hukuk İlmine Giriş*, 3.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1966.
- ÇAĞRICI Mustafa, “İsâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.22, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2000, ss.490-491.
- ÇAKIR İbrahim Etem, “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.9, Gaziantep: 2010.
- _____ ,”Osmanlı Toplumunda Eş ve Çocuk Sayısı, Statü, Servet: 1671-1678 Sofya Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C.31, Ankara: 2012, ss. 41-60.
- ÇAVİŞ Abdilaziz, *Anglikan Kilisesine Cevap*, çev. Mehmet Akif, Ankara: Pars Matbaası, 1975.
- ÇEKER Orhan, *Osmanlı Hukuk-i Âile Kararnamesi*, ed. Ali Öge, 5.b., Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 1996.
- ÇİFTÇİ Turgut, “*Kur’an Surelerinin Resmi ve İniş Sıralaması*”
<http://www.hakveadalet.com/wp-content/uploads/Nuzul.pdf>
- DAREKUTNİ Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer, *es-Sünen*, C.III, thk. Abdullah Hâşim Yemânî, Medine 1386/1966.
- DARİMİ Ebu Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl, *Sünenü'd-Darimi*, Beyrut: Daru İhyai's-Sunneti'n-Nebeviyye, t.y.
- DAVUDOĞLU Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, C.5, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1973.

- DELLU Burhanuddin Dellu, *Ceziretü'l Arab Kable'l İslam Tarihu'l-iktisadi İctimai Sekafi Siyasi*, Lübnan: Daru'l Farabi, 2004.
- DEMİREL Ömer “1700-1730 Tarihlerinde Ankara’da Ailenin Niceliksel Yapısı”, *Belleten Dergisi*, C.LIV, S. 211, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- DEMİRCAN Adnan, Cahiliyye ve Hz. Peygamber Döneminde Çok Kadınla Evlilik, *İstem Dergisi*, S.2, İstanbul: 2003, ss. 9-32.
- DEMİRCAN Ali Rıza, “ Teaddüd-i Zevcat” Hz. Peygamber ve Aile Hayatı- Tartışmalı *İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul: İlmi Neşriyat, ss. 245-260.
- DEMİRCİ Hatice “İnfertilitenin Çiftler Üzerindeki Psikososyal Ve Psikoseksüel Etkileri”, *İnfertilite Sorunu, Yardımcı Üreme Teknikleri ve Hemşirelik Yaklaşımı*. ed. Nezihe Kızılkaya Beji, Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu Yayını, İstanbul, 2001. ss. 103-117.
- DERDİR Ebu'l-Bekkat Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Eş-Şerhu's-Sağir*, C.2, Kahire: Daru'l- Maarif, t.y.
- DİNDİ Emrah, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültürün İzleri*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.
- DONUK Abdülkadir , “Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türklerde Aile”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.33, İstanbul: 1980-1981, ss. 147-168.
- DÖNDÜREN Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku, Şahıs, Aile ve Miras*, 2.b., İstanbul: İslam Hukuku Külliyyatı Yayınları,1983.
- DÖNMEZ İbrahim Kâfi, “Mut’a”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.7, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, ss. 174-180.
- DUMAN Zeki, *Beyan'ul-Hak (Kur'an-ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tefsiri)*, C.3, Ankara: Fecr Yayınları, 2008.
- DÜZBAKAR Ömer, “Osmanlı Toplumunda Çok Eşlilik: 1670-1698 Yılları Arasında Bursa Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, C.23, S.23, Ankara: 2015, ss. 85-98.
- EAPEN Valsamma, Lihadh AL-GAZALİ, Salem Bin-OTHMAN, Mohammed ABOU SALEH, “Mental Health Problems Among Schoolchildren in United Arab Emirates: Prevalence and Risk Factors”, *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, C.37, S.8, 1998, ss. 880-886.

- EBU CEYB Sa'di, *el-Kâmûsu 'l-Fikhî Lugaten ve Istulâhen*, Dimeşk: y.y., 1988.
- EBU DAVUD, Süleyman b. Eşas b. İshak el-Ezdi es-Sicistani, *Sünenü Ebu Davud*, Beyrut: Daru İhyai's-Sunneti'n-Nebeviyye, t.y.
- EBU ZEHRA Muhammed, *El-Ahval'üş-Şahsiyye*, Mısır: Dar'ul-Fikri'l-Arabi, 1950.
- EFE Adem, "Uzun Soluklu İslâmcı Bir Dergi: Sebil'ür-Reşad, (Tarihçesi ve Bazı Sosyo-Kültürel Problemlere Yaklaşımı)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 2008, S.2, ss. 155-178.
- EKİNCİ Ekrem Buğra, *İslam Hukuku Ve Önceki Şeriatleri*, İstanbul: Arı Sanat Yayınevi, 2003.
- _____, *Osmanlı Hukuku*, 1.b., İstanbul: Arı-Sanat Yayınevi, 2008.
- ELMACI Nuran, "Diyarbakır Yöresinde Çok Eşli Evliliklerin Nedenleri", *I. Aile Şurası Bildirileri*, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1990, ss.43-49.
- _____, "Poligami: Çok Eşli Evlilikler", *Türkiyede Kadın Olmak*, der. Necla Arat, İstanbul: Say Yayınları, 1996, ss.79-123.
- EMİROĞLU Tahsin, *Esbab-ı Nüzül*, C. 3, Konya: Kuzucular Ofset, 1979.
- Endonezya, Government Regulation No. 45 of 1990, md. 15 -16.
- Endonezya, Government Regulation No. 9 of 1975, md. 45.
- Endonezya, Law on Marriage, 1974, md. 3-5.
- ER- RAZİ Fahrudin, *Tefsir-i Kebir: Mefâtihu 'l-Gayb*, C. 7, trc. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru, Ankara: Akçağ Yayınları, 1990.
- ER- RAZİ Muhammed, *Muhtâru 's-Sihâh*, Kahire: Darül Kütüb, t.y.
- EŞ- ŞAFİİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas, *Ahkamu'l Kur'an*, tah. Abdulhalik, Beyrut: Daru İhyau'l Ulum, 1990.
- EŞ- ŞAFİİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbas, *el-Ümm*, C. 5, Beyrut: y.y., 1990.
- ERDEM Sami, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Düşüncesinde Fıkıh Usulü Kavramları ve Modern Yaklaşımlar*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- ERDENTUĞ Aygen, "Çeşitli İnsan Topluluklarında Aile Tipleri", *Antropoloji Dergisi*, S.12, 1980, ss.165-212.

- ERDOĞAN Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 1998.
- ERÖZ Mehmet, “Türk Ailesi”, *Aile Yazıları I*, der. Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss.223-246.
- ERSÖZ Emine *Manu Kanunnamesine Göre Hinduizm*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 73-74.
- ERTEN Hayri, *Konya Şer’iye Sicilleri Işığında Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapısı (XVIII. Yüzyılın ilk Yarısı)*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Fas, Müdevvene, 2004, md. 40-45
- FAYDA Mustafa, *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid*, İstanbul: Çağ Yayınları, 1990.
- _____, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.7, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, ss. 17-19.
- FERRÂ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd, *Meâni’l-Kur’ân*, C. I, Beyrut: y.y., 1983.
- FINDIKOĞLU Ziyaeddin Fahri, *Hukuk Sosyolojisi*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1958.
- _____, “Türk Aile İçtimaiyatı”, *Aile Yazıları I*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss.1-42,
- GALANTİ Avram, *3 Sami Va’z-ı Kanun, Hammurabi, Musa, Muhammed*, İstanbul: Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1927.
- GÖKÇE Birsen, “Evlilik Kurumuna Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Aile Yazıları 4*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu, 1991, ss. 385-400.
- _____, *Evlilik Kurumu ve Aile Yapısı Üzerine İlişkiler*, Türk Aile Ansiklopedisi, C.2, Ankara; TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 508-515.
- GÜCÜK Sabahat, Seçil Günher ARICA, Zafer AKAN, Vefik ARICA, Servet ALKAN, “Van İlindeki Çok Eşlilik Oranları Ve Etkileyen Faktörler: Kesitsel Çalışma”, *Kartal Eğitim ve Araştırma Hastanesi Tıp Dergisi*, C.21, S.3, 2010, ss. 127-133.
- GÜLEÇ Hasan, “Şiğar”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C. 39, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, ss. 142- 143.
- GÜNALTAY Şemseddin, “İslam’dan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu, Aile Ve Türlü Nikâh Şekilleri”, *Belleten Dergisi*, C. 15, Ankara: (Ekim)1951, ss. 691-707.

- GÜNAY Hacı Mehmet, “Gizli Evlilik, Misyar Nikâhı ve Tescil Edilmeyen Nikâhlar”
İbadetler ve Aile Hayatıyla İlgili Bazı Meseleler: Güncel Dini Meseleler İstişare Toplantısı-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012, ss.505-521.
- GÜRKAN Selime Leyla, *Yahudilik*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaası, 2008.
- GÜZEL Ahmet, “Hz. Hatice’nin Hz. Peygamberle Evliliği, Çocukları ve Aile Hayatı Üzerine Bir Değerlendirme”, *İstem Dergisi*, S.19, 2012, ss. 57-100.
- GWANFOGBE Philomina N., Walter R. SCHUMN, Meredith SMİTH, James L. FURROW, “Poligamy and Marital Life Satisfaction: An Explanatory Study From Rural Cameroon”, *Journal of Comparative Family Studies*, C.28, S.1, 1997, ss.55-71.
- HALLAQ Wael, *İslam Hukuku’na Giriş*, trc. Necmettin Kızılkaya, 2.b., İstanbul:Pınar Yayınları, 2018.
- HAMDAN Aisha, Sana HAWAMDEH, Amal HUSSEİN, ”The Prevalence and Correlates of Depressive Symptoms among Arab Women in a Primary Health Care Setting”, *The International Journal of Psychiatry in Medicine*, C. 38, S. 4, 2008, ss. 453-467.
- HAMİDULLAH Muhammed, *İslam Peygamberi*, C. II, çev. Salih Tuğ, İstanbul: İrfan Yayıncılık, 1990.
- _____, *İslam’a Giriş*, çev. Cemal Aydın, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- HARMAN Ömer Faruk ,“Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamberlik Evlilikleri”, *Aile Yazıları 4*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1991, ss. 567-582.
- HARTUNG John "Polygyny and Inheritance of Wealth," *Current Anthropology*, C. 23, S.1, 1982, ss. 1-12.
- HASSOUNEH Dena -Phillips, “Polygamy and Wife Abuse: A Qualitative Study of Muslim Women in America”,*Health Care for Women International*, C.22, S.8,2001, ss.735-748.
- HATİBOĞLU Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, C. 5, İstanbul: Kahraman Yayınları,1983.

- HATTABİ Ebu Süleyman Hammad b. Muhammed, *Me'alimu's-Sünen*, C.2, İstanbul: y.y., 1992.
- HAYTA Mustafa, "Birleşik Arap Emirlikleri Ahval-i Şahsiye Kanunu Üzerine Fıkhî Bir İnceleme", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, C.10, S.54, 2017, ss. 933- 1009.
<https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.TOTL/>(05.03.2019).
<http://nufus.mobi/dunya/nufus/cinsiyet>, (20.08.2018).
<http://www.basarmevzuat.com/dustur/kanun/3/0743/a/743sk-02.htm#97> (6.11.2018).
http://www.eczaakademi.org/images/upld2/ecza_akademi/makale/20110113053423infertilite_genel_bakis.pdf (20.02.2018).
<http://www.jinekolojivegebelik.com/2008/10/preimplantasyon-genetik-tani-pgt-pgd.html>, (23.10.2018 16.15).
<http://www.worldometers.info/tr/>, (05.12.2018).
- Hukuk-i Âile Kanun Layıhası Hakkında Şer'iyeye Encümeni Mazbatası*, C.XXIV, Sebil'ür-Reşad, h.1340.
- Irak, Kanunu'l-Ahvali's-Şahsiyye, 1959, md.3/4-7.
- İŞİK Ramazan, "Mormonluk ve Mormon Kilisesi Üzerine Bir Araştırma", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.X, S.1, Sivas: 2006, ss. 165-190.
- İBN ABDİLBER Ebu Ömer Yusuf b. Abdilllah b. Muhammed, *el-İstiab fi ma 'rifeti 'l ashab*, C.1, thk. Ali Muhammed el-Becavi, Kahire, y.y., t.y.
- İBN CÜZEY, *Kavaninu'l-Fıkhiyye*, Kahire: Daru'l-Fikr, t.y.
- İBN EBİ ŞEYBE Ebu bekir El-Kûfî el-Absî, *el-Musannef*, C.IV, thk. Âmir el-Ömerî el-Âzamî, Bombay: y.y., h.1401-1403/ 1981-1983.
- İBN HABİB Ebu Cafer Muhammed, *Kitabu'l Muhabber*, nşr: Ilse Lichtenstadter, Beyrut: y.y., h.1361.
- İBN HANBEL Ebi Abdilllah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani, *el-Müsned*, C, II, VI, İstanbul: Çağrı Yayınlan, 1992.
- İBN HİŞAM, *Siretü'n-Nebeviyye*, C.I, 3.b., Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1971.
- İBN HÜMAM Muhammed b. Abdulvahid Sivasi İskenderi, *Şerh'u Feth'il-Kadir*, C.3, Beyrut: Daru Sadir, h.1316.
- İBN KESİR Ebu'l-Fida İsmail, *Büyük İslam Tarihi (el-Bidâye ve'n-Nihâye)*, çev. Mehmet Keskin, C. IV, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.

- İBN KESİR Ebü'l-Fida İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azim*, C.1, muh. Muhammed İbrahim Benna, Muhammed Ahmed Aşur, Abdulaziz Ganim, Mısır: Daru'l Kitabu'l Mısriyye, t.y.
- İBN MACE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvini, *Sünenü İbn Mace*, muh. Muhammed Fuad Abdalbaki, Kahire: İsa el-Babi el-Halebi ve Şerikahu, 1954.
- İBN MANZUR, *Lisanu'l-Arab*, C.12, Beyrut: t.y., y.y., s.645-646
- İBN RÜŞD Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, C. II, Kahire: Daru'l-Kutubi'l-Hadisiyye, 1975.
- İBN SA'D Ebu Abdillâh Muhammed, et-*Tabakatü'l-Kübra*, C.III, VII, VIII, Beyrut: y.y., 1985.
- İBN KUDAME Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed, *El-Muğni*, C.6, 9,10, 4.b., Riyad: el-Emanetu'l-Amme, 1999.
- İBNÜ'L ARABÎ Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, muh. Ali Muhammed Becavi, C. I, Kahire: İsa el-Babi el-Halebi ve Şerikahu, 1974.
- İLKİYÂ EL-HERRÂSÎ, İmadüddin b. Muhammed et-Taberi, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, C. I, II, Beyrut: y.y., t.y.
- İMAM TAHAVÎ; *Tahavi Muhtasarı: Mukayeseli Hanefi Fikhi*, çev. Soner Duman, İstanbul: Beka Yayıncılık, 2013.
- İNAN Afet, *Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi, 1975.
- İNCEGÜL Sümeyye, *Tanzimattan Günümüze Çok Evlilik Tartışmaları*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- İSFAHÂNÎ Ebu'l-Kâsım Huseyn b. Muhammed b. Mufaddal Rağıb, *el-Müfredât fi Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye, 1997, s.1206.
-
- _____, *el-Müfredat Eلفazü'l-Kur'an*, thk. Saffan Adnan Davudî, Dımeşk: Darü'l-Kalem, 2009.
- KAMİL ALİ Kevser, Salim ÖĞÜT "Çok Evlilik" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.8, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 1993, ss. 365- 369.

- KANDEMİR M. Yaşar ,“Hafsa”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*,C.15, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM),1997, ss.119-120.
- _____, “Hatice”, *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*,C.16, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM),1997, ss.465-466.
- _____, "Meymune",*Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.29, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2004, ss.506-507.
- _____, “Ümmü Seleme", *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.42, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2012, ss.228-230.
- KAPTANOĞLU İlknur Yüksel, Banu ERGÖÇMEN “Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadınlar Üzerinde Oluşturduğu Baskılara Örnekler: Erken Evlilik, Başlık Parası ve Erkek Çocuk Tercihi” ,*Çocuk Cinsiyeti Nedeniyle Kadın Üzerinde Oluşturulan Psikolojik Şiddet Başlık Parası Ve Geleneksel Evlilikler Hakkında Komisyon Raporu*, Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Yayınları, 2011, Rapor No: 5.
https://www.tbmm.gov.tr/komisyon/kefe/docs/komisyon_rapor_no_5.pdf
(07.09.2018)
- KARABULUT İlhami, *Kültür Bağlamında Kur’an’da Çok Evlilik*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- KASAMİ Flamur, *Kur’anda Çelişkili Gibi Görünen Ayetler*, İstanbul: Rumuz Yayınevi, 2016.
- KAYA Mahmut, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çok Eşlilik Olgusu (Şanlıurfa Örneği)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- KAYABAŞ Ebru, *Osmanlı Devletinde Tanzimat Dönemi İtibariyle Aile Hukukunun Gelişimi*, İstanbul: Filiz Kitabevi, 2009.
- KESKİN Mehmet, *Şafi Fıkıhı*, C.2, 2.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- KESKİN Yusuf Ziya, “ Poligamiyi Dörtle Sınırlayan Âyet ve Hadislerin Tahlili” *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.6, Şanlıurfa: 2001, ss. 5-26.
- KHADDURİ Majid, “İslam Hukuku’nda Evlilik: Modernist Bakış Açısı”, çev. Ali Duman, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S.9,2007, ss.171-176.

- KIR İbrahim, “Toplumsal Bir Kurum Olarak Aile’nin İşlevi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kahramanmaraş: C.10, S.36, 2011, ss.381-404.
- KIZILTAN Mübeccel, Tülay GENÇTÜRK, *Atatürk Kitaplığı Fatma Aliye Hanım Evrakı Kataloğu-I*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü, 1993.
- KİTABI MUKADDES, <https://incil.info/> (7.12.2018)
- KOÇYİĞİT Oya Topdemir, “İnfertile ve Sosyokültürel Etkileri”, *İnsanbil Dergisi* 1, S.1, 2012, ss. 27-38.
- KOMİSYON, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.I, İstanbul: Çağ Yayınları, 1986.
- KOZALI Abdurrahim, “Die Funktionen Des Rechts Und Einige Bemerkungen zu Den zentralen Koranversen über die Poylgamie aus der sicht der hanafitischen Rechtsmethodologie (usül al-fıqh)”, *Islam im Europaischen Kontext*, Frankfurt: Peter Lang, 2013, ss.207-224.
- KÖNEZOĞLU Bilge, *Aile ve Ailenin Korunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- KÖSE Saffet, “Misyâr Nikâhı-Kur’an ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım“, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, C.13, 2009, ss. 13-34.
- KUR’AN’I KERİM MEALİ, <http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?>
- KURNAZ Şefika, *İkinci Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.
- KURT Abdurrahman, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi, (1839-1876)*, Bursa: Sentez Yayınları, 2013.
- KURTUBÎ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b.Ebu Bekir, *El Cami, Li Ahkami’l Kur’an*, C.4-5, trc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruc Yayınları, 1998.
- KUTUB Seyyid, *Fi Zilali’l Kur’an*, C. 3, çev. Salih Uçan, Vahdettin İnce, Mehmet Yolcu, İstanbul: Dünya Yayınları,1991.
- Malezya Islamic Family Law, 1984, md. 23 (4)(a)
- MALİK Ebu Abdullah Malik b. Enes, *el-Muvatta*, muh. Muhammed Fuad Abdalbaki, Beyrut: Daru’l İhyai Turasil Arabi, t.y.
- MANDALIOĞLU Mehmet, “İslamiyetten Önce Türklerde Aile Hukuku”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.33, Konya: 2003,ss.133-156.

- MATURÎDÎ, Ebu Mansur, *Te'vilât'ül Kur'an Tercümesi*, çev. Yunus Vehbi Yavuz, C.3, 2.b., İstanbul: Çınar Matbaası, 2017.
- Mecelletü'l-Ahvâlî'ş-Şahsiyyeti't-Tunusiyye, 1956, md.18;
- MEYDÂNÎ Abdülganî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitâb*, C. III, Beyrut, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1985.
- Mısır, Kanunu'l-Ahvalî'ş-Şahsiyye, 1929 ve 1985 değişikliği, m. 11.
- MISTANOĞLU Nurhan, "Kırşehir'de XIX. Yüzyılın Sonlarında Sosyo-Kültürel Bakımdan Ailenin Genel Özellikleri (1875-1900)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.21, Konya: 2009, ss.347-364.
- MUMFORD David B., Mohammed Nazir Faiz-Ul-Mulk JİLANİ, Imam Yar BAİĞ, "Stress and Psychiatric Disorder in the Hindu Kush: A Community Survey of Mountain Villages in Chitral, Pakistan" *British Journal of Psychiatry*, C. 168, S.3, 1996, ss.299-307.
- MUTLU Cengiz, "Milli Mücadelede Türkiye'de Azalan Nüfus ve İzdivaç Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.29, 2013, ss.169-205.
- MUTLU İsmail, *Teaddüdü Zevcat ve İslam Dini*, Ankara: Gaye Matbaası, 1983.
- MÜSLİM Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc, *Sahih-i Müslim*, Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1956.
- NAİM Ahmed, "Teaddüd-i zevcat İslamiyet'te Men Oluna bilir mi imiş?", *Sebil'ür-Reşad*, C.12, S. 298, h.1329.
- NESAİ, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb, *Süneni'n-Nesai*, Kahire: y.y., 1964.
- NEYSÂBÛRÎ Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, C. IV, Beyrut: y.y., 1990.
- OKANDAN Recai Galip, "Hamurabi Mecellesi", *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.17, S. 1-2, İstanbul: 1951, s.283-315.
- _____, *Umum-i Hukuk Tarihi Dersleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1951.
- OKAY Orhan, "Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme", *Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, C.I.ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul: Feza Yayınları, 1999, ss.195- 219.

- ORTAYLI İlber, “Osmanlı Aile Hukukunda Gelenek, Şeriat ve Örf”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.II, Ankara: Başbakanlık Aile Araştırmaları Kurumu Yayınları, 1992.
- ORTAYLI İlber, *Osmanlı Toplumunda Aile*, İstanbul: Pan Yayınları, 2001.
- OZANKAYA Özer, *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1978.
- ÖGEL Bahaeddin, *Dünden Bugüne Türk kültürünün Gelişme Çağları*, İstanbul: Türk Dünyası Vakfı Yayınları, 1988.
- ÖZGÜVEN İbrahim Ethem, *Evlilik ve Aile Terapisi*, Ankara: Psikolojik Danışma Rehberlik Eğitim Merkezi Yayını, 2000.
- ÖZKAN Mustafa, Abdurrahman ALTINDAĞ, Remzi OTO, Esin ŞENTUNALI, “Mental Health Aspects of Turkish Women from Polygamous Versus Monogamous Families”, *International Journal of Social Psychiatry*, C.52, S.3, 2006, ss.214–220.
- ÖZTAN Bilge, “Medeni Kanun’un Kabulünün 70.Yılında Aile Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 44, S. 1/4, Ankara: 1995, ss.79-126.
- _____, *Aile Hukuku*, 5.b., Ankara: Turhan Yayınları, 2004.
- ÖZTÜRK Said, “Osmanlı’da Çok Evlilik” *Türkler*, C.X, ed. Salim Koca, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss.375-384.
- Pakistan, Muslim Family Law Ordinance, 1961, m. 6.
- PATİL Crystal, Craig HADLEY ,”Symptoms of Anxiety and Depression and Mother's Marital Status: An Exploratory Analysis of Polygyny and Psychosocial Stress”, *American Journal of Human Biology*, C.20, S.4, 2008, ss. 475-477.
- PEKER Hüseyin, *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, C,1, İstanbul: Risale Yayınları, 1991, ss. 489-491.
- SALMAN Elbedour, Bart WILLIAM, Hektner JOEL, “Scholastic Achievement and Family Marital Structure: Bedouin Arab Adolescents from Monogamous and Polygamous Families in Israel”, *Journal of Social Psychology*, C.140, S.4, 2000, ss.503–515.
- _____, “The Relationship Between Monogamous/ Polygamous Family Structure and the Mental Health of Bedouin Arab Adolescents”, *Journal of Adolescence*, C. 30, S.2, 2007, ss.213–230.

- SAVAŞ Rıza, *Hazreti Muhammed (s.a.v) Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza Yayınları, 1992.
- _____, "İslam'a Göre Kadının Toplumdaki Yeri", *İslam Işığında Kadın: TDV Kadın Kolları Konferans ve Panelleri-25*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998, ss. 95-112.
- _____, "Hz. Peygamberin Evliliğinin Siyasi Boyutu", *Dumlupınar Üniversitesi İlahiyat Fakültesi: VII. Kutlu Doğum Sempozyumu Tebliğler*, Isparta: 2004, ss.103-119.
- SCHWARZ Andreas, *Aile Hukuku I*, çev. Bülent Davran, 2.b, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları, 1946.
- SCHWEİGGER Salomon, *Sultanlar Kentine Yolculuk 1578-1581*, çev. Türkis Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2004.
- SERAHSİ Şemsuddin, *el-Mebsut*, C.5, Beyrut: y.y., 1989.
- SEYDİŞEHRÎ Mahmut Esat, *Tarih-i İlm-i Hukuk*, İstanbul: Matbaa-i Amire, h. 1331.
- SİBAİ Mustafa, "Tarih Boyunca Kadın Haklarının Gelişimi ve Müslüman Kadının Durumu" *İslam'da Kadın Hakları*, C. I, Ankara: Rehber Yayınevi, 1993.
- SOYSALDI Mehmet, *Kur'an' ı Anlama Metodolojisi*, Ankara: Fecr Yayınevi, 2001.
- _____, "Peygamberimizin Evliliklerinin Sebep ve Hikmetleri", *Diyanet İlmî Dergi*, C.45, S.4, Ankara: 2009, ss.127-142.
- Suriye, Kanunu'l-Ahvali'ş-Şahsiyye, 2007, m. 71-75.
- ŞAHYAR Ayşe Esra, "Zeyneb bt. Huzeyme" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.44, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2013, s. 261.
- ŞARTEPE Sema, *Cumhuriyete Geçiş Dönemi Değişim Sürecinde Evlilik Kurumu Açısından Dinin ve Hukukun Rolü*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- ŞENER Abdülkadir, Cemal SOFUOĞLU, Mustafa YILDIRIM, Yüce Kur'an ve Açıklamalı - Yorumlu Meâli, 4.b. ,Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevleri, İzmir, 2014.
- ŞEVKANİ Muhammed, *Fethü'l-Kadir*, C.III, Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1964.
- _____, *Neylü'l-Evtar min Esrari Münteka'l-Ahbar*, C.6, tahkik, ta'lik, tahric: Muhammed Subhi b. Hasan Hallak Demmam: Daru İbni'l-Cevzi, h.1434.
- ŞİRAZİ Firuzabadi, *Mühezzeb fî fikhî'l-İmam eş-Şafîi*, C.2, Beyrut: Daru'l-Marife, 2003.

- ŞİRBİNİ el-Hatib el-Kahiri; Şeyh Ali ÂŞÛR, *Muğni'l-muhtac ila Ma'rifeti Meani Elfazî'l-Minhac*, C.3, Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.y.
- TABERÎ Ebû Ca'fer Muhammed, *Taberî Tefsîri*, C. VI, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- TANIRCAN Mehmet Zeki, *Çok Eşli Erkeklerde Sosyo demografik Özellikler, Ruhsal Belirti Dağılımı ve Kişilik*, (Uzmanlık Tezi), Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Tıp Fakültesi, 2009.
- TEZCAN Mahmut, *Sosyolojiye Giriş ve Temel Kavramlar*, Ankara: A.Ü. Yayınları, 1995.
- _____, *Sosyolojiye Giriş*, Ankara: Anı Yayıncılık, 2010.
- The Iranian Family Protection Act No. 6516 of 1967, article 11 (3).
- The Yemeni Law of Personal Status No. 27 of 1998, articles 41 (3) and 42 (2),
- THOMSON George, *Eski Yunan Toplumunu Üstüne İnceleme, Tarih Öncesi Ege*, çev. Celal Üster, C.I, İstanbul: Payel Yayınevi, t.y.
- TİRMİZİ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, *Sünenu't-Tirmizî*, tah. İbrahim Atva İvaz, Kahire: Mektebetü'l İslamiyye, t.y.
- TOPALOĞLU Bekir, *İslam'da Kadın*, 4.b., İstanbul: Yağmur Yayınları, t.y.
- TUĞ Salih, "Rasulullah Muhammed (a.s)'ın Evliliklerinde Kronolojik Yapı", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi*, İstanbul: İlmi Neşriyat, 1988, ss. 203-208.
- TUŞ Muhittin, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Araştırma", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, Konya: 1999, s.156-191.
- _____, *Sosyal ve Kültürel Açından Konya*, Konya: Tablet Kitabevi, 2007.
- TÜRKDOĞAN Orhan, "Türk Ailesinin Genel Yapısı", *Sosyo- Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.I, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1992, ss. 1- 38.
- TÜRKÖNE Mümtazer, "Osmanlılarda Islahat ve Teceddüd-Modernleşme Ve Din", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul: İz Yayınları, 1996, ss. 67-71.
- URALER Aynur, "Ümmü Habîbe" *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, C.42, İstanbul: İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM). 2012, ss.212-219.
- ÜLKEN Hilmi Ziya, "Aile", *Aile Yazıları I*, Ankara: TC. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, 1991, ss. 27-32.

- ÜLKER Çiğdem, "II. Meşrutiyet Dönemi Fikir Akımlarında Kadın Ve Evlilik Tartışmaları", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 9, S.XXVI, (Haziran 2016), ss. 33-56.
- ÜNAL Asife, Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri, *Dinlerde Nikah-Milletler Arası İlmi Toplantı*, 2012, İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, ss. 279-308.
- ÜNAL Asife, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam 'da Evlilik*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- ÜNVER Mustafa, *Tefsir usulünde Mekki-Medeni İlmi*, (Doktora Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 1998.
- Ürdün, Kanunu'l-Ahvali's-Şahsiyye, 2010, m. 13, 37/a, 75, 79.
- VELİDEDEOĞLU Hıfzı Veled, *Türk Medeni Hukuku, Aile Hukuku*, 5.b., İstanbul: Nurgök Matbaası, 1965.
- WARE Helen, "Polygyny: Women's Views in a Transitional Society Nigeria", *Journal of Marriage and the Family*, C.41, S.2, 1975, ss. 431-441.
- WELCHMAN Lynn, *Women and Muslim Family Laws in Arab States: a Comparative Over View of Textual Development and Advocacy*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2007.
- WİNCH Robert, *The Modern Family*, Newyork: Holt, Rinehartand Winston, 1965.
- YAHYA Abd al-Fettah Quasım, "Nikâh ve Boşanmada Çok Eşlilik Olgusu -İslâm Medeniyet ve Tarihindeki Bazı Toplumsal Olgulara Dair Bir İnceleme-", *Uluslararası Dinlerde Nikâh Sempozyumu*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İzmir: Nisan, 2012, 547-570
- YAKIT İsmail, "Hz. Peygamber'in Evliliklerinin Sosyo, Kültürel ve Dini Analizi" VII. *Kutlu Doğum Sempozyumu: Tebliğler*, Isparta: 2005, ss.13-29.
- YAKUT Esra " Eski Türklerde Hukuk", *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.3, Eskişehir: 2002, ss. 401- 426.
- YALÇIN İsmail, Malezya'da İslam Hukuku Uygulamaları: Yeni gelişmeler ve Problemler (1981-2003), (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

- _____, “Günümüz İslam Aile Hukuku Kanunlarında Çok Eşlilik Üzerindeki Sınırlandırmalar”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, C.6, S.3, 2017, ss. 1706 -1725.
- YARGI Mehmet Ali, Suudi Arabistan’da Evlenme İşlemleri, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.40, 2011/1, ss.167-186.
- YAVUZ Yunus Vehbi, *Çağdaş Fıkıh Problemleri*, Bursa: Feyz Yayınları, 2008.
- YAZIR Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, C.2, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1960.
- _____, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılâhları Kamusu*, nşr. Sıtkı Gülle, C.5, İstanbul: Eser Neşriyat ve Dağıtım, 1997.
- YELWA Isa Mansur, “Law Reform in the Muslim World: A Comparative Study of the Practice and Legal Framework of Polygamy in Selected Jurisdictions”, *International Journal of Business & Law Research*, C.II, S.3, September 2014, ss. 32-44.
- YENİEL Necati, Hüseyin Karapınar, *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, C.8, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1989.
- YILDIRIM Celal, *Kur'an Ahkâmı ve Mezhep İmamlarının Görüş Farklılıkları*, C.1, İstanbul: Bahar Yayınları, 1971.
- YILDIRIM Mustafa, “Nisa Suresi 3. Ayet Bağlamında Çok Eşlilik Meselesi” *Dinlerde Nikah- Milletler Arası İlmî Toplantı.*, 2012, İstanbul: Dokuz Eylül Üniversitesi İslami İlimler Araştırma Vakfı, ss. 533-546.
- YILDIRIM Suzan, “Hz. Aişe ‘nin Evlilik Yaşı Etrafındaki Tartışmalar” *İstem Dergisi*, Yıl:2, S.4, Konya: 2004, ss. 239– 247.
- YILMAZ Ertan, Lut TAMAM, Ufuk BAL, “Poligami ve Ruh Sağlığına Etkileri/ Polygamy and Its Effect on Mental Health”, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar- Current Approaches in Psychiatry*, C.7, S.2, 2015, ss. 221-228.
- YURTSEVEN Yılmaz, “1917 Tarihli Hukuk-i Âile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler”, *Konya Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 11, S. 1-2, 2003,ss. 199-250.
- YÜRÜT Berna, Tanzimat Sonrası Osmanlı Kadın Hareketi Ve Hukuki Talepleri, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Kadın Ve Hukuk Özel Sayısı*, Ankara: 2017, s.365-396.

ZEİTZEN Miriam Kockvedgaard, *Polygamy A Cross-Cultural Analysis*. New York: Berg Publishers, 2008.

ZEYDAN Abdülkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkh*, İstanbul: y.y.,1979.

ZEYLA'İ Fahreddin Osman b. Ali b. Mihcen, *Tebyînü'l- Hakâik*, C.2, Kâhire: Dâru'l-kütübi'l-İslâmî, h. 1313.

ZUHAYLİ Vehbe, *İslam Fıkhı Ansiklopedisi*, trc. Abdurrahim Ural, C.9, İstanbul: Risale Basın Yayın,1994.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	SÜMEYRA AÇIK
Tez Adı	İSLAM HUKUKUNDA ÇOK EŞLİLİK VE UYGULAMALARI
Enstitü	SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Anabilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ
Tez Türü	YÜKSEK LİSANS
Tez Danışman(lar)ı	DR. ABDURRAHİM KOZALI
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 15.04.2019

İmza :

